

ישעיה - רש"י

א ב ג ד ה ו ז ח ט י יא יב יג יד טו טז
יז יח יט כ כא כב כג כד כה כו כז כח כט ל
לא לב לג לד לה לו לז לח לט מ מא מב מג
מד מה מו מז מח מט נ נא נב נג נד נה נו
נז נח נט ס סא סב סג סד סה סו

ישעיה פרק-א

[א] חזון ישעיהו בן אמוץ וגו'. אי"ר לוי דבר זה מסורת בידינו מאבותינו אמוץ ואמציה מלך יהודה אחים היו : **אשר חזה על יהודה וירושלים.** והלא על כמה אומות נתנבא משא בבל משא מואב הא למדת שאין זה תחלת הספר ולא נקרא הספר על שם החזון הזה וכן שנינו בברייתא דמכילתא, בשנת מות המלך עוזיהו תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בסדר והדברים מוכיחים שהרי ביום הרעש יום שנצטרע עוזיהו נאמר ואשמע את קול ה' אומר את מי אשלח ומי ילך לנו (לקמן ו) ואמר הנני שלחני למדנו שהוא תחלת שליחותו ונבואה זו נאמרה אח"כ ועל זו לבדה נאמר אשר חזה על יהודה וירושלים כשם שאמר על משא כל אומה ואומה משא אומה פלוני אף כאן כתב חזון זה חזה על יהודה וירושלים ולפי שהם תוכחות קושי קראם חזון שהוא קשה מעשרה לשונות שנקראת נבואה כמש"א בב"ר וראיה לדבר חזות קשה הוגד לי (לקמן כא) : **בימי עוזיהו וגו'.** מלכי יהודה. ד' מלכים הללו קפח בימיו ביום שנצטרע עוזיהו שרתה שכינה עליו ונתנבא כל ימי המלכים הללו עד שעמד מנשה והרגו (ונבואה זו נאמרה בימי חזקיהו אחר שגלו עשרת השבטים כתי"י) : **[ב] שמעו שמים והאזיני ארץ.** משה אמר האזינו השמים ותשמע הארץ (דברים לב) למה שינה ישעיה את הלשון שנו רבותינו בדבר זה ומדרשות רבים בפ' האזינו בספרי ונחלקו חכמים עליהם ואמרו אין הדבר כן אלא בזמן שהעדים באים ומעידים ונמצאו דבריהם מכוונין עדותן קיימת ואם לאו אין עדותן קיימת אילו לא בא

ישעיה ונתן שמיעה לשמים והאזנה לארץ היו שמים מעידים ואומרים כשנקראו לעדות זו בימי משה שאמר העידותי בכס היום בהאזנה שמענו והארץ מעידה אני נקראתי בלשון שמיעה ואין עדותן מכוונת בא ישעיה וחלף את הדבר נמצאו שניהם מעידים בלשון האזנה ובלשון שמיעה : **כי ה' דבר**. (שתהיו עדים בדבר כשהתרתי בס בימי משה לכן באו ושמעו שאני מתווכח עמם שעברו על ההתראה אני לא סרחתני בהם אלא גידלתים ורוממתים והם פשעו בי, ס"א) שתהיו עדים לדבר והיכן דבר האזינו השמים ואדברה (שם) במכילתא : **[ג] קונהו**. מתקנו בחרישה ביום ומאחר שהרגילו בכך יודע בו אבל חמור אטום אינו מבין בעליו עד שיאכילנו וישראל לא נתפקח לידע כשור כשקראתיו ישראל יהיה שמך והודעתני קצת חוקותי והם עזבוני כדמפורש (ביחזקאל כ ל"ט) ואומר איש את גלולי וגוי ואף לאחר שהוצאתים ממצרים והאכלתים את המן וקראתי אותם עמי בני ישראל לא התבוננו כחמור (סא"א) ד"א ידע שור קונהו מכיר השור קונהו להיות מוראו עליו לא שינה מה שגזרתי עליו לומר איני חורש היום וחמור לא אמר לבעליו איני טוען היום ומה אלו שנבראו לשמשכם ואינם לא לקיבול שכר אם יזכו ולא לשילום פורענות אם חוטאים לא שינו את מדתם שגזרתי עליהם וישראל שאם זוכים מקבלים שכר ואם חוטאים מקבלים פורענות : **לא ידע**. לא אבו לידע וידעו ודשו בעקב ועמי לא נתן לב להתבונן : **[ד] הוי**. כל הוי שבמקרא לשון קובל וקונה כאדם הגונח מלבו וצועק אהה אלא שיש מהם מועטין שהם ל' צעקת קריאת קול כמו הוי הוי ונוסו מארץ צפון (זכריה ב) ותרגומו אכלו לשון הכרזה, הוי יש לזעוק על גוי קדוש הנהפך להיות גוי חוטא ועם שנאמר בו כי עם קדוש אתה נהפך להיות עם כבד עון : **עם כבד עון**. כבדות עון, כבד אדם שהוא כבד פישנ"ט בלעז כבד שם דבר של כבדות פישנטומ"א בלעז ודבוק עם תיבת עון : **זרע מרעים**. והם היו זרע ברך ה', בנים היו להקב"ה נהפכו למשחיתים : **נאצו**. הרגיזו : **נזורו אחור**. אין נזירה בכל מקום אלא לשון פרישות וכה"א וינזרו מקדשי בני ישראל (ויקרי' כב) נזיר אחיו (בראשית מט) אף כאן נזורו נסוגו לאחוריהם מאצל המקום : **[ה] על מה תוכו וגו'**. אדם שלקה וחוזר על סרחונו חברו מוכיחו ואומר לו על זה לקיתה ואינך נותן לב לומר על סורחן זה לקיתי לא אשוב לעשות עוד אף כאן על מה תוכו מאחר שעדיין אתם מוסיפים סרה לסור מאחרי המקום הלא כבר כל ראש לחלי ולמה לא תבינו : **[ו] מתום**. לשון תמימות שלם מאין מכאוב : **פצע**. מכת חרב : **חבורה**. ל' חבלה : **ומכה טריה**. תירגם יונתן מרססא כתותה ומרוססת : **טריה**. דמיצייד"א בלע"ז ובל' גמרא יש טרייה לרישיה מנחם פי' לשון לחות כלומר לחה ורטובה תמיד נובעת מוישט"א בלע"ז : **לא זורו**. הנגעים האלה לא זורו ע"י רופאים אבקת סממני תחבושת לשון יזורה על נוהו גפרית (איוב יח) ומנחם פי' לשון רפואה כמו אין דן דינך למזור (ירמיה ל). ולא חובשו. לשון רפואה : **ולא רוככה בשמן**. לא רככה מכתם בשמן כמשפט שאר מכות ואין נופל כאן לומר לא רוככו בשמן שאין מרככין אלא במקום המכה אבל המזור והחבישה נופל לשונם על כל הגוף לפיכך נופל בס לשון רבים לא זורו הנגעים ולא חובשו ויונתן פתר כל

המקרא בלשון דוגמא על שהם מלוכלכים ומנוגעים בעון ותרגם מכף רגל ועד ראש מקטנים ועד גדולים אין בו מתום אין טוב בו פצע וחבורה פשע ועונות וחטאים, לא זורו וגוי כלומר לא נתרפאו לשוב בתשובה שלימה ולא רככה בשמן אפילו צד הרהור תשובה אין בלבם : **[ז]** **לנגדכם זרים אוכלים אותה**. לעיניכם יאכלוה אויביכם : **ושממה**. מכם כנחלה הנהפכת לזרים והיא שממה מבעליה כך תירגם יונתן : **[ח]** **ונותרה בת ציון**. ריקנית מיושביה כי יגלו מתוכה כאשר תותר סוכת הכרם שעשאה נוצר ובעת יבצר הכרם מניח סוכתו והולך, בתר דקטפוהי לאחר שבצרו אותה : כמלונה במקשה כאשר תעזב המלונה שעשה נוצר בראש המקשה לשמור קישואין שלה ומשתלקט מניחה והולך, זו שבכרם קרויה סוכה לפי שהוא גר שם יומם ולילה ביום שומרה מן העופות ובלילה מן הגנבים אבל הקישואין קשין הם ואין לירא מן העופות ואין צריך לשומרה ביום לפיכך נקראת מלונה על שהיא לינת הלילות כערסל מבתותא כמשכב המלוני במקשה, במקשיא בתר דאבעיוהי לאחר שלקטוהו לשון המשנה שלש אבעיות ביום : **כעיר נצורה**. כעיר שצרו עליה ועושים סוכות סביב לה להסתתר שם החיילות וכשמסתלקים מעליה מניחין אותם והולכין כל זה ת"י : **[ט]** **לולי וגוי**. הותר לנו שריד. מאליו וברחמיו ולא בצדקותינו : **כמעט כסדום היינו**. כולנו כלים : **[י]** **קציני סדום**. שרים שמעשיהם כסדום מכאן אמרו אל יפתח אדם פיו לשטן : **[יא]** **שבעתי עולות אילים**. כמו פן ישבעך וישנאך (משלי כה יז) : **מריאים**. בהמות צאן פטומות : **לא חפצתי**. אחר שאתם עוברים על תורתי זבח רשעים תועבה : **[יב]** **מי בקש זאת מידכם רמס חצרי**. לרמוס את חצרי אחרי שאין לבבכם שלם עמי : **[יג]** **לא תוסיפו הביא מנחת שוא**. מתרה אני בכם לא תביאו לי מנחת שוא שלכם שהעשן עולה ממנה קיטור של תיעוב הוא לי ולא לנחת הרוח : **חדש ושבת קרא מקרא לא אוכל וגוי**. ולקרוא מקרא חדש ושבת שאתם נאספיי לקרא עצרה ואסיפה בהם לא אוכל לסבול און שבלבכם הנוטה לעכו"ם והעצרה עמו שאין שני הדברים כאלו ראויין יחד לקרוא עצרה ליאסף לפני והאון שבלבכם לעכו"ם ואין אתם מוציאים אותו מתוך לבבכם : **[טו]** **ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם**. לפי שידכם דמים מלאו : **דמים**. רציחה : **[טז]** **רחצו הזכו**. (פתח הוא) ל' צווי לפי שהוא מגזרת רחץ, אבל רחצו קמץ לשון עבר שהוא מגזרת רחץ. רחצו הזכו הסירו חדלו למדו דרשו אשרו שפטו ריבו לכו י' אזהרות של ל' תשובה יש כאן כנגד עשרת ימי תשובה וכנגד עשרה מלכיות זכרונות ושופרות : **חדלו הרע**. חדלו ממעשים הרעים : **הרע**. כמו להרע א"צ לכתוב מלהרע שכן לשון המקרא נופל על ל' חדלה וחדל לעשות הפסח (מדבר ט) עד כי חדל לספור (ברא' מא מט) כלומר חדלה הספירה חדלה העשייה אף כאן תחדלו הרעה : **[יז]** **למדו**. רפי נקוד והוא מגזרת למוד היו למדין להטיב המלמד לעצמו הוא ממשקולת ל' קל לפיכך צווי ל' רבים שלו נקוד בחירק כמו אמרו שמעו אבל המלמי לאחריי הוא ממשקולת ל' כבד המדגיש ואם בא לצוות את הרבים הוא נקוד למדו וכן דרשו מגזרת דרוש אבל אשרו שהשי"ן מודגשי ממשקולת ל' כבד ומגזרת אשר לפיכך ל' צווי לרבים נקוד פתח (כמו אשרו דברו ספרו

בשרו) : **אשרו חמוץ**. החזיקו את הגזול והוא לשון משנה אשרנוהי אי אישר חילי ישר כחך ל"א הדריכוהו בנתיב אמת לזכות בשלו לשון באשורו אחזה רגלי (איוב כג יא) ואשר בדרך לבך (משלי כג יט) : **שפטו יתום**. פלוני זכאי פלוני חייב : **ריבו אלמנה**. השתדלו בריבה להתווכח בעדה שאינה יוצאת לחזור אחרי בעלי דינה (סא"א) : **חמוץ**. גזול ודומה לו מכף מעול וחומץ (תהלים עא) : **יח** **לכו נא ונוכחה**. יחד אני ואתם ונדע מי סרח על מי ואם אתם סרחתם עלי עודני נותן לכם תקוה לשוב : **אם יהיו חטאיכם כשנים**. כתומים לפני כאודם שנים אלבינם כשלג. יאמר ה'. תמיד הוא אומר לכם כן כמו על פי ה' יחנו (מדבר ט כ), ד"א לכו נא ונוכחה מה כתוב למעלה ממנו חדלו הרע למדו היטב ואחר שתשובו אלי לכו ונוכחה יחד להודיעני עשינו מה שעלינו עשה מה שעליך ואני אומר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג וגו' : **כתולע**. צבע שצובעים בו אדום גרעינים הם ויש תולעים בכל אחד ואחד : **כ** **כי פי ה' דבר**. והיכן דבר והבאתי עליכי חרב (ויקרא' כו כה) : **כא** **לזונה**. תועה מעל אלהיה : **קריה**. שהיתה נאמנה ומליאה משפט וצדק היה לן בה ועתה מרצחים : **מלאתי משפט**. כגון רבתי עם (איכה א) : **צדק ילין בה**. תמיד של שחר היה מכפר על עבירות של הלילה ושל בין הערבים מכפר על של היום, ד"א שהיו מלינים בה דיני נפשות כשלא היו מוצאין לו זכות ביום הא' לא היו גומרין את דינו עד למחרת אולי ימצאו לו זכות ועתה נעשו רוצחין ומצינו בפסיקתא ר' מנחם בר אושעיה אמר תפ"א בתי כנסיות היו בירושלים כמנין מלאתי בגי' ועתה מרצחים הרגו את אוריה הרגו את זכריה : **כב** **כספך היה לסיגים**. שהיו עושין מעות נחשת ומצפין אותן בכסף להונות בהם. סבאך מהול מים. משקים שלכם מעורבים במים כדאיתא בפסיקתא, מהול מעורב ואין לו דמיון במקרא ומ"א פותר לשחוק אמרתי מהולל (קהלת ב' ב') מעורבב : **כג** **סוררים**. סרים מן הדרך הישרה : **ורודף שלמונים**. תשלומין ת"י אמרין גבר לחבריה עביד לי טב בדיני ואשלם לך בדינך שופט שהיה גזלן והנגזל צועק עליו בפני שופט אחר, זה אומר לו צדקני היום ואני אשלם גמולך כשיצעקו עליך בפני הוי רודף תשלום גמולות : **וריב אלמנה לא יבא אליהם**. האלמנה באה לצעוק והיתום יוצא וזו פוגעת בו ושאלתו מה הועלת בצעקתך לפני השופט והוא אומר כל היום הזה יגעתי לו במלאכה וסופו לא הועלתי וזו חוזרת לאחוריה ואומרת ומה זה שהוא איש לא הועיל אני לא כ"ש הוי יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבא אליהם כלל : **כד** **נאם האדון**. שהכל שלו ובידו לעקור אתכם מארצכם ולנטוע בה אחרים : **אביר ישראל**. תקפו של ישראל : **הוי**. ל' הזמנה והכרזה ודומה לו הוי ונוסו מארץ צפון (זכריה ב' י') וידעו הכל כי אנחם מצרי שהכעיסוני במעשיהם : **כה** **ואשיבה ידי עליך**. מכה אחר מכה עד כלות הפושעים. ל' בורית סבו"ן בלע"ז ולשונו ל' נקיון כמו ובר לבב (תהלים כ"ד) ע"ש שהוא מנקה הבגד מכתמיו סיגין האמור למעלה כמו כספך היה לסיגים תערובת נחשת בכסף קרוי סיג אף כאן תערוב' רשעים עם הכשרים אני אכלה הפושעי שהם הסיג : **כל בדיליך**. בדיל המעורב בכסף כלומר הרשעים שבך בדיל אשטיי"ס בלע"ז : **כו** **כבראשונה**. אעמיד לכם שופטים כשרים : **עיר**

הצדק. כבתחלה צדק ילין בה : **[כז]** **במשפט תפדה**. ע"י שיהיו בה עושה משפט : **תפדה**. מעונותיה : **ושביה**. עושי תשובה שבתוכה (בצדקה במצדיקים עצמם במשפט ובצדק' שבתוכה) : **[כח]** **ושבר פושעים וגו'**. שכולן הוכיחן למעלה, והם פשעו בי, גוי חוטא, עזבו את ה' : **פושעים**. מורדים והעובדים לעכו"ם : **וחטאים**. אלו עבריינים העוברים על שאר איסורין : **[כט]** **מאילים**. לשון אלה מין אילן שקורין אולמ"א בלע"ז : **אשר חמדתם**. לעבוד תחתיהם עבודי כוכבים כענין שנאמר תחת אלון ולבנה ואלה כי טוב צלה (הושע ד). מהגנות. שם היו עובדים כוכבים כמה דאת אמר המתקדשים והמטהרים אל הגנות (לקמן סו יז) : **[ל]** **נובלת עלה**. העלה שלה נובלת כמוש פלישטיישני"ט בלע"ז בבא עליו שרב או קרח הוא כמוש וליחלוחו אבד וכלה ואין נובל ל' רקבון כמו בלה שאין נו"ן נופלת באותו ל' אלא נובל ל' דבר הנלאה וכלה כמו מגזרת נבול תבול (שמות יח) כמו תנבול ומתרגמינן מילאה תילאה : **אשר מים אין לה**. להשקות זרעיה בדבר שחוטאים בו משווה פורענותם : **[לא]** **החסון**. התוקף שהיו אונסין את העניים וגוזלין אותן ומתחסנין בממון כמו שאמר למעלה וחברי גנבים יהיה אותו ממון לנעורת שמנערין מן הפשתן שהוא קל ונוח לישרף : **ופעלו**. והעושה אותו תוקף יהיה לניצוץ אש ובערו זה בזה. ניצוץ אישטנציל"א בלע"ז ת"י ופועלו ועובד ידיהון ואין זה אחר ל' העברית שא"כ היה לו לינקד ופעלו חטף קמץ ויהא נבאר ל' פעול עכשיו שהוא נקוד מלאפוס (ר"ל חולם) נבאר ל' פועל : **ואין מכבה**. ת"י ולא יהא עליהון חייס :

ישעיה פרק-ב

[ב] **באחרית הימים**. לאחר שיכלו הפושעים : **נכון**. מתוקן : **בראש ההרים**. בהר שהוא ראש לכל ההרים בחשיבות ההרים : **ונשא מגבעות**. יגדל נס שנעשה בו מניסי סיני וכרמל ותבור : **ונהרו**. יתקבצו ימשכו אליו כנהרות : **[ג]** **אל בית אלהי יעקב**. לפי שהוא קראו בית אל לפיכך יקרא על שמו אבל אברהם קראו בהר ה' יראה יצחק קראו שדה לשוח בשדה : **[ד]** **לאתים**. קולטרי"ש בלע"ז : **למזמות**. שרפ"ש בלע"ז שזומרין בהן הכרמים : **[ה]** **בית יעקב וגו'**. האומות יאמרו להם כן והמקרא הזה הוא מוסב על והלכו עמים רבים וגו' : **לכו ונלכה באור ה'**. יאמרו להם כן וי"ת יימרון דבית יעקב אתו וגו' : **[ו]** **כי נטשתה עמך בית יעקב**. הנביא מיסב הדיבור אל השכיני' ואומר כי עד הנה עזבת את עמך בשביל עונם (ד"א הנביא מוכיחן ואמר להם כן, כי נטשתה עמך בית יעקב כו' עזבת את מעשה הטוב אשר על ידו נהיית לעם אדם אתם בית יעקב) : **כי מלאו מקדם**. נתמלאו צבאותם ממעשי ארמיי' שהיו יושבים במזרח שהיו מכשפים ומשתמשים בשם עבודת כוכבים : **ובילדי נכרים ישפיקו**. בועלים בנות עכו"ם ומתערבים בהם ויולדות להם ילדים ובהם הם

מספיקי תמיד ומתעסקים ומתרפקין ונטרחים בהם לי פן יסיתך בשפק (איוב לו) דביטימנייט בלעיז : **[ז]** אין קצה. לי קץ : **[ח]** ישתחוו. כמו משתחווים : **[ט]** וישח אדם. הקטנים : **וישפל איש**. הגדולים והגבורים אנשי החיל : **ואל תשא להם**. הנביא אומר להקב"ה וידעתי כי לא תסלח להם מלהפרע מהם : **[י]** בוא בצור. לבוא בצור לברוח בנקרת הצורים : **והטמן בעפר**. ולהטמן בעפר : **[יא]** עיני גבהות אדם. גסות הרוח וכן כל לשון גובה עינים שבמקרא כמה דאת אמר גבה עינים ורחב לבב (תהלים קא) : **[יג]** ארזי הלבנון. דוגמא הוא על הגבורים : **אלוני הבשן**. השלטונין כמו שאלונים פחותים מן הארזים : **[יד]** ועל כל ההרים הרמים. על יושביהם : **[טז]** ועל כל אניות. תירגם יונתן ועל כל דיתבין בניסי ימא באיי הים שמוצאן ומובאן באניות : **תרשיש**. שם ים ששמו תרשיש : **שכיות החמדה**. פלטרין רצופין במשכיות רצפת שיש כמו ואבן משכית (ויקרא כו) על שם שסוככים בו את הקרקע : **[יז]** ביום ההוא. הוא יום (יח) כליל יחלוף. כלו יחליף כולם יאבדו : **[יט]** ובאו. יושבי הארץ במערות צורים : **מחלות**. הם הם מערות : **בקומו**. ליום הדין : **לערוץ הארץ**. לשבור רשעי הארץ : **[כ]** להשתחות לחפור פירות. גלולים בדמות חפרפרות מיני שרצים שחופרין הארץ שקורין טלפ"ש בלעיז : **ועטלפים**. קלבא שורייץ בלעיז יש לפתור עוד את אליליו אשר עשה לו להשתחות ישליך האדם בחריצים ובנעיצין שימצא לפניו כשהולך לברוח ולהטמן : **[כב]** חדלו לכם מן האדם. שלא לשמוע, לאותן המתעים אתכם מאחרי ולהשתחוות למעשה ידיו : **אשר נשמה באפו**. אשר כל חייתו וכחו תלויה בנשמת אפו שהוא רוח פורח שהיום ישנה בו ומחר תצא ממנו וק"ו לדמות חפרפרות שאין בו ממש ד"א חדלו לכם מכל הדרכים הרעים ולמדו מן האדם אשר נשמה באפו הראית' למה נחשב הוא וקל וחומר (לגלולים) שאינו נחשב לכלום :

ישעיה פרק-ג

[א] מסיר מירושלים וגו'. כולה מפורשת במסכת חגיגה שמנה עשר קללות קלל ישעיה את ישראל ולא נתקרה דעתו עד שאמר ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד : **[ג]** יועץ. יודע לעבר שנים ולקבוע חדשים : **וחכם חרשים**. שכשפותח בדברי תורה נעשו הכל כחרשים : **ונבון לחש**. ראוי למסור לו סתרי תורה שנתנו בלחש כגון מעשה בראשית ומעשה מרכבה : **[ד]** ונתתי נערים שריהם. אלו בני אדם המנוערים מן המצות : **ותעלולים ימשלו בם**. שועלים בני אדם חלשים ואני אומר לפי פשוטו תעלולים ליצני בני אדם המתעוללים בהן ומבזין אותם כמו (איוב טו) ועוללתי בעפר קרני את אשר התעללתי (שמות י) : **[ה]** ונגש העם. יהיו דחוקין ונגושין זה על זה בתיגור וחירום : **ירהבו הנער בזקן**. יתגדל הנער על הזקן : **והנקלה בנכבד**. כפשוטו ומדרשו יבא מי שחמורות דומות עליו

כקלות וירהב במי שהקלות דומות עליו ככבדות : **[ו]** **כי יתפש איש באחיו**. כאשר יתפוש איש באחיו בבית אביו לאמר עשיר אתה בתורה ומחזורת היא בידך כשמלה : **קצין תהיה לנו**. ותלמדנו : **והמכשלה הזאת**. שאנו נכשלים בה באיסור או בהיתר בטומאה או בטהרה תחת ידיך הוא שאתה יודע להורות לנו, דבר אחר שמלה לך להלביש ערום והמכשלה (פיילנצ'יא בלע"ז) מחסרוני שאני מחוסר לחם תחת ידיך להספיקני ולכך קצין תהיה לנו והוא משיב בביתי אין לחם ואין שמלה ומה טיבי לקצין : **[ז]** **ישא ביום ההוא**. אין ישא אלא לשון שבועה הוא ישבע להם לא אהיה חובש לא אהיה מחובשי בית המדרש ובביתי אין לחם ושמלה אין בידי לא טעם משנה ולא טעם אגדה, דבר אחר לפי פשוטו לא אהיה חובש לא אהיה שופט שהוא חובש את הנדונים בבית הסוהר : **[ח]** **כי כשלה ירושלים**. כולם חסירים ונפולים ואין עוזר זה לזה ולמה כי מאנו לשמוע ועתה כולם מכעיסי : **כי לשונם ומעלליהם אל ה'**. לנגדו להכעיסו : **למרות עיני כבודו**. להקניט לפני כבודו ד"א עניני כבודו : **[ט]** **הכרת פניהם**. עון שהם מכירים פנים בדין היא ענתה בס לפני, ל"א הכרת פניהם ניכרים הם בעזות פניהם : **כסדום הגידו**. לא כחדו בפרהסיא עשו : **[י]** **אמרו**. למי שהוא צדיק כי טוב עשה : **[יא]** **אוי לרשע רע**. שהוא רע לעצמו ורע לאחרים גורם רעה לו ולאחרים בתנחומא והמקרא מוסב על אמרו צדיק כי טוב לו ואוי לו לרשע רע : **[יב]** **נגשיו מעולל**. ליצנים הם : **ונשים משלו בו**. נשים נואפות משלו בו כמו שאמר למטה יען כי גבהו בנות ציון והטו לבם לרעה (לפיכך כל חלשים משלו בו) ויונתן תירגם לשון (נושים) : **מאשריך**. מדריכך שיש להם לאשרך בדרך טוב הם מתעים אותם. בלעו. קלקלו : **[יג]** **נצב לריב**. עמידה זו לשון עכבה : **[יד]** **ה' במשפט יבוא עם זקני עמו**. שהי' להם למחות, ולעכו"ם אומר אתם בערת' את כרמי אני קצפתי מעט ואתם עזרתם לרעה : **גזלת העני**. דור שהיו עניים במעשים טובים כל זה במדרש אגדה ולפי משמעות פשוטו כל הענין על ישראל ועומד לדין עמים הם השבטים. ואתם בערתם הכרם. הזקנים והשרים אכלו את שאר העם : **[טו]** **מלכם**. כמו מה לכם : **תטחנו**. תכתתו ותמעיתו לבזות בדינם : **[טז]** **ויאמר ה'**. על הנשים אשר משלו בעמי יען פיאות נכריות קליעת שערות כי גבהו וגוי' : **ומשקרות עינים**. לשון הבטה ד"א צובעות עיניהם בסיקרא ובכחול : **הלוד וטפוף תלכנה**. לשון דבר צף על גבי חבירו כמו (דברים יא) אשר הציף ומתרגמינן דאטיף כד היתה ארוכה מהלכת בין שתי קצרות כדי שתהא נראית צפה למעלה מהם ויונתן תירגם ובפתהן מקפן, היו קושרות פיאות נכריות קליעת שערות תלושין כורכות עם קליעותיהן שיראו גסות וטפופות : **וברגליהם תעכסנה**. כשהיו עוברות בשוק אצל בחורי ישראל דורסתו ברגלו ורמזתו צד חיבת נואפות כדי להבעיר בו יצר הרע כעכס זה של נחש. עכס. הוא ארס של נחש : **[יז]** **ושפח**. לשון צרעת כמו (ויקרא יג) מספחת היא ועל שנכתב בשי"ן דרשו בו רבותינו שתעשנה שפחות מכוונות ויש שדרשוהו שהרבה בהן משפחות משפחות של כנים **פתהן יערה**. כליהן יערה ל' ארמי היא פתיא אוכמא הן היו אומרות ימהר יחישה מעשהו שר רואה אותי ונוטל אותי כשבא הפורענות היו שרי נ"נ

נוטלין אותן להיות לנשים מחמת יופין, ורמז הקב"ה והיו שופעות כאדם המערה מכלי אל כלי וכאשר נענשו בדם נדה והיו נמאסות עליהן ומשליכין אותן לארץ מעל קרונות שלהן, וי"ת יקרהן יעדי : **פתהן**. ל' רוחב ל' גודל : **יח** **ביום ההוא**. לעתי לבא כשיבא הקב"ה להשיב את ישראל אליו יסיר ה' מהם את תפארת העכסים שלא יהו תולין תפארתם בנוי תכשיטי נשים ודברי נבלה : **העכסים**. המנעלים אשר ברגליהם אשר בהם תעכסנה : **והשביסים**. מיני שבכה לתכשיטי הראש והרבה יש בלשון משנה שביס של שבכה : **והשהרונים**. יונתן תירגם וסבכיא : **יט** **הנטיפות**. עונקיא לשון ענקים לגרורותיך (משלי א) ולשון נטיפות ע"ש שתלויות על הצואר ונוטפות על החזה והן כמין מרגליות נקובות וחרוזות בחוט ובלע"ז מושטינצא"ש : **והשרות**. צמידי הזרוע דמתרגם ושיריא : **והרעלות**. צניף שמצניפות כל פרצופיהם חוץ מגלגל העין כדי שיתאוה אדם ליזון במראות הלסתות (סא"א) ל"א והרעלות מיני סרבלים נאים להתעטף בהן ובלי משנה יש מדיות רעולות במס' שבת : **כ** **הפארים**. תרגום כליליא כמו (שמות לט) פארי המגבעות : **והצעדות**. אצעדה של שוקים : **והקשורים**. כמשמעו קשורי קצרי שקושריי בהן שערן ויש שעושין אותו מוזהבים פרשייני"ש בלע"ז : **ובתי הנפש**. שכנגד הלב נושק"א בלע"ז : **והלחשים**. נזמי האוזן מקום שלוחשין לה שם : **כב** **המחלצות**. כיתוניה כמו (שמואל ב ב) וקח את חליצתם שהגוף מלובש בהם וכשפושטין אותם חולצין אותם מן הגוף : **והמעטפות**. מצעות המטה כתרגומו שושיפיא. והמטפחות. מפות : **והחריטים**. תרגומו מחכיא דפוס של בית הרחם כדמתרגמינן וכומז מחוך (שמות לה) : **כג** **והגליונים**. הן המראות כתרגומו מחזייתא (ספייקיי"ו בלע"ז) על שם שמגלו צורות הפנים קרוין גליונים או שמא מראות שלהם נגללות היו : **והסדינים**. על פשתן הם המתעטפין בהם : **והצניפות**. (מולקיני"ש בלע"ז) : **והרדידים**. כבינתא (פרמלי"ץ בלע"ז) והם של זהב שמכבנין בה הסרבל שהאשה מתעטפת בו : **כד** **והיה תחת בשם מק**. מקום שהיו מתבשמות בו יהיה נימק : **ותחת חגורה נקפה**. מקום שחגרה שם יהיה ניקף נחתך בחבורות ורשומי מכות כמו ואחר עורי נקפו (איוב יט) ונקף סבכי היער (לקמן י') : **ותחת מעשה מקשה**. מקום שהיו עושות בו המעשה האמור למעלה הלוד וטפוף תלכנה והוא בגובה הראש שם תהיה מקשה קרחה מכה המקרחת את הראש מקשה ל' דא לדא נקשן (דניאל ה) ואני הייתי מפרשו תחת המעשה מקשה מקום שהיו שם חגורות נותנות טסי הזהב העשויות מקשה בטדי"ץ בלע"ז אלא שהוא נקוד פתח והוא במסורה בעשרה נקודים פתח ואין אחד מהם דבוק לתיבה של אחריו וכל מעשה שהוא דבוק לתיבה של אחריו נקוד קמץ : **ותחת פתיגיל**. והוי (ס"א הרי) כשתי תיבוי פתי גיל כלי שהוא מביאן לידי גילה והוא בית הרחם האמור למעלה פתהן חלוף אותה גילה תהיה מחגורת שק בכל מתניה : **כי תחת יופי**. כי זאת הוגנת להיות להם תחת יופי שהיו משתחצות בו : **כה** **מתיך**. גבוריך מתי מלחמותיך היוצאים בצבא במניין : **כז** **ואנו**. ל' אנינה : **פתחיה**. שערי עיירות ובתים בכל שעריה' יהא הספד : **ונקתה**. ותתרוקן מכל כמו וגם אני נתתי להם נקיון שינים

(עמוס ד) ובלי משנה יצא פלוני נקי מנכסיו : **לארץ תשב**. מגובי לשפלות ישבו לארץ ידמו (איכה ב) בתשעה באב :

ישעיה פרק-ד

[א] והחזיקו. ויאחזו : **שבע נשים באיש אחד**. מרוב אלמנות רבות, באיש אחד מבקשות ממנו שישא אותן : **אסוף**. הטמן חרפתנו כמו ואספתו אל תוך ביתך (דברים כ"א) שהאשה כשהיא נשואה אין נוהגין בה מנהג הפקר ומ"א נבוכדנאצר גזר שלא יבעלי א"א שלא יענשו לכן היו מבקשות שיהא עליהן שם אישוי : **[ב] ביום ההוא**. לאחר שיכלו נוי תכשיטי הנואפות והנבלות לא תכלה (ס"א לא תסולה) עוד צבי נוי כבודם באלה : **יהיה צמח ה'**. לכם לנוי : **לצבי ולכבוד**. הם הצדיקים הנשארים בם והחכמים תלמידי התורה בהם יתלו את צבי כבודם : **ופרי הארץ**. הם בני הצדיקים פרי עץ חיים הם יהיו לגאון ולתפארת אשר בהם יתפארו ויתהללו פליטת ישראל. צבי. הוא נוי דבר צביון שיש חפץ בו : **[ג] והיה הנשאר**. בהם בציון יתיישבו : **והנותר**. בכל מקום ישכנו בירושלים : **קדוש יאמר לו**. כולם יהיו צדיקים וא"ת צדיקים המתים לפני אותו היום אבד כבודם ת"ל כל הכתוב לחיי העוה"ב יהיו בירושלים כת"י : **[ד] אם רחץ**. כי רחץ יש אם משמש כן בלשון כי וכן (איוב ח) אם יבלענו ממקומו כי יבלענו, עד אם כלו לשתות (בראשית כד) : **צואת**. תגאלת כתרגומו כלומר העביר עונם ע"י יסורין וביעור מן העולם : **ידיח**. ל' רחיצה בלי משנה ובמקרא ושם ידיחו את העולה (יחזקאל מ) : **ברוח משפט**. ע"י יסורין טלני"ט בלע"ז שיעלה על רוחו לשפוט אותם : **וברוח בער**. לבערם מן העולם בער כמו לבער דישקומבמ"ט בלע"ז ל' פעול הלוך : **[ה] ועל מקראיה**. הקרואים בתוכה : **ענן יומם ועשן**. להגין עליהם מן כי על כל כבוד. האמור להם תהא החופה שתחופף שכינתי עליהם ושבע חופות יש כאן ענן ועשן נוגה אש להבה חופה שכינה : **[ו] וסוכה תהיה לצל וגו'**. מחורב. להגין מלהט יום הבא שנאמר ברשעים ולהט אותם היום הבא (מלאכי ג) שהקב"ה מוציא חמה מנרתקה ומקדרה עליהם : **ולמחסה**. ל' כיסוי. ולמסתור. להסתר בה : **מזרם**. אש המקלחת מנהר דינור על הרשעים בגיהנם שנאמר על ראש רשעים יחול (ירמיה כג) במסי' חגיגה : **וממטר**. מטר היורד על הרשעי' כענין שנאמר ימטר על רשעים פחים (תהלים יא) :

ישעיה פרק-ה

[א] אשירה נא לידידי. הנביא אומר אשירה נא לידידי, תחת ידידי ובמקומו ובשליחותו כמו ה' ילחם לכם (שמות יד) בשבילכם : **שירת דודי.** היא זו אשר שר בשביל כרמו על עסקי כרמו כמו וישאלו אנשי המקום לאשתו (בראשית כו) : **כרם וגו'.** בן שמן. בזויות העושה פירות שמנים כשמן טוב : **בן שמן.** זויות ראוי לשמן לזיתים לעשות שמן כמו בן מות (שמואל ב' ב') ראוי למות ודוגמי הוא זו ובסוף הענין יפרשנה : **(כרם.)** זה אדם הראשון : **לידידי.** זה הקב"ה : **בן שמן.** בגי'ע) :

[ב] ויעזקהו. סייגו וגדרו סביב מוקף כמין טבעת דמתרגמינן עיזקא : **ויסקלהו.** הוציא אבנים מתוכו הרעים לגפנים כמו סקלו מאבן (לקמן סב) : **ויטעהו שורק.** הם זמורות היפות לנטיעה משאר זמורות : **ויבן מגדל בתוכו.** גת לעצור ענבים : **וגם יקב חצב בו.** הבור שלפני הגת לקבל היין וכן כל יקב שבמקרא ל' בור הוא וכן עד יקבי המלך (זכריה יד) ת"י עד שיחיא דמלכא הוא עומק אוקינוס ולכן נופל בו כאן ל' חציבה כמו ובורות חצובים (דברים ו) : **ויקו לעשות ענבים.** ויקו ידידי לעשות לו הכרם הזה ענבים : **ויעש באושים.** דומים לענבים וקורין אותם (לנברווישי"ט בלע"ז) : **ויעזקהו.** בעשר חופות האמורות (ביחזקאל כח) בפ' חירם מלך צור : **ויסקלהו.** מיצר הרע עד שאכל מן העץ ונכנס בו יצר הרע : **ויטעהו שורק.** תחילת יצירתו ממקום המזבח : **ויבן מגדל בתוכו.** ויפח באפיו נשמת חיים מן העליונים : **וגם יקב חצב בו.** מעיין נובע מקור חכמה : **ויקו לעשות ענבים.** שיודה וישבח לפניו : **ויעש באושים.** דברים נבאשים חירף וגידף : **שפטו נא.** לפי שסוף המשל בא לומר שאף הם עשו כמותו שואל להם המשפט : **[ה] הסר משוכתו.** להסר גדר המסוכך ומגין עליו, מסוכה הוא סייג קוצים, גדר הוא גדר אבנים : **והיה.** הכרם : **לבער.** שירעו בו בהמה וחיה : **אודיעה נא אתכם.** מה נראה בעיני לעשות לו ועשיתי : **הסר משוכתו.** טרדתיו מתוך חופותיו : **והיה לבער.** סופו למות ולמשול בו חיות רעות : **פרוץ גדרו.** טרדתיו ממחיצת גן עדן :

[ו] ואשיתהו בתה. ל' שממה וריקנות היא וכן (לקמן ז) בנחלי הבתות. ולא יעדר. ל' חפירת כרם היא : **ועלה שמיר ושית.** מיני קוצים פתר בהם מנחם בן סרוק ואני אומר שמיר ל' תולעת חזק הוא המבקע אבנים שבו בנה שלמה את בית המקדש כענין שנאמר (יחזקאל ג) כשמיר חזק מצור : **שית.** ל' השאת והשבר (איכה ג) ל' תשאה שממה (לקמן ו) צדו מאין דורש ליכנס בו ומתוך כך תעלה בו תולעת : **ואשיתהו בתה.** צדו הושבתיו, שלא נתתי תורה בימיו : **לא יזמר ולא יעדר.** לא ילמדו ממנו לא זכות ולא מעשה טוב : **ועלה שמיר ושית.** שלט בו יצר הרע ובדורותיו אחריו לעשות מעשים מקולקלים : **ועל העבים אצוה.** צויתי עליו שומרים לשמור את דרך עץ החיים : **[ז] כי כרם ה' צבאות בית ישראל.** לכרם הזה אתם משולים בית ישראל כי כל מה שעשה לכרם הזה עשה לישראל, והכרם הוא אדם הראשון כי מצינו במ"א במקומות הרבה בתנחומא ובבראשית רבה שמקראות הללו נדרשין עליו לא נטרד אדם הראשון עד שחירף וגידף שנאמר ויקו לעשות ענבים וגו' ובמקו' אחר מצינו הושיב עליו שומרים שלא יאכל מעץ החיים שנאמר ועל העבים אצוה וכן נדרשנו עליו : **כי כרם ה' צבאות בית ישראל.** כי כאותו הכרם

לי בית ישראל עשרת השבטים הם היו לי ככרם יין ככרם זית כקרן שמן בארץ שמינה שמן כהונה שמן מלכות שמן מנורה שמן מנחות עזקתים תחלה בהיקף ענני כבוד במדבר וסקלתים ונקיתים ממושעי הדור נטעותים שורק שש מאות ושש מצות כמניין שורק הוספתי עליהם, על שבע מצות שנצטוו בני נח בניתי מגדל בתוכו משכני ומקדשי וגם יקב המזבח והשיתין : **ויעש באושים**. קילקלו מעשיהם ועתה יושב ירושלים ואיש יהודה אשר לא גליתים עדיין ישפטו נא ביני וביניהם על הרעה שהבאתי עליהם מי סרח על מי מה היה לי לעשות עוד טובה לכרמי ולא עשיתי לו אודיע נא אתכם גם אתם המכעיסים אותי את אשר הגון בעיני לעשות לכרמי ככל אשר עשיתי לאדם הראשון הסר מסוכתו אסלק שכינתי מעליה' המסוככי עליהם כמה שנאמר (לקמן נב) ויגל את מסך יהודה : **פרוץ גדרו**. אתוץ חומותיו : **ואשיתהו בתה**. ואשויונון רטישין : **לא יזמר ולא יעדר**. לא אסתעדון ולא יסתמכון : **ועלה שמיר ושית**. ויהיו מטלטלין ושביקין דוגמת שמיר ושית של כרם ואצל הכרם ממש במקום אחר הוא מתורגי הובאי ובור : **ועל העבים אצוה**. ועל נבייא אפקד דלא יתנבון עליהון, הנבואה נמשלה למטר שהעבים מקבלין אותה מן השמים כך הנביאים מקבלין הנבואה מפי הקדושה : **נטע שעשועיו**. כמו נטע ולפי שהוא דבוק נקוד (פתח) כמו בקר זבח השלמים (במדבר ז) : **ויקו**. שיעשו משפט והנה משפח אסיפי חטא על חטא כמו מהסתפח (שמואל א כו), דבר אחר ל' נגע ולפי שהוא לשון נופל על הלי בקריאתו דומה משפט למספח וכן צעקה לצדקה נפל בו רוח הקודש בפי הנביא : **[ח] הוי מגיעי בית בבית**. עשרים ושנים אשרי נאמר בספר תהלים על מקיימי התורה ועשרים ושנים הוי אמר ישעיה על הרשעים, הוי ל' צעקת אנחה על פורענות העתידה לבא : **מגיעי בית בבית**. מקרבים בתיהם זה אצל זה ומתוך כך גוזלים קרקע העניים החלשים שבין ב' הבתים וכן שדה בשדה : **יקריבו עד אפס מקום**. שאין מקום לעני לישב : **והושבתם לבדכם בקרב הארץ**. כסבורים אתם שאין חלק להקדוש ברוך הוא ולא לעניים בארץ חלקו במעשרות אתם גוזלים ולעניים את ארצם שתהיו אתם לבדכם יושבים בה : **[ט] באזני ה' צבאות**. אמר הנביא שתי אזני שמעו כשנגזר עליהם גזירה מאת ה' ובשבועה אם לא על דבר זה בתים רבים לשמה יהיו ובתים גדולי וטובים יהיו מאין יושב : **[י] כי עשרת צמדי כרם**. ומפני הרעב יגלו יושבי הבתים ואין יושב בה וגם זאת תהיה לכם מדה במדה על הקרבת השדה בשדה שגזלתם חלקו של מקום במעשר הארץ : **עשרת צמדי כרם**. (ארפיני'ט בלע"ז) ואומר אני כדי עבודת יום אחד בצמד בקר קרוי צמד. יעשו בת אחת. מדה אחת של יין, בת שלש סאין : **וזרע חומר**. בית כור שהיא שלשי סאין של תבוא' יעשה איפה שלש סאין : **[יא] מאחרי בנשף**. לשתות יין בלילות : **יין ידליקם**. בוער במ : **[יב] כנור ונבל**. נימין יתרות יש בנבל מן הכנור ולמה נקרא שמו נבל שמנבל כל מיני כלי זמר במדרש תהלים : **תוף**. של עור הוא : **וחליל**. אבוב של קנה, (צלמיי"ל בלע"ז) : **ואת פועל ה' לא יביטו**. ובאורייתא דה' לא אסתכלו : **ומעשה ידיו לא ראו**. עשו עצמם כאילו לא ראו את גבורותיו, ד"א לא קלסוהו שחרית יוצר אור ולא ערבית המעריב ערבים : **[יג] מבלי**

דעת. לפי שהיה לבם בלי דעת : **וכבודו מתי רעב.** נכבדו ימותו ברעב :
צחה צמא. צמא כנגד רוב משתייהם : **צחה.** תרגום של צמאה : **[יד]** **לכן**
הרחיבה. מדה במדה הם הרחיבו נפשם לבלוע מאכל ומשתי' לרוב ופערו
פה לבלוע אף שאול תרחיב נפשה לבלוע : **ופערה.** ופתחה : **לבלי חק.**
באין סוף ולמה לבלי חק לפי שלא היה בידם של אלו חק וקצבה
לתפנוקיהם : **וירד.** שם הדרה של ירושלים. ועלו בה. העליזים שבה :
[טו] **וישח.** ויחלש תקוף גברין ולפי מדרשו זה הקב"ה שהם גרמו לו
להראות כאיש נדהם וכן הוא אומר צור ילדך תשי (דברים ל"ב) ואומר
בעצלתים ימך המקרה (קהלת י) : **[טז]** **ויגבה ה' צבאות במשפט.**
כשיעשה משפטים בהם יגבה שמו בעולם, במשפט יושטיצ"א בלע"ז :
והאל הקדוש. יתקדש בתוך הצדיקים הנשארים בכס : **[יז]** **ורעו כבשים**
כדברים. צדיקים הנמשלים כעדר הרחלים : **כדברים.** כמנהגם ביושר
ובמדה מכלכלים דבריהם במשפט ככבשים הללו, ורבותינו דרשו כדברם
כמדובר בם נחמות הנדברות להם : **וחרבות מחים.** בתי הרשעים שהם
שמנים : **גרים יאכלו.** הצדיקים שהם כגרים יאכלום. מחים. שמנים כמו
עולות מחים אעלה (תהלים ס"ו) : **[יח]** **הוי מושכי העון.** גוררים יצר הרע
עליהם מעט מעט בתחילי בחבלי השוא כחוט של קורי עכביש ומשנתגרה
בהם מתגבר והולך עד שנעשה כעבות העגלה שקושרין בו את הקרון
למשוך : **השוא.** דבר שאין בו ממש : **חטאה.** חטא : **[יט]** **יחישה**
מעשהו. הפורענות שהוא אומר להביא : **למען נראה.** דבר מי יקום :
[כ] **האומרים לרע טוב.** מקלסין לעכו"ם ורע בעיניהם לעבוד הקב"ה
שהוא טוב : **שמים חשך לאור.** דבר שהוא עתיד להביא עליהם חשך
אומרים שיאיר להם : **שמים מר למתוק.** עון שהוא עתיד להביא עליהם
פורענות מר אומרים שימתיק להם : **ומתוק למר.** עבודת הקב"ה
המתוקה אומרים מרה היא : **[כב]** **למסוך שכר.** למזוג שכר תיקון
המשקה קרוי מסך : **[כג]** **וצדקת צדיקים.** שהן ראויין לזכות בבית דין
יסירו ממנו ומחייבין אותו בדין וגוזלין ממנו : **[כד]** **לכן.** והיה הדבר
הזה לכם וגוי' : **כאכול קש לשון אש.** כאכול את הקש לשון אש. וחשש.
תירגם יונתן עמירא קשין של שבולין וכחשש אשר הלהבה תרפנו ותעשנו
אפר. כמק. כדבר הנימוק : **ופרחם.** גדולתם כאבק העולה לפני רוח
ומסתלקת כך תסתלק : **[כה]** **על כן.** על מעשיהם הללו : **וירגזו ההרים.**
מלכי יהודה ושריהם : **כסוחה.** כרוק וקיא הניסח מתוך גופו של אדם
שהוא מאוס ובלשון חכמי קרוי סחי וכן סחי ומאוס (איכה ג') : **בקרב**
חוצות. כן יהיו מאוסים בין הבבלים : **בכל זאת.** הבאה עליהם : **לא שב**
אפו. לא נתקנו במעשיהם להשיב אפו מהם : **נטויה.** להרע להם :
[כו] **ונשא.** הקב"ה נס לגוים, ירמוז להם רמזים להתאסף ולבא עליהם,
נשיאת נס הוא כמו כלונס ארוך ונותנין בראשו בגד ועולין בראש הר גבוה
ורואין אותו מרחוק והוא סימן לקיבוץ בני אדם וכן על עמים ארים נסי
(לקמן מ"ט) וכן ושים אותו על נס (במדבר כד), כלונס פירקא בלע"ז ועל
שם שהוא לאות קרוי נס : **ושרק.** שיבליר בלע"ז אף הוא סימן לקיבוץ :
מקצה הארץ. שיבאו מרחוק לצור על ישראל : **קל יבוא.** האויב עליהם
כמו שמפרש והולך : **[כז]** **אין עיף ואין כושל בו.** לא ייעף ולא יכשל

במרוצתו לקיים ימהר יחישה שהם אומרים לפניו : **נפתח**. לשון ניתר כמו ויפתח הגמלים (בראשית כד) : **ולא נתק**. ולא יראו שם סיי כשלוך לירא ממני מלבא : **[כת] כצר**. ת"י כטינרא כמו צור : **וגלגליו**. אופני מרכבותיו : **[כט] שאגה**. אימה זו תהיה עליכם כמו לביא : **ויפליט**. יצילנו לטרפו מיד כל הבאים להצילה יפליט אישקמוצייר בלע"ז : **[ל] וינהום**. אותו האויב על עם ה' הנזכר למעלה : **כנהמת ים**. אשר יהמו גליו כן יבוא בחיילות הומות : **ונבט לארץ**. לשון הבטה יביטו ישראל ויצפו שיעזרום מלכי ארץ שהם סומכין עליהם כענין שנאמר היורדים מצרים לעזרה (לקמן לא). והנה חושך. שלא יהא עוזר להם, ונבט לשון נפעל כמו לא נפתח ולא נתק והוי"ו גורמת לו להסב הדיבור להבא אייר"ט איסגרד"י בלע"ז : **צר ואור חשך**. כמו וכשל עוזר ונפל עוזר (שם) מי שצר לו שבאת עליו הצרה וזה שבא להאיר לו שניהם חשכו ויש פותרין צר היא הלבנה שנתמעטה ואור היא החמה : **בעריפיה**. בבא מאפליה שלה לשון יערף כמטר (דברים לב) וכן דרך בערוף מטר האור מאפיל :

ישעיה פרק-ו

[א] (בשנת). סימן זה תחלת הספר ותחילת נבואת ישעיה וחמשה סימנים הקודמים נאמרו אחר זה הסימן אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה וראיה לדבר ישעיה נבא ונותרה בת ציון כסכה וגוי זה היה לאחר שהחריב וגלה סנחרב את עשרת השבטים ונשאר רק יהודה וירושלים לכך אמר חזון ישעיה וגוי על יהודה וירושלים וגוי על מה תכו עוד תוסיפו סרה וגוי אברבנא"ל) : **בשנת מות**. כשנצטרע : **ושוליו**. כמו שולי המעיל (שמות כת) תחתיתו ראיתיו יושב על כסא בשמים ורגליו בהיכל הדום מרגלותיו בבית המקדש לדון על עוזיה שבא ליטול כתר כהונה : **[ב] שרפים עומדים ממעל**. בשמים : **לו**. לשמשו כן תירגם יונתן שמשין קדישין ברומא קדמוהי : **בשתים יכסה פניו**. שלא יביט לצד השכינה : **ובשתים יכסה רגליו**. לצניעות שלא יראה כל גופו לפני בוראו ובתנחומא ראיתי כסוי הרגלים לפי שהם ככף רגל עגל שלא להזכיר לישראל עון העגל : **ובשתים יעופף**. ובתרין משמש : **[ג] וקרא זה אל זה**. נוטלין רשות זה מזה שלא יקדים האחד ויתחיל ויתחייב שריפה אלא אם כן פתחו כולם כאחד וזהו שיסד ביוצר אור קדושה כולם כאחד עונים כו' ומדרש אגדה מעשה מרכבה הוא וכן תירגם קדוש קדוש קדוש ג' פעמים כתרגומו : **[ד] וינועו אמות הספים**. אילות סיפי הם מזוזות הפתח שנמדדין במדות אמות לגובה ולרוחב והן מזוזות ההיכל : **מקול הקורא**. מקול המלאכים הקוראים והוא היה יום הרעש שנאמר בו ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיה (זכריה יד) בו ביום עמד עזיה להקטיר בהיכל רעשו שמים לשורפו לומר דינו בשריפה כמו שנאמר ותאכל את החמשים ומאתים איש (במדבר טז) וזהו שקראם שרפים שבאו לשורפו

רעשה הארץ לבולעו כסבורה דינו לבלע כקרח שערער על הכהונה יצתה בת קול ואמרה זכרון לבני ישראל וגוי' (שם) ולא יהיה עוד אדם המעורר על הכהונה כקרח בבליעה וכעדתו בשריפה אלא כאשר דבר ה' ביד משה בסנה הבא נא ידך בחיקך (שמות ד) והוציאה מצורעת כשלג אף כאן צרעת פרתה במצחו : **והבית ימלא עשן**. היה נמלא עשן : **[ה]** **כי נדמיתי**. הריני מת שלא הייתי כדאי שאראה פני השכינה ודוגמתו מצינו במנוח מות נמות כי אלהים ראינו (שופטים יג) : **נדמתי**. כמו כי נדמה כל עם כנען. טמא שפתים. דמגעל בחובין : **[ו]** **רצפה**. גחלת וכן עוגת רצפים (מלכים א יט) כמו עוגת רשפים ונאמר בישעיהו ובאליהו בצד"י רצפה מפני שאמרו דילטוריא על ישראל זה קראם עם טמא שפתי' וזה אמר כי עזבו בריתך (שם) אמר הקב"ה למלאך רצוף פה שאמר דלטוריא על בני : **במלקחים**. בצבת : **לקח מעל המזבח**. שבעזרה : **[ז]** **ויגע על פי וגוי' וסר עונך**. מזה ליסרך לכפר עונך שחירפת את ישראל וגדול כחו שהמלאך ירא לקחתה כ"א במלקחים והגיעה על שפתי הנביא ולא הוזק בתנחומא וזהו שנאמר כי רב מאד מתנהו (יואל ב) אלו מלאכים ועצומים מהם עושי דברו (שם) הם הנביאים ויונתן תירגם ובידו רצפה ובפומיה ממלל לשון רצפה דבר הרצוף בפה ובלשון, קבל הדבור מפי הקב"ה מכסאו בשמים שהיה מכוון כנגד המזבח שבהיכל : **[ח]** **את מי אשלח**. להוכיח את ישראל שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס לפי שהיה כבד לשון והוא נתנב' שנתים לפני הרעש והיו ישראל אומרים הניח הקב"ה את העולם והשרה שכינתו על הדין קטיע לישנא כו' כדאיתא בפסיקתא : **[ט]** **שמעו שמוע**. אני אומר לכם שמעו שמוע ואתם אין אתם נותנים לב להבין וראו ניסים שעשיתי לכם ואינכם נותנים לב לדעת אותי : **[י]** **השמן לב העם הזה**. כמו הכבד את לבו (שמות ח) לשון הלוך (לשון) פעול לבם הלוך והשמן (אנגריישני'ט בלעז) ואזניו הולכים הלוך והכבד משמוע : **ועיניו השע**. טחים כענין שנאמר (לקמן מד) כי טח מראות עיניהם, הטוח מתרגמינן דאיתשע : **פן יראה בעיניו**. נתנו לבם שלא ישמעו דברי נביאים שהם יראים שמא יוטבו בעיניהם דבריו ויבינו בלבם וישובו אלי והיא רפואתם : **[יא]** **עד מתי**. יכבידו את לבם ולא ישמעו : **ויאמר**. ידעתי כי לא ישיבו עד תבא פורענות עליהם וילכו בגולה ושאו עריהם מאין יושב : **שאו תשאה**. לשון גלמוד מאין יושב : **[יב]** **ורבה העזובה**. שהארץ תעזב מהם וכך הלשון ירבו מקומות עזובים בקרב הארץ : **[יג]** **ועוד בה עשירה**. גם אותה השארית אשיב ידי עליה בצרוף אחר צרוף והיתה לבער עד שלא ישארו אלא צדיקים גמורים שישובו אלי בכל לבם : **כאלה וכאלון**. אשר בעת זמן שלכת שלהן משליכין עלין שלהן בימי הסתיו שילוך אחר שילוך עד שאין נותר בה זולתי המצבה אף הם זרע הקדש הנמצאין בה עומדין בקדושתו הם יהיו לה למצבת, ד"א מצבתה נטיעתה לכך איני מכלה אותם נטעתיים זרע קודש, ויש פותרים שער שלכת היתה בירושלים כמו שאמר בעזרא והיו שם אלה ואלון נטועים :

ישעיה פרק-ז

[א] ויהי בימי אחז. מה ראה הכתוב לייחסו אלא מפני שסופו של הכתוב לומר ולא יכול להלחם עליה ולמדך שזכות אבות עמדה לו אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה ווי (ס"א) מי הוא זה שמלך רשע זה אמר להם בן יותם הוא בן עוזיהו הוא אבותיו היו צדיקים לפיכך אי אפשר לפשוט ידי בו הדא הוא ולא יכול להלחם עליה מפני זכות אבותיו (בבראשית רבה) : **[ב]** ויגד לבית דוד. לפי שרשע היה לא, הזכיר שמו : **נחה ארם על אפרים**. נתחבר מלך ארם על מלך ישראל לבא עליך נחה לשון נקבה על שהמלכות נחה פושי"ר בלעז לשון וינח בכל גבול מצרים (שמות ו) : **וינע לבבו**. לפי שכבר נלחם בו כל אחד מהם בפני עצמו ויכלו לו שנאמר ויתנהו ה' ביד מלך ארם וגוי' (ד"ה ב כח) אומר ויהרג פקח בן רמליה ק"כ אלף איש שניהם בדברי הימים (שם) : **כנוע עצי יער**. קול אילני סרק ישמע יותר מכל אילני פירי כדאיתא בבראשית רבה : **[ג]** ושאר ישוב בנד. שארית מעט שישבוו אלי על ידך והם כבנד : **אל קצה תעלת**. שם תמצאהו. תעלת פושי"ר בלע"ז : **ברכה**. כעין מקוה מים שעושים לדגים : **העליונה**. במורד ההר ויש ברכה אחרת למטה הימנה בתחתיתו : **שדה כובס**. שדה שהכובסים שוטחים שם בגדים לנגבם כך תירגם יונתן ורבותינו דרשו נכנע אחז לפני ישעיהו ושם על ראשו אוכלא דקצרי כפה עליו כלי פ"י כלי מנוקב של כובסים שמזלפין בו מים על הבגדים : **[ד]** השמר. שב בשלום כיון על שמריו : **זנבות האודים העשנים**. יהיו בעיניך כזנבות אודים שכבתה שלהבת שלהם אודים טיצוני"ש בלעז : **[ו]** ונקיצנה. נעוררה במלחמה : **ונבקיענה אלינו**. נשוה אותה עמיו כבקעה זו שהיא שוה וכן ת"י ונשוינון עמנא, שיהיו שוין עם עשרת השבטים במלך אחד : **את בן טבאל**. בן הטוב אלינו כן ת"י ויש לפרש טוב אל אשר לא טוב בעיני המקום ובגימטי' של אותות אלב"ם טבאל הוא רמלא ט"ר ב"ם א"ל בן טבאל בן רמלא : **[ז]** לא תקום. עצתם זאת שתהא יהודה כבושה תחתיהם : **[ח]** כי ראש ארם. היא דמשק. ואין לירושלי' עמהם כלום : **וראש דמשק רצין**. בדמשק יהיה ראש ולא בירושלים וגם פקח ועשרת השבטים בעוד ששים וחמש שנה מיום שנגזר בימי עמוס וישראל גלה יגלה מעל אדמתו (עמוס ז) : **יחת אפרים**. תרוצץ אפרי' מעם שיגלם סנחריב עם מלכם הושע בן אלה צא וחשוב מנבוא' עמוס עד שגלו עשרת השבטים ותמצאם ס"ה שנים נבואת עמוס היתה שתי שנים לפני שנתנגע עוזיה שנאמר (בעמוס א) שנתים לפני הרעש ועוזיה נתנגע עשרים וחמש שנים הרי כ"ז וי"ו של יותם וי"ו של אחז ו' של חזקיהו שנאמר (מלכים ב יט) וילכדה בשנת שש לחזקיהו היא שנת תשע להושע ויגל את ישראל אשורה הרי ששים וחמש ומניין שימי חלופו של עוזיהו כ"ה שנים שנאמר (שם טו) בשנת עשרים ושבע לירבעם בן יואש מלך ישראל מלך עוזיה בן אמציה על יהוד' אפשר לומר והלא עוזיה וירבעם מלכו כאחת לפי חשבון שתמצא בספר מלכים אלא שמלך מלכות

מנוגעת בשנת עשרים ושבע למלכו נתנגע והוא מלך חמשים ושנים שנה ואי אפשר לימנות בעוד ששים וחמש שנה מיום שאמר ישעיה נבואה זו שהרי בימי אחז אמרה והם גלו בשנת שש לחזקיהו, וכך מפורש בסדר עולם שמנה הכתוב לנבואתו של עמוס : **[ט]** **אם לא תאמינו**. לנבואתי אתם אחז ועמו אשר ידעתי כי רשעים אתם : **לא תאמנו**. לא אמון בכס : **[י]** **ויוסף ה'**. ואוסיף נביא דה' : **[יא]** **שאל לך אות**. לדבר הזה כי ידעתך שאין אתה מאמין לדברי הקב"ה : **העמק שאלה**. העמק ושאל שאלה כמו שמעה סלחה (דניאל ט) שאל אות בעמקי תהום להחיות לך מת או הגבה למעלי לשאול אות בשמים : **[יב]** **לא אנסה**. אין רצוני שיתקדש שמו על ידי : **[יג]** **הלאות אנשים**. נביאי ה' : **כי תלאו וגו'**. לפי שהוא יודע שאתם אין מאמינים בו והוגעתם לפניו ברשעכם : **[יד]** **יתן אד' הוא לכם אות**. יתן הוא מאליו על כרחכם : **הרה**. ל' עתיד הוא כמו שמצינו באשת מנוח שאמר לה המלאך והרית וילדת בן וכתוב ויאמר לה הנך הרה וגו'. העלמה. אשתי הרה השנה הזאת והיא היתה שנת ד' לאחז : **וקראת שמו**. רוח הקודש תשרה עליה : **עמנו אל**. לומר שיהא צורנו עמנו וזה האות שהרי נערה היא ולא נתנבאית מימיה ובזו תשרה בה רוח"ק וזהו שנאמר למטה ואקרב אל הנביאה וגו' ולא מצינו אשת נביא שנקראה נביאה אא"כ התנבאה ויש פותרין שעל חזקיהו נאמר וא"א שהרי כשאתי מונה שנותיו תמצא שנולד חזקיה לפני מלכות אביו ט' שנים ויש פותרין שזה האות שעלמה היתה ואינה ראויה לולד : **[טו]** **חמאה ודבש יאכל**. הולד שתהא ארצנו מלאה כל טוב : **לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב**. כשידע למאוס ברע ובחור בטוב ומאין לנו הטובה הזאת הלא עתה הארץ חרבה בגדודי מלכי ארץ ופקח בן רמליהו : **[טז]** **כי בטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב, תעזב**. הארץ מיושביה אדמת רצין ואדמת פקח : **אשר אתה קץ**. ויגור מפני ב' מלכיה רצין ופקח שבאותה שנה עלה מלך אשור על דמשק כי שכרו אחז כמה שנאמר בספר (מלכים טז) ויתפשה ויגלה קירה ואת רצין המית ואותה שנה ויקשר קשר הושע בן אלה על פקח בן רמליהו ויכהו וימיתו בשנת עשרים ליותם (שם טז) שהיא שנת ארבע לאחז : **[יז]** **יביא ה' עליך ועל עמך**. על חזקיהו בנד המולך אחריו ולפי שהוא צדיק לא קראו בנו : **ימים אשר לא באו**. מיום שנחלקה מלכות בית דוד וסר אפרים מעל יהודה ומה הם הימים ימי חיל מלך אשור ואף בהם יעשה ליהודה וכן מנינו (בדברי הימים ב כח) שבא מתחילה על אחז דכתיב ויבא עליו תגלת פלאסר וצר לו ולא חזקו ובימי חזקיהו בנו נעשה הנס : **[יח]** **ושרק ה'**. ירמוז להם שיתקבצו : **לזבוב**. חיילות רבות כזבובים מארץ מצרים יבואו עם סנחריב : **יאורי מצרים**. לפי שכל ארץ מצרים עשויה יאורים שאין הגשמים יורדים שם אלא נילוס עולה ומשקה : **ולדבורה**. חיל גבורים עוקצים כדבורים : **[יט]** **בנחלי הבתות**. נחלי עמקים שדות בורים : **ובנקיקי הסלעים**. לארוב, נקיקי נקרות הצור : **ובכל הנעצוצים**. מקום הסירים (שקורין ברוצ"ש בלעז) וכן תחת הנעצוץ יעלה ברוש (לקמן נה) : **הנהלולים**. בתי תושבתתא : **[כ]** **יגלח אד' בתער השכירה**. הגדולה וכן גם שכירה בקרבה (ירמיה מו) ת"י רברבהא יגלח : **בעברי נהר**. ביושבי עבר הנהר

ובמי מן היושבים במלך אשור את הראש יגלח ואת שער הרגלים לפי שהוא דבוק נשתנה לינקד פתח : **תספה**. תכלה והתגלחת היא ההריגה והתער היא החרב : **את הראש**. הוא סנחריב : **הרגלים**. משרייתיה : **הזקן**. שלטונייא ורבותינו אמרו גילוח ממש וספת הזקן חריכתה באש הזקן זקן סנחריב כדאיתא באגדת חלק : **[כא]** **יחיה איש וגוי**. ולפי שתהא ארצם ריקנית שיבוזו החיילות את הבהמות ובמעט הנותר אתן ברכה : **[כב]** **והיה מרוב**. חלב. שיעשו ב' הצאן הללו יבוזו בעיניהם החלב ויאכלו החמאה הוא שומן החלב : **כל הנותר**. הצדיקים הפלטים מחרב סנחריב בשורה גדולה הוא מבשר להם שתזדמן להם פרנסה אחר כל השממון ההוא : **[כג]** **והיה ביום ההוא**. אשר תהיה הארץ שממה יהיה מקום שהיו שם לפני בא חיילות. אלף גפן. שוות אלף כסף יהיו לשמיר ולשית כי יניחום בעליהם ובורחין והם מעלות קימשונים ותולעים ועקרבים : **[כד]** **בחצים ובקשת יבא שמה**. כל הרוצה ליכנס לתוכו יהא צריך קשת וחצים בידו למלט עצמו מחיות רעות ונחשים ועקרבים : **[כה]** **וכל ההרים**. אשר שם שדות לבן לתבואה : **אשר במעדר יעדרון**. היא כמין מריש שקורין פשויו"ר בלעז : **לא תבא שמה יראת שמיר ושית**. כי בהם יתעסקו לזרוע תבואה למאכל שאי אפשר בלא התבואה אבל הגפנים יהיו לבז כי אותו הדור של יחזקיהו ישובו אלי לעסוק בתורה ולא לשתות יין וכן היתה כדאיתא בחלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו איש שלא היה בקי בהלכות איסור והיתר וטומאה וטהרה ועל אותו הדור הוא אומר והיה כל מקום וגוי הוא שנאמר (משלי כה) אשר העתיקו אנשי חזקיהו מלך יהודה : **והיה למשלח שור**. שם ירעו בהמותיהם מרעה שמן :

ישעיה פרק-ח

[א] **גליון**. מגילה : **בחרט אנוש**. במכתב כתב אשר ירוץ כל אנוש הקורא בו אפי' אנוש כל שהוא ואפילו אינו חכם וכן ת"י כתב מפרש : **למהר שלל**. לבא סנחריב ולשלול את כל הון עשרת השבטים ולהחיש לבוז נבוכדנצי' אחריו את צדקיהו ודורו : **[ב]** **ואעידה לי**. גם באותן הימים בימי יהויקים על אותו פורענות שני עדים נאמנים האח' לבשרם רעה העתידה לבא עליהם אוריה הכהן שהרגו יהויקים שנאמר (ירמיה כו) וגם איש היה מתנבא בשם ה' אוריה בן שמעיה מקרי' היערי' ויתנבא על העיר הזאת ועל המקום הזה את כל דברי ירמיה : **ואת זכריהו בן יברכיה**. בשנת ב' לדריוש עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים (זכריה ח) אוריה סימן לזכריהו אם תראו שתתקיים נבואת אוריה תהיו מצפים שתתקיים נבואת זכריהו כשם שהעדותי בשל סנחריב עמוס וישעיי'. עמוס לפורענותן של עשרת השבטים וישראל גלה יגלה (עמוס ז) וישעיה (לקמן לב) להבטחתו של חזקיהו כשימלוך : **[ג]** **ותלד בן**. הוא הבן עצמו

שקראה הנביאה עמנו אל על שם שהיה הקב"ה בעזר של חזקיה כשימלוך וא"א לומר שבן שני הוא שהרי שנינו בשנת ד' לאחז נאמרה נבואה זו ובשנת ד' לאחז נהרג פקח וא"א שני בניס להוולד בשנה אחת בזה אחר זה וישעיה אביו קרא שמו מהר שלל על שם פורענות העתידה לבא על רצין ובן רמליהו שהיו באין ליטול מלוכה מבית דוד ותושבת מלכותו של חזקיהו : **[ד]** **ישא את חיל דמשק**. ויעל דמשק ויתפשה (מלכים ב טז) : **ואת שלל שומרון**. לאחר שנהרג פקח ומלך הושע עליו עלה שלמנסר מלך אשור ויהי לו הושע עבד ונתן לו מנחה ושוחד (שם טז) הוא שלל שומרון כל אלה היה בשנת ד' לאחז : **[ו]** **את מי השלוח ההולכים לאט**. במלכותא דבית דוד דמדבר להון בניח כמי שלוחא דנגדין בניח, שלוח מעין הוא ושמו גיחון ושילוח שרצו להסיר את מלכות בית דוד בימי אחז לפקח בן רמליהו וכאן ניבא על שבנא וסיעתו שרצו למרוד בחזקיהו שמאסו בו על שראוהו שלא היה בוחר בשולחן מלכים אלא אוכל ליטרי ירק ועוסק בתורה עליו נאמר צדיק אוכל לשובע נפשו (משלי יג) וראו את פקח בן רמליה אוכל ארבעים סאה גוזלות בקינוח סעודה והיו מליזין על חזקיהו ואומרין זה הגון להיות מלך אין זה מלך אלא רצין בן רמליהו היו ראויין למלוך בחייהן וזהו ומשוש את רצין וגוי אמר להם הקב"ה אוכלין אתם מתאויי אני מביא עליכם אוכלין הרבה הנה ה' מעלה עליכם וגוי את מי הנהר העצומים תחת מי השילוח חלשים והנוחים : **[ז]** **ועלה**. הנהר : **על כל אפיקיו**. יתגברו מימיו לעלות על כל אפיקי מוצא מימיו. והלך. הנהר ממולא על כל גדותיו, על גדודיו הן שפתותיו הזקופות במקום שהנהר מושך בין גידודין זקופין והוא כבתוך מרזב : **[ח]** **וחלף ביהודה**. בארץ יהוד' : **שטף**. בחזקה : **עד צואר**. עד עיקר חוזק צוארם ות"י עד ירושלם ימטי : **מוטות כנפיו**. פרק קטן שבסוף הכנף קרוי מוטי וראיתי בתנחומא כמה הם מוטות כנפי התרנגול אחד מן ששים באוכלוסי סנחריב : **מלא רוחב**. ארץ יהודה : **עמנואל**. הוא שבט יהודה שהבטיחו הקב"ה להיות עמם בימי חזקיהו כדברי הנביאה שקראה שם בנה עמנואל : **[ט]** **רעו עמים**. לשון רעהו רעך כת"י איתחברו, התחברו יחד אוכלוסי סנחריב. וחתו. ותשברו : **התאזרו וחתו**. התאזרו בכל מיני גבורי וסופכם להיות חתים : **[י]** **עוצו**. לשון צווי : **[יא]** **בחזקת היד**. בהתגבר הנבואה עלי כשהוסיף לדבר עלי בדבר זה כמו שכתוב למעלה ויוסף ה' דבר אלי (לעיל ז) ובלשון זה אמר (יחזקאל יז) ויד ה' עלי חזקה לשון נבואה : **ויסרני מלכת וגוי**. הזהירני שלא להיות בעצת שבנא הסופר וסיעתו שנקשרו למרוד על חזקיהו כמו שמפורש (בסנהדרין כו) ויש רמז בספר הזה (לקמן כב) לך בא אל הסוכן וגוי : **ויסרני**. כמו וליסרני : **[יב]** **לא תאמרון קשר**. אתם סיעתו של חזקיהו אע"פ שהם מועטים מסיעת שבנא לא תאמרו אחרי רבים להטות : **לכל אשר יאמר העם הזה**. שעם שבנא לפי שהוא קשר רשעים ואינו מן המנין וכן בקשר של עשרת השבטים שיתקשרו עם מלכי מצרים : **ואת מוראו**. העם הזה שהם אומרים לכם לירא מסנחריב ולהשלים עמו : **לא תיראו ולא תעריצו**. לא תאמרו חזק הוא כן ת"י לא תימרון תקוף : **[יג]** **והוא מעריצכם**. מחזיקכם : **[יד]** **והיה למקדש**. אותה עצה שיעץ שבנא ושיעץ פקח

להשבית מלכות בית דוד יהיה לסימן פורענות לבא עליהם : **למקדש**. כמו התקדשו למחר (יהושע ג) : **ולאבן נגף**. שהרגלים נגפים במ לשון מכשול כמו בטרם יתנגפו רגליכם (ירמיה יג) פן תגוף באבן רגלך (תהלים צא) : **ולצור מכשול**. הוא לשון אבן נגף שהצור הוא אבן : **לשני בתי ישראל**. שבאו להיות לפח ולמוקש ליושבי ירושלים ומי הם שני הבתים פקח בן רמליהו וסיעתו ושבנא וסיעתו : **[טו] וכשלו במ רבים**. ואותן האבנים יכשלו אלו וסיעתם שניהם יפלו ביד שונאיהם פקח נהרג שהרגו הושע וי' השבטים נפלו ביד סנחריב ושבנא יצא מירושלים כשעלה סנחריב מעליה לילך על תרהקה מלך כוש שטף שבנא וסיעתו והלך לו : **[טז] ציר תעודה**. כל זה מן הנבואה שנאמרה למעלה כי כה אמר ה' אלי ועוד זאת אמר לי צור תעודה לשון העדותי בכס היום לשון התראה קשור התראתי וחתום התורה על לב לימודי תלמידך ויראי שמים הנקראים לימודי ה' ואם תאמר אין לשון קשירה נופל בלימוד תורה נופל הוא בו שנאמר קשרם על לבך תמיד (משלי ו) : **[יז] וחכיתי לה'**. אמר ישעיה אני המחכה לה' המסתיר פניו מי' השבטים קויתי לו לאמת דברי אלה ולהושיע את בית דוד : **וחכיתי לה' המסתיר פניו וגו'**. אין לך נבואה קשה כאותה שעה שאמר משה (דברים לא) ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא ואף בו ביום הבטיחם וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו (שם). הנה אנכי והילדים וגו'. הם תלמידים שחביבין עלי כבנים יהיו לאותות ולמופתים שתתקיים תורה בישראל על ידם : **[יח] הנה אנכי והילדים וגו'**. לאותות. לשני אותות פורענות פקח כמו שנקרא הילד מהר שלל חש בז ותשועת בית דוד כמו שנקרא הילד עמנו אל זהו הישוב בענין לפי פשוטו ומדר' אגדה בבראשי' רבה על אחז שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות שלא ילמדו תינוקות של בית רבן תורה אמר אם אין גדיים אין תיישים אם אין צאן אין רועה אגרום לו לסלק שכינתו אמר לו הנביא כל מה שאתה קושר התעודה וחותרם התורה לסותמה שלא תמצא בישראל לא יועיל לך : **[יט] וכי יאמרו אליכם**. אמר רבי סימון בארה אביו של הושע בן בארי נבא שני מקראות הללו ולא היה בהם כדי ספר ונטפלו בישעיה וניבא אותם לגלות עשרת השבטים כשהגלה סנחריב לראובני ולגדי (והגלוהו עמהם) כמה שנאמר (ד"ה א ה) בארה בנו נשיא לראובני ההוא אשר הגלה תגלת פלאסר : **וכי יאמרו אליכם**. האומות : **דרשו אל האבות וגו' המצפצפים והמהגים**. לשון גנאי הוא שאף הדבור אין בהם אלא כעופות הללו שמפפטיין בקולם לשון ציפצוף והגה נופל בעופות כסוס עגור כן אצפצף (לקמן לח) אהגה כיונה וכן מצינו לשון ציפצוף בקול נמוך שנאמר (לקמן כט) והיה כאוב מארץ קולך ומעפר אמרתך תצפצף : **הלא עם אל אלהיו ידרוש**. זו תהא תשובתכם הלא עם כמונו אשר לו אלהים כאלהינו אל אלהיו ידרוש שמא תאמרו לנו להיות כמותכם לדרוש צורכי החיים מן המתים : **[כ] לתורה ולתעודה**. מחובר למעלה הימנו שמא נדרוש אל המתים לתורה ולתעודה בעד החיים להורות לנו מה נעשה כל זה לפי המדרש, ולפי פשוטו יש לפתור וכי יאמרו אליכם וגו', גמר נבואתו הוא שאמר ויסרני מלכת בדרך העם הזה והוכיחו הקב"ה לנביא ולסיעתו של חזקיה כשיאמרו אליכם שבנא

וסיעתו שיראו את חזקיה מבעט בעבודת כוכבים דרשו אל האבות ואל הידעונים ובררו בעבודת כוכבים באשר עשו אבות הראשונים והשיבו את המלוכה אל סנחרב. הלא (כל) עם אל אלהיו ידרוש. עובדים עבודת כוכבים ודורשיי בעד החיים אל המתים אף אתם יש לכם לעשות כן : **לתורה ולתעודה**. זו תהא תשובתכם שתשמרו את התורה כמה שני למעלה צור תעודה חתום תורה ולא תאמינו לדבריהם : **אם לא יאמרו כדבר הזה אשר אין לו שחר**. מאחר שתשיבו לו תשובה זו תראו ותשמעו אם לא יהיו מודים כשרים שבהם לדבריכם ויאמרו כדבר הזה אמת אשר אין לו אלוה אוב וידעוני שום שחר אין ראוי לשחר פניו כן תירגם יונתן, ומדרש אגדה על עצמו אינו מזריח השחר שהרי עינים לו ואינו רואה ואיך יזריח על אחרים, ענין אחר אם לא יאמרו כדבר הזה, עתה תראו אם לא יאמרו אליכם כדבר הזה דרשו אל האובות אע"פ שאין לו שחר ולא ממש בדבר הזה לא יבושו מלומר אליכם : **[כא] ועבר בה נקשה ורעב**. מוסב למעלה מה אמור בתחלת הענין ויסרני מלכת בדרך העם הזה ופירש מה הוא הדרך לא תאמרו קשר לקשר עשרת השבטים שיתקשרו עם מלכי מצרים ופירש את עונשן והיה למקדש וכשלו במ וכל העניין : **ועבר בה**. העובר באותה הדרך שעוזבים את הקב"ה וסומכין על מלכי מצרים : **נקשה**. מאורע קשה : **נקשה ורעב**. נלאה בצרות קשות ורעב כי קושי ומצור ומציק ורעב יבא עליהם בימי מצור שלש שנים שצר סנחריב על שומרון : **והיה כי ירעב**. וקלל. בעגלים ובעלים שהיו עובדים להם. ופנה למעלה. לבקש מאת הקב"ה ולא ישמע כי יתחתם גזר דין וכן ת"י : **[כב] ואל ארץ יביט**. אולי ימצא עזר אשר שלח מלאכים הושע בן אלה אל סוא מלך מצרים (מלכים ב י) : **והנה צרה**. כי לא יעזרוהו וגם שבנא יצא לסנחריב לרעה לו. מעוף צוקה. עיפות צוקה : **ואפלה מנודח**. על ידי אפלה הוא מנודח שכן לשון נידוח נופל באפלה כמו (ירמיה כג) לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות באפלה ידחו ונפלו בה, ולאפלה הם מנודחים : **[כג] כי לא מועף לאשר מוצק לה**. כי מלך אשור אשר ניתן למוצק ולהצר לה לארצכם אינו עיף ואינו עצל מלבא עליהם עד שלש פעמים אחת בימי פקח (מלכים ב טו) אשר לקח את עיון ואת אבל מעכה ואת קדש ואת הגליל כל ארץ נפתלי והגלות ההיא בשנת ד' לאחז ובשנת שתים עשרה ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה מקרא זה (בדברי הימי א ה') וגלות זה בשנת שתים עשרה לאחז תחלת מרדו של הושע בן אלה כענין שנאמר (מלכים ב יז) וימצא מלך אשור בהושע קשר וגוי לאחר שנשתעבד לו שמנה שנה ואין החשבון מפורש במקרא בגלוי אבל יש ללמוד מברייתא דסדר עולם והשלישית בשנת שש לחזקיה שנת תשע למרדו של הושע אשר נלכדה שומרון היא עיר המלוכה וגלו כולם וזה האמור כאן כי לא עיפות לאויב אשר הוא מוצק לה לארץ ישראל האמורה בעניין ואל ארץ יביט : **כעת הראשון הקל ארצה זבולן**. הגלות הזה האמצעי קלה תהיה כאותה של עת ראשון אשר הקל להגלות את ארץ זבולון ונפתלי שאף בשנייה לא הגלה אלא שני המטות וחצי המטה שבעבר הירדן אבל האחרון מסע השלישי הוא : **הכביד**. טיאט את הכל כמכבד את הבית ויש לפרשו אף לשון כובד לפי

עניין המקרא שפתח ראשונה בלשון הקל ארצה זבולן והאחרון הכביד וכשאמר ישעיה נבואה זו כבר גלו הראשונים : **דרך הים**. אותן היושבים על ימה של טבריה היא ארץ נפתלי שני ים ודרום ירשה (דברים לג) : **עבר הירדן**. היא גלות שנייה של ראובן וגד : **גליל הגוים**. היא כל ארץ ישראל שהיתה גוללת אליה כל הגוים שהכל מתאווין לה ובאין לה לסחורה כענין שני (ירמיה ג) נחלת צבי צבאות גוים ויונתן תירגם לשון אחר :

ישעיה פרק-ט

[א] העם ההולכים בחושך. הם יושבי ירושלים שהיו חשיכים מדאגת סנחרב כענין שאמר חזקיהו (לקמן ל"ז) יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה : **ראו אור גדול**. במפלתו של סנחרב : **[ב] הרבית הגוי**. נעשו גדולים לכל שומעיהם כששמעו האומות הנסיי שנעשו להם : **לו הגדלת השמחה**. ולא לאויביו וכתיב לא בלמ"ד אלף לפי שלא היתה שמחת חזקיה שלימה לפי שבאותו הפרק נאמי לו הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך (לקמן לח). כשמחת בקציר. ת"י כחדוות נצחי קרב שהוא כעין הקציר הורגי אדם קוצצי צוארי ושינה הכתוב בלשונו לדרוש שהיה אותו הנס בליל קציר העומר : **כאשר יגילו בחלקם שלל**. מצרים בימי משה שאף כאן חלקו שלל כוש ומצרים וחמדת כל הגוים כמ"ש (לקמן לו) שכשחזר מעל תרהקה מלך כוש בא לו לירושלים עם כל אוצרות כוש ומצרים כענין שני (לקמן מה) יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים וגוי והכל בזזו חזקיה ועמו : **[ג] כי את עול סבלו**. עול שהיה סבל לחזקיה ושהיה מטה את שכמו למשא כבד להעלות מס קשה ואת שבט יהודה שהיה נוגש בו בחזקיהו : **החיתות**. שברח יחד בלילה אחד. כיום מדין. בימי גדעון שאף הם נפלו יחד בלילה אחת ובליל קציר העומר כמו שנאמר והנה צליל שעורים מתהפך במחנה מדין : **[ד] כל סאון סאן ברעש**. יש פותרין אותו לשון סאה ומדה כמו שדרשוהו רבותינו אך לפי פשט לי המקרא לא יתכן לפרש מגזרתו מאחר שאין הוי"ו והנו"ן מעיקר התיבה אלא כמו שאון מן שואה והמון מן הומה וחרון מן חרה לא יתפעל עם הנון לומר סואן אלא סואה כמו מן המון הומה ומן שאון שואה ולא יאמר שואן הומן חורן ואני אומר שפתרונו לפי הענין ואין לו דומה מן המקרא ופתרונו לשון צהלת נצחון במלחמה, כי כל סאון סאן ברעש קול נצחון שום נוצח במלחמה ברעש שעטת סוסים והגפת תריסין הוא : **ושמלה**. הרוגי מלחמה מגוללה בדמים. אבל נצחון זה אין בו רעש ואין בו דם. והיתה לשריפה יקד. יקוד מאכולת : **[ה] כי ילד יולד לנו**. אע"פ שאחז רשע הוא בנו הנוולד לו זה כמה שנים להיות לנו תחתיו למלך צדיק יהיה ותהיה משרת הקב"ה ועולו על שכמו שיהיה עוסק בתורה ושומר מצות ויטה שכס למשאו של הקב"ה ויקרא שמו הקב"ה שהוא מפליא עצה ואל גבור ואבי עד, קרא שמו של חזקיהו שר שלום כי שלום ואמת יהיה בימיו : **[ו] למרבה**

המשרה. למי יקרא השם למלך המרבה המשרה של הקב"ה על עצמו לירא מפניו משרה לשון שררה זו לתשובת אחרים, אך יש לומר שאף שר שלום משמותיו של הקב"ה וקריאת שם זה אינה לשם ממש אלא לשם גדולה ושררה כמו וקרא שם בבית לחם וכמו ועשיתי לך שם, אף כאן ויקרא שמו ויתן לו שם וממשלה ולשלוש הניתן לו אין קץ שהיה לו שלום מכל עבריו ואין קץ זה לשון הפסק עולמית אלא אין קץ לסביביו, על כסא מלכות דוד יהיה שלום זה במשפט וצדקה שעשה חזקיהו ולשלוש וי"ו זה תיקון המלה הוא הרבה משרה על שכמו ומה גמול ישלם לו הנה לשלומו אין לו קץ ואין קצבה. מעתה ועד עולם. עולמו של חזקיהו כל ימיו וכן מצינו שאמרה חנה על שמואל וישב שם עד עולם ולתשובת אחרים האומרים שהוא שם יש להשיבם מהו מעתה והלא לא בא עד לסוף ג' מאות שנה : **קנאת ה' צבאות.** שקנא לציון על אשר יעץ עליה ארם ופקח : **תעשה זאת.** ולא אחז ראוי לכך ואף זכות אבות תמה, תוספת ואמרו רבותינו בקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח וסנחרב גוג ומגוג אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מי שקצץ דלתות ההיכל ושגרן למלך אשור יעשה משיח מיד סתמו הכתוב : **[ז] דבר שלח אד' ביעקב.** הנבואה שנתנבא לפורענות פקח בן רמליה : **ונפל בישראל.** מעתה תתקיים בהם : **[ח] בגאווה ובגודל לבב לאמר.** מה שהיו אומרים בגאווה ובגודל לבב : **[ט] לבנים נפלו וגזית נבנה.** המלכים שהיו לנו קודם שמלך פקח כגון יהואחז בן יהוא שבימיו נתמעטו כענין שנאמר (מלכים ב יג) כי אבדם מלך ארם שפלים היו והם הלכו להם כבניין לבנים רעוע הנופל אבל זה שהוא עכשיו חזק הוא כבנין אבני גזית וכן ארזים טובים משקמים לבנין : **[י] וישגב ה' את צרי רצין עליו.** הם בוטחים במה שנסמכו על רצין מלך ארם והקב"ה ישגב את מלך אשור עליו ויסכסכנו להשיאו לבא עליו כך שמעתי, ואני אומר את אויביו כלפי השכינה הוא אומר הקב"ה יסכסך את אויביו זה בזה גוי בגוי ארם ופלשתים בישראל וישראל זה בזה כמו שנאמר למטה בענין מנשה את אפרים וגו' : **[יא] ארם מקדם.** ארם הרעו להם מקדם בימי יהואחז ויואש ופלשתים הרעו להם מאחור שהפלשתים להם במערב : **בכל זאת וגו'.** ועוד ידו נטויה. עד שיביא עליהם את סנחרב, ד"א ארם מקדם ופלשתים מאחור, היו משחיתים ביהודה, בימי אחז כמו שמפורש (בד"ה ב כה) ועל ישראל ועל יהודה היה ישעיה מתאונן על הצרות הללו : **[יב] עד המכהו.** עד הקב"ה שהוא מביא עליו המכו' האלה : **[יג] כפה ואגמון.** לשון מלכים ושלטונים : **כפה.** ארקוול"ר בלעז כלומר אותם החופפים עליהם ככיפה זו : **ואגמון.** ואף היא כיפה קטנה וע"ש שכפופה כאגמון קורא לה אגמון ובברייתא דשמואל מצינו שיש מזלות ברקיע ממונים ואלה שמותם וכאן אמר הנביא שכל חכמיהם המתנבאיי להם וחוזים בכוכבים את הבאות עליהם יכרית ה' מהם : **[טו] מאשרי.** מדריכי כמו באשורי אחזה רגלי (איוב כג), ומאשריו שלמדו דרכי מדרכי התועה סא"א : **ומאשריו מבולעים.** הדורכים בדרך המתעיי המאשרים אותם בדרכים הללו דרכים מסותרים ונבוכים שאין פתח לצאת מהם ולשון בילוע נופל על הדרך כענין שנאמר במקום אחר עמי מאשריך מתעים ודרך אורחותיך

בלעו (לעיל ג'): **[טז] ומרע**. רשע כמו זרע מרעים (לעיל א'): **[יז] כי בערה** כאש רשעה. רשעתם תבער בהם ותאכלם כאש : **שמיר ושית**. שלהם תאכל המורדים והפושעים שבהם : **ותצת בסבכי היער**. בדלת העם, סבכי ענפים : **ויתאבכו גאות עשן**. יהיו נבוכים ומסוגרים בחוז' עשן התבערה, ויתאבכו כל לשון נבך אין יסוד תיבה אלא בך כמו מבכי נהרות (איוב כח) עמק הבכא (תהלים פד) והנון באה לו לפרקים וכאן בא בו אל"ף במקום נו"ן כמו אלף של אבחת חרב (יחזקאל כ"א) ואל"ף של אחוותי באזניכם (איוב יג) : **[יח] נעתם ארץ**. יונתן תירגם חרוכי ארעא וקשה בעיני לפרש כן, שהיה לו לומר נעתמה הארץ ואחרי שאין לו דמיון במקרא לא לשון התרגום ולא לשון אחר אני מפרשו לפי עניינו בעברת הקב"ה נעתם העשן הזה לארץ והוא לשון נגזר על הארץ או לשון נתך והגיע לארץ : **[יט] ויגזור על ימין**. יבוזו וישללו זה את זה על ימין או על שמאל ולא ימצא להם : **איש בשר זרעו**. ת"י גבר נכסיה קריביה יבזון : **[כ] מנשה את אפרים**. מנשה יתחבר עם אפרים : **ואפרים את מנשה**. עם מנשה ויחדו המה יתחברו על יהודה :

ישעיה פרק-י

[א] חקקי און. שטרי און, שטרות מזוייפין : **ומכתבים**. לשון ערבי הוא כמו מכתבין (שהמ"ם חירק וכ"ף שוא ות' קמוצה) בלשון עברי : **[ב] להטות**. על ידי שטרות שקר את הדלי' מדין זכות הראוי להם : **[ג] ליום פקודה**. שיפקד הקב"ה עליכם עוניכם : **שואה**. לשון חורבן : **על מי תנוסו לעזרה**. הקב"ה אינו בעזרתכ' : **ואנה תעזבו**. את כל הכבוד אשר אתם קובצים מן הגזל כשתלכו בגולה : **[ד] בלתי כרע תחת אסיר**. במקום אשר לא כרע ולא יבין אחד מכם שלא היה שם כריעת המרבץ שם באותו המקום תהיו אסורים כלומר חוץ מארצכם תאסרו וכן תירגם יונתן בר מן ארעכון אסירין תתאסרון : **תחת**. מקום כמו שבו איש תחתיו (שמות טז) : **ותחת הרוגים יפלו**. ובאותו מקום יפלו הרוגים : **[ה] הוי**. כי עשיתי את אשור שבט אפי לרדות בו את עמי : **ומטה הוא**. זעמי. בידם של בני אשור : **[ו] בגוי חנף**. ישראל : **[ז] והוא**. שנחרב : **לא כן ידמה**. שהגזרה מאתי ואני שולחו, ידמה קווידייר בלע"ז : **ולבבו לא כן יחשוב**. ששלחתיו על עסקי ממון לשלול ולבוז בז כי בלבבו להשמיד את הכל בגאותו : **[ח] כי יאמר וגו'**. לכך גבה לבו : **[ט] הלא ככרכמיש**. כאשר בני כרכמיש שרים ושלטונים כן בני כלנו על כן אם לא כארפד אשר הוא משלטנות חמת שלקחתי מיד ארם ואם לא כדמשק שלקחתי מיד ארם כן עשיתי לשומרון אם לא כארפד חמת דבוק הוא כארפד של חמת לכך נקוד פתח : **[י] ופסיליהם**. היו מירושלים ומשומרון. מכאן שרשעי ישראל היו מספיקין דמות עכו"ם שלהם לכל האומות סביבותם ואחרי שעובדי פסילי שומרון וירושלים נפלו בידי ולא הצילום פסיליהם כך

שומרון וירושלים לא תנצל : **[יא]** **כאשר עשיתי לשומרון וגו'**. זאת יאמר לאחר שיכבוש את שומרון : **[יב]** **והיה כי יבצע וגו'**. אבל לא היה כמו שדימה אלא מאחר שיגמור הקב"ה את כל מעשהו ונקמתו בישראל ובקצה ערי יהודה ומאותה יראה יכנעו בני ציון וירושלים לשוב אלי אודיע למלך אשור כי לא בכוחו גבר : **אפקוד על פרי גודל לבב מלך אשור**. על אשר הפרה והרבה גודל לבב מלך אשור להתהלל בכחו על שקר פרי גודל קרישמניס דגרנדיי"א בלע"ז של לב סנחריב : **תפארת רום עיניו**. על שנתפאר בגאותו, תפארת ונטמני"ט בלע"ז : **רום עיניו**. גסות רוחו כעניין שנא' גבה עינים ורחב לבב (תהלים קא) : **[יג]** **כי אמר בכח ידי עשיתי**. כל גבורתי לא מאת הקב"ה : **נבונותי**. חכמתי. ועתידותיהם. מעמדם ומצבם : ואוריד הורדתים מגדולתם : **כביר יושבים**. יושבים רבים, כביר פולשור"ש : **[יד]** **כקן**. כקיני עופות הפקר : **וכאסוף ביצים עזובות**. וכאשר יאסוף איש ביצים עזובות שעזבתם אמם ואין מוחה בידם לכסות עליהם : **נודד כנף ופוצה פה ומצפצף**. כל הלי הזה נופל בעופות לפי שדימה אותם הגולים לקן צפרים ולביצים עזובות אמר לשון זה לא צפצפו עליה' האב והאם : **[טו]** **היתפאר הגרזן**. הקב"ה אומר לא היה לך להתהלל בזאת כי אינך אלא כגרזן שלי ואני החוצב בך נפרע על ידך מאויבי אתה המשור ואני המניפו וכי דרך המשור להתהלל על מניפו משור מייר"א בלע"ז : **כהניף שבט את מרימיו**. כאלו היה השבט מניף את עצמו ואת יד המרימו והלא אין שבט מניפו אלא האדם : **כהרים מטה לא עץ**. לא העץ הוא המרים אלא האדם הוא המרים : **[טז]** **ותחת כבודו**. תחת בגדיהם יהיו נשרפין, הבגדים הם מכבדים את האדם : **יקד יקוד**. ישרף שריפה כשריפת אש, ומדרש אגדה כאן פרע לבני שם הכבוד שעשה שם לאביו כשכסה ערות נח אביו שנאמר (בראשית טז) ויקח שם ויפת וגו' : **[יז]** **אור ישראל**. התורה שעוסק בה חזקיהו תהיה לאש לסנחרב : **וקדושו**. הקב"ה. ד"א וקדושו צדיקים שבדור : **שיתו ושמירו**. שריו וגבוריו : **[יח]** **וכבוד יערו וכרמילו**. הם רבוי חיילותיו : **כרמל**. יער גבוה : **כמסוס נוסס**. לפי שדימה אותם לעצי יער דימה פורענותם לתולעת הנוסר בפיו וטוחן העץ וקורהו סס כמו כצמר יאכלם סס (לקמן נא) : **כמסוס נוסס**. כמגור המגורר : **כמסוס נוסס**. כמסוס של נוסס שהוא נטחן דק דק שהתולעת טוחן כך היה האפר ושריפת גופן דק, מסוס הוא הנטחן ונופל ע"י תולעת, נוסס הוא התולעת : **[יט]** **ושאר עץ יערו**. הנותרים בחיילותיו : **מספר יהיו**. נחים לספור כי מעט הם ונער יוכל לכתבם ואמרו רבותינו עשרה נשאר מהם שאין לך קטן שאינו כותב יו"ד קטנה : **[כ]** **להשען על מכהו**. לסמוך על מלכי מצרי' שהם היו תחלת המציקים להם : **[כא]** **שאר ישוב**. השארית שבהן ישובו אל הקב"ה : **אל גבור**. שהראה להם גבורה בסנחרב : **[כב]** **כי אם יהיה עמך**. לחזקיהו אמר הנביא אם יהיה עמך כחול הים השאר שישוב בו למוטב תשטף את כליון החרוץ לבא עליהם ויעכבנו מלבא בצדקה שיתנהג בה : **[כג]** **כי כלה ונחרצה**. תראו שהקב"ה עושה (דין) ברשעים ותכנעו ותשובו אליו : **[כד]** **לכן**. לפי שידעתי שתשובו אליו חזקיהו וסיעתו. (דבר אחר לכן. לי שבועה לכן באמת). כה אמר ה' אל תירא מאשור בשבט יככה. בשבט פיו

יחרף ויגדף אתכם על ידי רבשקה : **ומטהו ישא עליך**. לאיים כדרך שעשה למצרים, ועוד יש לפרש בשבט יככה אשר עד הנה הכך בשבט והורגל לשאת עליך מטהו ואימתו כדרך המצריים משום ר' מנחם אמר לי ר' יוסף : **[כה]** **כי עוד**. ימים מעט מזער וכלה, הזעם שלי שניתן למטה ביד אשור כמ"ש למעלה ומטה הוא בידם זעמי : **ואפי**. שהיה לשבט ישוב, על תבליתם. ל' תבל עשו (ויקרא כ) על חירופין וגידופין אשר גדפו נערי מלך אשור אותי : **[כו]** **ועורר עליו**. ולעורר עליו : **שוט**. מכת יסורין : **כמכת מדין**. שנהרגו בלילה אחת והמלכים שברחו מהם ונמלטו נהרגו עורב בצור עורב כדמפורש בספר שופטים אף זה לאחר שישוב לארצו ימות שם בחרב : **ומטהו על הים**. ועוד יעורר עליו את מטהו אשר היה על הים בפרעה ובחילו : **ונשאו**. וטילטלו מן העולם כדרך שנשא את מצרים : **[כז]** **וחובל עול**. שנחריב מפני חזקיהו שהיה נוח לדורו כשמן, ורבותינו פירשו מפני שמנו של חזקיהו שהי' דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות שהשיאם לעסוק בתורה כענין שנאמר אשר העתיקו אנשי חזקיהו וגו' (משלי כה) : **[כח]** **בא על עית**. מונה והולך מסעות שנסע שנחרב ובא על ערי יהודה לבא ירושלים ביום מפלתו. עית מגרון ומכמש רמה גבעת שאול בת גלים לישה ענתות מדמנה גבים. כולן מקומות הן : **[כט]** **לנו**. לשון לינה : **נסה**. ברחו ברחו כולן מפני חיילותיו : **[ל]** **צהלי קולך**. להזהיר לעם : **הקשיבי לישה**. את קול השופר וברחו לכם וכן עניה ענתות : **[לא]** **העיזו**. נאספו לברוח, ורבותינו דרשו צהלי קולך וכל המקרא במדרש אחר באגדת חלק והעמידו המסעות על עשר אבל יונתן תירגם את כולן שמות מקומו' : **[לב]** **עוד היום בנוב לעמוד**. כל הדרך הזה נתלבט כדי לעמוד בעוד היום בנוב לפי שאמרו לו איצטגנינו אם תלחי' בה היום תכבשני וכשעמד בנוב וראה את ירושלים קטנה לא חש לדברי איצטגנינו והתחיל להניף ידו בגאו' וכי על עיר כזו הרגזתי כל החיילות הללו לינו פה הלילה ולמחר ישליך בה איש אבנו : **הר**. בת ציון. להר בת ציון : **[לג]** **הנה האדון**. בלילה ההוא : **מסעף פארה במערצה**. יפשח פארותיו עיקר ענפי אילנותיו : **במערצה**. במשור המקצץ הענפים אין פארה זו לשון גת שהרי לא נכתב בוי"ו כמו פורה דרכתני (לקמן ס"ג) וכמו לחשוף חמשים פורה (חגי ב') אלא באל"ף כמו ותארכנה פאורותיו (יחזקאל לא) ומסעף הוא לשון מקצץ ענפים אישברנקיי"ר בלע"ז כמו וכלה סעיפיה (לקמן כז) וכן בסעיפיה פוריה (לקמן יז) : **במערצה**. בכלי משחית העורץ ושובר אותם : **ורמי הקומה**. המלכים והשרים : **גדועים**. אין לשון גידוע נופל אלא באילנות ודבר קשה : **[לד]** **ונקף**. אף זה לשון קציצה כמו כנוקף זית ונקף לשון ונפעל : **סבכי היער**. הענפים החשובים והגבורים : **והלבנון**. עובי יערו וכרמילו הן מרבית חיילותיו. באדיר יפול. על ידי מלאך יפלו, ד"א באדיר בזכות חזקיהו שהוא אדירם ומושלם של ישראל כמה שנאמי' והיה אדירו ממנו (ירמיה ל) :

ישעיה פרק-יא

[א] ויצא חוטר מגזע ישי. ואם תאמרו הרי תנחומין לחזקיהו ועמו שלא יפלו בידו ומה תהא על הגולה אשר הגלה בחלח וחבור שמא אבד סברם לא אבד סוף שיבא מלך משיחנו ויגאלם : חוטר. שבט מלוכה : ונצר. ל' יונק אילן : ונצר משרשיו יפרה. ובכל הענין ובסופו והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו הרי שנאמרה נבואה זו לנחמת הגולים מאשור, (אמר המעתיק בימי חורפי הקשיתי לשאול לכמה גאוניים על מה שכתב א"מ זקני הרמ"א בהגה"ה בהלכות ראש השנה שאגוז בגימטריא ח"ט והלא הוא גם ג"י טו"ב, ותרצתי על פי הזוהר מה שהקשה ר"א את אביו רשב"י) : **[ג]** והריחו בירתה ה'. ימלא רוח יראת ה' ובלע"ז איראונמירלו"י : ולא למראה עיניו ישפוט. כי בחכמת הקב"ה בקרבו ידע ויבין מי זכאי ומי חייב : **[ד]** במישור. לשון נוח ורך : והכה ארץ בשבט פיו. כתרגומו וימחי חייבי ארעא. וברוח שפתיו. ובממלל ספוותיה : **[ה]** והיה צדק אזור מתניו. ויהון צדיקיא סחור סחור ליה דבקים בו כאזור : **[ו]** ומרי. שור פטם : **[ח]** ושעשע. ושחק : על חור פתן. על חור עפר שהנחש מקנן בתוכו קרו"ט בלע"ז, פתן נחש משהזקין נעשה חרש ונקרא פתן שוב אין לו לחש שנאמר (תהלים נח) אשר לא ישמע לקול מלחשים : ועל מאורת צפעוני. יונתן תירגם חיזו גלגלי עיני חיוי חורמן, ומנחם פתר בו לשון נקב וחורי עפר וכן אור כשדים (בראשי י"א) וכן באורים כבדו את ה' (לקמן כד) : גמול. תינוק הגמול משדי אמו : ידו הדה. ת"י ידוהי יושיט כמו הד הרים (יחזקאל ז) וכמו הידד (לקמן טו) שהוא ל' הרמת קול אף זה לשון הרמה וה"א אחרונה באה בתוכה יסוד נופל כמו עשה בנה קנה : **[ט]** דעה את ה'. לדעת את ה' : **[י]** לנס עמים. להיות עמים מרימים נס להקבץ אליו : **[יא]** שנית. כמו שקנאם ממצרים שהיתה גאולתם ברורה מאין שיעבוד אבל גאולת בית שני אינה מן המניין שהרי משועבדים היו לכורש : ומאיי הים. הן איי כתים יונים : **[יב]** נשא נס. פירקא בלע"ז והיה לאות לקבוץ אליו ולהביא את גליות ישראל מנחה לו : **[יג]** אפרים לא יקנא את יהודה. משיח בן יוסף ומשיח בן דוד לא יקנאו זה בזה : **[יד]** ועפו בכתף פלשתים ימה. יעופו וירוצו ישראל שכם אחד על הפלשתים אשר הם במערבה של ארץ ישראל ויכבש את ארצם כמו דרך ירצחו שכמה (הושע ו) שכם אחד (צפניה ג) וכן ת"י ויתחברון כתף חד למימחי פלישתאי די במערבא : ובני עמון משמעתם. כתרגומו ישתמעון להון, מקבלין מצותם עליהם : **[טו]** והחרים. ליבשו כדי שיעברו בו גליות ישראל ממצרים : על הנהר. נהר פרת לעבור בו גליות אשור : בעים רוחו. אין לו דמיון במקרא ולפי הענין יפתר בחוזק רוחו : לשבעה נחלים. לשבע גזרים לעבור בו שבע גליות האמורות למעלה מאשור וממצרים וגו', ומאיי הים אינו מאותו צד : והדריך. בתוכו את הגליות : בנעלים. ביבשה : **[טז]** והיתה מסילה. בתוך המים לשאר עמו :

ישעיה פרק-יב

[א] ואמרת. בראותך זאת : **אודך.** כי אנפת בי. והגליתני וכפר גלותי עלי ועתה נרצה עוני וישב אפך ותנחמני ויונתן תרגם אודך ה' כי חטאתי לך ועל כן אנפת בי ולולי רחמיך לא הייתי כדאי לשוב אפך ולנחמני והנה שב אפך ממני : **[ב] עזי וזמרת יה ה'.** עז ושבת של הקדוש ברוך הוא הוא היה לי לישועה, ואין לפרש עוזי עוז שלי שלא מצינו במקרא עזי נקוד חטף קמץ אלא שורק עזי חוץ משלש מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת ולא וזמרת כמו וזמרת אלא על כרחך וזמרת דבוק הוא לתיבה של אחריו לכך אני אומר שאין יו"ד של עזי אלא כמו יו"ד של שוכני סנה (דברי' לג) : **יה יהוה.** עד הנה היה שמו חלוק ובמפלתו של עמלק נעשה שלם וכן הוא אומר כי יד על כס יה (שמות יז) אין הכסא שלם ואין השם שלם עד שתהא מלחמה לה' בעמלק : **ויהי לי לישועה.** כמו היה לי לישועה ודרך מקראות לדבר כן כמו ואשר לא שם לבו (שם ט') וגוי ויעזוב את עבדיו ואת מקנהו ועוד בדברי הימים (ב י') ובני ישראל היושבים בערי יהודה וימלוך עליהם רחבעם היה לו לומר מלך עליהם רחבעם : **[ג] ושבתם.** ותקבלון אולפן חדת : **ממעניני הישועה.** כי ירחיב לבם על ידי ישועה הבאה להם ויתגלו להם רזי התורה שנשתכחו בבבל על ידי הצרות : **[ד] עלילותיו.** מעלליו : **הזכירו.** לשבח כי נשגב הוא :

ישעיה פרק-יג

[א] משא בבל. משא פורענות שעל בבל : **[ב] על הר נשפה שאו נס.** להקבץ על הר שקט ובוטח בשופי שאו נס לגוים והרימו קול לנקבצים שיבואו עליו : **הניפו.** להם יד. לרחוקים שאין יכולים לשמוע ויראו אות הנפת היד ויבואו בפתחי נדיביי של שרי בבל : **פתחי.** כמו בפתחי ותשב בית אביה (בראשית לא) הנסתר בבית אביה ומנחם בן סרוק פתר חרבות כמו והמה פתיחות (תהלים נה) : **[ג] אני צויתי למקודשי.** שיבאו ויתחילו להתגרות בם והם פרס ומדי אנשי כורש ודריוש שזמנתים לכך : **קראתי גבורי לאפי.** לעשות חרון אפי בהם שהם עליזי גאותי שאני מתפאר בהם : **[ה] וכלי זעמו.** הם גבורי מדי ופרס : **לחבל כל הארץ.** של בבל : **[ו] כשוד.** כיום ביזה מאת הקב"ה יבא : **[ז] כל ידים.** של בבל : **[ח] צירים וחבלים.** הם לשון יסורי אשה הכורעת לילד שצירי דלתי בטנה מתפרקים להפתח : **יחילון.** חיל וחלחלה לשון רתת הם : **איש אל רעהו יתמהו.** בני בבל על הצובאים עליהם כי משונים הם : **ופני להבים פניהם.** אומר אני שפניהם צהובים ומאויימין מאד או י"ל שהם עם חושבי מחשבות ואת בני בבל (דימה להם על שם התמהון) : **[ט] וחטאיה.** חוטאיה : **[י] וכסיליהם.** מזלותיהם : **יהלו.** יאירו וכן בהלו נרו (איוב כט) וכן אור כי יהל (שם לא) : **חשך השמש.** מתוך צרתם

נדמה להם כאילו חשך השמש : **[יא]** על תבל. על ארצם : **[יב]** אוקיר
אנוש מפז. בו בלילה אכבד את דניאל מפז כשהביאוהו לקרות מכתב מנא
מנא תקל ופרסין (דניאל ה) באדין אמר בלטשצר והלבישו ית דניאל
ארגונא וגוי' : **כתם אופיר**. קבוצת זהב אופיר : **[יג]** שמים ארגיז. כל
צבאה ירגז ואומר איך נפלת משמים הילל בן שחר (לקמן יד) ואחר כך
נגדעת לארץ חולש על גוים אף כאן תחלה שמים ארגיז ואחר כך ותרעש
הארץ ירעשו יושביה לקול מפלתה שיתמהו בדבר : **[יד]** והיה. יושב בבל
: **כצבי מודה**. ממקומו : **[טו]** כל הנמצא. בחוץ ידקר : **וכל הנספה**. על
בני העיר להיות נקלט עמהם במצור יפול בחרב כשתלכד העיר, נספה
לשון ספות הרוה (דברים כד) ספו שנה על שנה (לקמן כט) ספו על זבחיכם
(ירמיה ז) אקווייליי'ר בלע'יז : **[טז]** ירוטשו. יתבקעו וכן נערים תרטשנה
: **[יז]** הנני מעיר עליהם את מדי. דריוש המדי הרג את בלשאצר וכן הוא
אומר ביה בליליא קטיל בלשאצר (דניאל ה) ודריוש מדאה קביל מלכותא
(שם ו) : **וזהב לא יחפצו בו**. אין חוששי כי אם להרוג ולהנקם על כל
הרעה אשר עשו מלכי בבל לכל העמים : **[יח]** וקשתות. של בני מדי :
נערים. של בבל : **תרטשנה**. תבקענה בחציהם אשר יורו בקשתותיהם :
ופרי בטן. עוללים דקים : **[יט]** והיתה בבל. שתי פורעניות באו לה בשתי
שנים דריוש הרג בלשאצר ומלך שנה ולשנה השנייה נהפכה כמהפכת
סדום מן השמים וכן שנינו בסדר עולם (ירמיה נא) ובא בשנה השמועה
של דריוש ואחריו בשנה השמועה והיתה בבל צבי ממלכות וגוי', שהיתה
מצב וראש הממלכות ושהיתה תפארת גאון כשדים עתה והיתה כמהפכת
סדום : **[כ]** ולא יהל שם ערבי. כמו לא יאהל לא יפרוש שם אהל אפי'
ערבי שדרכם לישב באהלי' ולהסיע מקניהם ממקום למקו' לא תמצא חן
בעיניהם לקבוע שם אהליהם כי אף למרעה צאן לא תהיה ראויה ולא
תתמה על לא יהל הנבאר כאילו היתה בו אל'יף כי הרבה מקומות יש
שהברת קול האות במקום אות וכן (איוב לה) מלפנו מבהמות ארץ כמו
מאלפנו וכן (משלי יז) שקר מזין על לשון הות כמו שקר מאזין :
[כא] ציים. ת'יי תמון הם נמיות מרטרינ'יש בלע'יז : **אוחים**. לא ידעתי
מה מין חיה הם, (אוחים לשון קוצים וחוחים ודרדרים) : **ושעירים**.
שדים : **[כב]** וענה איים באלמנותיו. ויגורו חתולי' בארמנותיו : **וענה**.
כמו וענתה שמה (הושע ב) ומעונותיו טרפה (נחום ב) ויש לפרש עוד וענה
לשון עניית קול : **ותנים**. יענו בהכלי עונג שלהם : **וימיה**. ימי טובתה לא
ימשכו כי כבר הובטחו ישראל (ירמ'י כט) לפי מלאת לבבל שבעים שנה
אפקד אתכם ואותה פקידה על ידי כורש מלך פרס שיטול המלוכה מבבל
אחר דריוש המדי כי שניהם מדי ופרס נתחברו עליהם והתנו ביניהם אי
מינן מלכי מנייכו אפרכי :

[א] **כי ירחם ה' את יעקב.** לשמור להם הבטחת גאולתם מיד בבל : **ובחר עוד בישראל.** לעתיד יגאלם גאולי שלימה : **ונספחו.** ונוספו וכן ספחני נא (שמואל א ב) וכן מהסתפח בנחלת ה' (שם כז) : **[ב]** **והתנחלוס.** יהיו ננחלים מהם וכן והתנחלתם אותם (ויקרא כה) : **ורדו.** לשון רדוי ונגישה כמו לא תרדה בו (שם) : **[ג]** **ביום הניח ה' לך.** לישראל הכתוב מדבר : **מעצבך ומרגזך.** שעצבך והרגיזך מלך בבל ובראותך מפלתו יניח לך כי תצא חפשי : **[ד]** **מדהבה.** לשון מרבית גאווה ומשא כבד, ורבותינו דרשו האומרים מדוד והבא : **[ה]** **שבר ה' מטה רשעים.** שהיה מכה עמים בעברה : **[ו]** **מורדף בלי חשך.** מורדף כל גוי וגוי על ידו בלי חשך עצמו מרדוף ומדלוק אחר כל אומה ואומה : **[ז]** **פצחו רנה.** זאת הרנה פצחו נחה שקטה כל הארץ : **[ח]** **גם ברושים שמחו.** אף שלטונין חדיאו שמחו על מפלתך : **[ט]** **לקראת באך.** כשתרד לגיהנם ומה היא הרגזה לעורר לקראתם : **רפאים.** ענקים השוכבים שם : **כל עתודי ארץ.** כל מלכי העכו"ם השרים והשרות הכתוב מושלם לפרים ולפרות ולעתודי' כמו (תהלים כב) כי סבבוני פרים וכמו (עמוס ד) פרות הבשן אשר בשומרון וכאן מושלם לעתודים : **הקיס.** השליך : **מכסאותם.** שבגיהנם כל מלכי גוים : **[י]** **נס אתה חלית כמונו.** תמיהים אנו איך באת עליך רעה שגם אתה נחלית להיות כמונו למות : **[יא]** **המית נבליך.** נבלים וכנורות שהיו מזמרים לפניך ויש לפתור המית נבליך המית בני נבל עושי נבלה שבחיילותיך ומדומה אני שבמסורה הגדולה חיבר את זה ואת זמרת נבלים (שם ה) באלף בית של ב' לשונות : **[יב]** **הילל בן שחר.** כוכב הנוגה המאיר אור ככוכב הבוקר זו הקינה על שרה של בבל נאמר' שיפול משמים : **נגדעת לארץ.** אתה נבוכדנצר שהיית חולש על גוים מטיל גורל עליהם על המלכים מי מהם ישרתך ביום פלוני ומי ביום פלוני ורבותינו דרשוהו שהיה מטיל גורל על המלכים וכו' : **[יג]** **ממעל לכוכבי אל.** ישראל : **בהר מועד.** הר שהכל מתועדי' שם הוא הר ציון. בירכתי צפון. בעזרה מקום שנבחר בו ירך הצפוני כענין שנא' (ויקרא א) על ירך המזבח צפונה : **[יד]** **אעלה על במתי עב.** איני כדאי לדור עם בני אדם אעשה לי עב קטנה באויר ואשב בה יונתן תרגם אסק עלוי כל עמא : **[טז]** **ישגיוחו.** יביטו דרך חורין וחרכין אבוט"ר בלע"ז : **יתבוננו.** פורופנשי"ר בלע"ז : **[יז]** **לא פתח ביתה.** לא פתח להם בית אסוריהם להוציאם כל ימי חייהם לפוטרי' ללכת לביתם כל תיבה שצריכי' למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה : **[יח]** **איש בביתו.** בקברו וכן ת"י בבית עלמיה : **[יט]** **כנצר נתעב.** כיונק אילן הנתעב בעיני בעליו שחופר ומשרש ומוציאו כך הושלכת מקברך, אמרו חכמים כשנעשה בהמה וחיה ז' שנים המליכו עם הארץ את אויל מרודך וכשחזר למלכותו נטלו וחבשו בבית האסורין עד יום מותו כשמת הוציאו אויל מרודך מבית הסוהר להמליכו ולא קבל עליו אמר אם ישוב למלכותו יהרגני אמרו לו מת ונקבר ולא האמין עד שהוציאוהו מקברו : **לבוש הרוגים מטועני חרב.** בלבוש מלוכלך כמו לבוש הרוגים : **מטועני חרב.** מדוקרי רמחים מדוקר בלשון ערבי מוטען : **יורדי אל אבני בור.** אל עמקי בור מקום שהאבנים צוללים שם ירדת : **כפגר מובס.** ת"י מדשדש כמו נבוס קמינו (תלים מד) ועל הרי אבוסנו

(כאן כ"ה) מתבוססת בדמיך (יחזקאל טו), הנדוש כטיט חוצות : **[כ]** לא תחד אתם בקבורה. לא תשוה לשאר מלכים לנוח בקברך : **כי ארצך שחת**. ברוב עבודה ועמך הרגת חנם כמו שמפורש בדניאל ואמר להובד' לכל חכימי בבל לכך שנאוך ונהגו בך בזיון להשליכך מקברך : **לא יקרא לעולם זרע מרעים**. ואף בניך ילקו בעוניך ולא יתקיימו אחריו ימים רבים כי יתחברו עליהם שונאיך וישחיתום ויאמרו זה לזה : **[כא]** הכינו לבניו מטבח. לבל יקומו וירשו ארץ, ותמלא הארץ שונאים ומציקים וכן תירגם יונתן בעלי דבבין כמו (שמואל א' כח) ויהי ערך, ועוד יש לפתור ומלאו פני תבל ערים כלפי שאמרנו למעלה שם תבל כמדבר ועריו הרס חזר ואמר וכלה זרעו ויחזרו יושבי הערים למקומן ומלאו פני תבל עיירות : **[כב]** ושאר. שארית : **נין**. בן מושל במלכות אביו : **ונכד**. בן הבן. נין זה בלשצר ונכד זו ושתי : **[כג]** קפוד. הריצוין בלע"ז : **וטאטאתיה**. לשון כיבוד אשקובי"ר בלע"ז כמו שאמרו רבותינו לא הוי ידעי רבנן מאי וטאטאתיה עד דשמעוה כו' : **[כד]** כאשר דמיתי. באשור כן הית', אתה נבוכדנצר ראית שנתקיימו דברי נביאי ישראל בסנחריב : **[כה]** לשבור אשור בארצי. ובזאת תדע כי את אשר יעצתי אליך גם היא תקום : **לשבור אשור וגו'**. מוסב על כאשר דמיתי כן היתה : **אבוסנו**. אשר אמרתי לרומסו ולבוססו : **[כו]** על כל הגוים. על אשור בשעתו ועל בבל בשעתה : **[כז]** בשנת מות המלך אחז. ומלך חזקיהו בנו היה המשא הזה על פלשתים : **[כט]** אל תשמחי פלשת כולך. שהרימות ראש בימי אחז שהי רשע שגרם לו רשעו שנמסר בידכם כענין שנאמר (דברי הימים ב כח) ובפלשתים פשטו בערי השפלה וגו' : **כי נשבר שבט מכך**. כי נחלשה ונשפלה מלכות בית דוד שהיו למודים להכות בכם כמו שמצינו בדוד וכן עוזיהו מלך יהודה שהכה אתכם כענין שנאמר (ד"ה ב' כו) ויצא וילחם בפלשתים ויפרוץ את חומת גת : **כי משרש נחש**. משורש אותו נחש יצא צפע שהוא קשה מנחש ומי היה זה חזקיה שנאמר בו (מלכים ב' יח) הוא הכה את הפלשתים ואת עזה ואת גבולה ממגדל נוצרים עד עיר מבצר : **ופריו שרף מעופף**. ת"י ויהון עובדוהי בכון כחיוי : **[ל]** ורעו בכורי דלים. ורעו בימי שרי ישראל שהן עכשיו דלים מפניכם, בכורי לשון שרים כמו (תהלים פט) גם אני בכור אתנהו : **[לא]** כי מצפון עשן בא. פורעניות קשה כעשן תבא עליהם מצפון, עזה וגבוליה שהכה חזקיה היו בדרומה של ארץ ישראל במקצוע דרומית מערבית נמצאת ארץ ישראל לה מצפון וכן מצינו בספרי בהאזינו בקשו לברוח כלפי דרום היו מסגירין אותן שנאמי' (עמוס ב) על שלשה פשעי עזה למדנו שעזה בדרום : **ואין בודד במועדיו**. ת"י ולית דמאחר בזמנוהי בגדודים שיעד לבא עליכם ואין מאחר פעמיו להיות בודד ובא בדד לבדו אלא כלם כאחד יבואו בחזקה : **[לב]** ומה יענה מלאכי גוי. ומה יגידו בימי חזקיהו מלאכי ישראל ההולכים לבשר בשורות כן יגידו ה' יסד בציון הקים בה מלך הגון וחזק ה' עמו : **ובה יחסו עניי עמו**. אף מעשרת השבטי' באים שם כמו שמפורש (בד"ה ב ל) ששלח חזקיהו מלאכים בכל גבול ישראל לשוב להקב"ה :

ישעיה פרק-טו

[א] משא מואב. נתנבא ישעיה שיבוא סנחרב על מואב ויגלם כמו שנאמר (לקמן טז) בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב : **כי בליל שדד ער מואב נדמה.** נדמה מואב כאילו ישן דומה ואין יכול להלחם ובליל אחר אשר שודד בו קיר מואב נדמה ת"י ואינון רדימין ער וקיר שתי מדינות מואב הם : **[ב] עלה הבית ודיבון.** עלה מואב הבית ואנשי דיבון על הבמות : **לבכי.** אלו בוכים בבית ואלו בוכים בראשי במותייהם : **[ג] ירד בבכי.** גונח ונוהם בבכי כמו (שופטים יא) וירדתי על ההרי' וכן (איכה ג) זכר עניי ומרודי : **[ד] על כן חלוצי מואב יריעו.** על אשר מזוייני מואב יריעו לקראת המלחמה ונפשו של מואב ירעה לו מתרועעת כאבל על עצמו : **[ה] לבי למואב יזעק.** נביאי ישראל אינם כנביאי אומות העולם בלעם היה מבקש לעקור את ישראל על לא דבר ונביאי ישראל מתאוננים על פורענות הבאה על האומות : **בריחיה עד צוער.** על כל חזקה של מואב יזעק לבי עד צוער שהיא עגלה שלישיה עיקר חוזק שלהם כעגלה שהיא שלישית לבטן, ל"א שלישיה גברתנית ויונתן תירגם בריחיה כמו בורחיה הבורחים יברחו מהם להמלט עד צוער כמו שעשה לוט אביהם שברח לצוער : **מעלה הלוחית.** מקום מעלות הר ששמו מעלה הלוחית וכן מורד חורני' (ירמ' מח) יבכו הבורחי' דרך שם וכל המקומות האלה ממואב הם : **יעערו.** יצעקו ולשון ארמי הוא שת"י לא ידרוך הדורך הידד לא יעוערון בקלהון : **[ו] מי נמרים.** נהר של אותו מקום : **משמות יהיו.** מדם חלל המתערב ונופל בהם : **כי יבש חציר וגו'.** כלומר גבוריהם ומלכיה' ושליטיהם ולפי ששבחה של ארץ מואב הוא מרעה הטוב שבה כמו ששנינו אלים ממואב לפיכך משל את פורענות בחורבן מרעה שלה : **[ז] על כן יתרה עשה.** על אשר יתרה עשה תבא עליו הפורענות הזה שהיו כפויי טובה שהרי בכמה מקומות עמד אברהם ללוט בצאתו מחרן ובלכתו למצרים ובזכותו שולח מתוך ההפכה ונלחם עליו עם אמרפל וחבריו והיה להם לגמול טובה לזרעו והם היו מונים אותם כשהגלה סנחרב לראובני ולגדי והיו ישראל בוכים ומתאוננים והיו אומרים להם על מה אתם מתאוננים והלא לבית אביכם אתם הולכים אברהם אביכם לא מעבר הנהר בא וזהו שנאמר (צפניה ב') שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון ועוד שסייעו את סנחרב שלש שנים שצר על שומרון הוא שנאי' (לקמן טז) בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כל כבוד מואב : **ופקדתם.** ת"י ותחומיהון דעל ימא מערבא יתנסיב והוא ל' מינוי כמו (מדבר ד) ופקודת אלעזר בן אהרן הכהן כלומר ארצם שפקדתם עליה תלקח מהם : **על נחל הערבים ישאום.** יקחו האויבים אותם את הגבולין ועוד יש לפרש ופקדתם עליהם זו תהיה נחל הערבים ישאום, האויבים יגלו אותם אל ארץ בבל שהוא נחל ערבים שנאי' (תהלים קלז) על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו : **[ח] אגלים.** ובאר אלים. מקומות הם בגבול מואב : **יללתה.** של מואב. באר אלים. כמו ולבאר אלים : **[ט] מי דימון.** שם הנהר : **מלאו**

דס. כשם הנהר : **כי אשית על דימון נוספות.** דם שמו ודם חללים אוסיף עליו למלאותו והוא לי ספו שנה על שנה (לקמן כט) ספות הרוה (דברי' כט) וי"ת נוספות כנישת משיריין מחנות הנאספות יחד : **לפליטת מואב אריה.** פליטה שישאיר סנחרב יבא נבוכדנצר בעתו וישחיתה והוא נקרא אריה כענין שנאמר (ירמיה ד) עלה אריה מסובכו : **ולשארית.** ישראל : **אדמה.** אדמתכם :

ישעיה פרק-טז

[א] שלחו כר מושל ארץ. אל תתגאו בגאותכם הלא ידעתם שמושל ארץ שלכם מישע מלך מואב במלכים (בי ג') היה נוקד והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים שלחו אותו כר המושל שלכם מסלע מדברה אל הר בת ציון : **[ב]** כעוף נודד. מקינו : **קן משולח.** כאפרוחים משולחים מקינם שהולכים מטולטלין כן תהיינה בנות מואב למעברות ארנון : **[ג]** עשי פלילה. הוא לשון ויכוח משפט לבחור לך את הטוב כמו (איוב לד) משפט נבחרה לנו : **שיתי כליל צלך.** שיתי לך צל בצהרים שיחשיך צלך כלילה להסתר בו מפני אויביך : **סתרי נדחים.** אם יברחו עוד נדחי עמי דרך עליכם בימי נבוכדנצר אל תסגירם אלא תסתירם : **[ד]** יגורו בך נדחי. בני ישראל הבורחים : **הוי סתר למו.** כי גם את דעי נפש הנודדים מה היא צרתם : **כי אפס המץ.** המץ שלך עשרך וכבודך שהיה לך על ידי צאנך ובקרך שאת מוצצת מהם חלב וחמאה : **כלה שד.** לשון שדים המספיקין חלב כמו (לקמן ס) ושד מלכים תינקי : **תמו רומס.** הבהמות שלך הרומסות בארץ : **[ה]** והוכן בחסד כסא. כשיבא עליך השבר הזה אז יכון כסא דוד ויגדל שבאותו הפרק יפול סנחרב ע"י חזקיהו ויהיה נכון כסאו בחסד שיעשה כמו שמצינו שהיה גומל חסד שנא' בדברי הימים (ב ל) כי חזקיהו מלך יהודה הרים לקהל אלף פרים ושבעת אלפי צאן : **וישב עליו וגו'.** שופט ודורש משפט ומהיר צדק, ת"י ועביד קשוט : **[ו]** גא מאד. נתגאה מאד : **גאותו וגאוונו.** שלא כדין הוא כי עיקר גידולי בניו ע"י ממזרות וניאוף הבנות מאביהן : **עברתו.** עיבורו והריון שלו, ד"א עברתו חמתו ששמר לישראל לא כן גבוריו עשו שהיו כפויי טובה : **[ז]** ייליל **מואב למואב.** על מואב : **לאשישי קיר חרשת.** אל חומות קיר חרשת, אשישי כמו (ירמיה מ) נפלו אשיותיה : **תהגו אך נכאים.** שברים : **תהגו.** תקוננו : **[ח]** שדמות. שדות תבואה : **גפן שבמה.** יש ללמד שחשבון היתה מקום שדות ושבמה מקום כרמים ואם תאמר כל אלה ערי עבר הירדן הם וישראל לקחום מיד סיחון ואימתי חזרו ליד מואב כשהגלה סנחרב לראובני ולגדי באו המואבים הסמוכים להם וישבו בהם. אמלל. חרב : **שרוקיה.** נטיעות שורק שלה : **עד יעזר נגעו.** שדמות הגפן ושורק הנזכרים כאן אינם אלא משל והם מחנות וסיעות בימי העמים האלה וכת"י : **עד יעזר נגעו.** הלכו בגולי' : **תעו מדבר.** למדבר : **שלוחותיה.**

זמורותיה והם משל גליותיה. נטשו. נפצו כמו ונטשתיך המדברה (יחזקאל כט) והנם נטושים (שמואל א ל) וינטשו בעמק רפאים (שם כ"ה) : **[ט] אבכה בבכי יעזר**. ת"י כמא דאייתיתי משריין על יעזר כן אייתי קטולין על שבמה ולשון המקרא הנביא אומר כעין קינות יעזר יש לי עליך לקונן את הגפן שבמה. אריוך דמעתי. אתרוה עליך דמעה יש תיבה משמשת כשתי תיבות כמו בני יצאוני (ירמיה י) ארץ הנגב נתתני (יהושע טז) דברו לשלום (בראשית לז) : **קיצד**. תאנים שמייבשין בקיץ : **הידד**. קול שודדים ובוזזים : **[י] מן הכרמל**. הוא מקום יער ושדות תבואה : **לא ירועע**. ל' תרועת שמחה : **הידד השבתי**. קול המתאספים להטיל הקורה לעצור הענבים : **[יא] יהמו**. בקינה : **[יב] כי נלאה מואב**. להלחם על במות המגדלים : **ובא אל מקדשו**. אל מקום אשר הם מתקדשים שם ומזדמנים שם להתפלל : **[יג] זה הדבר**. סוף כלייתו של מואב ביד נבוכדנצר : **אשר דבר ה' אל מואב מאז**. מימים רבים לפני בא הרעה עליו ניבא לו ישעיה את זאת, ד"א מאז מאת אשר שכר בלק את בלעם : **[יד] ועתה דבר ה'**. לקרב את הפורענות להם : **בשלוש שנים כשני שכיר**. בשביל שלש שנים שסייעו את סנחרב כשצר על שומרון ועזרוהו בלי בצע כאלו היו לו שכירים לפיכך ונקלה כבוד מואב בין כל שאר המונו של סנחרב ששיטפם בשבי מתוך אותו החיל וילך לו וכן מפורש בסדר עולם שטף עמונים ומואבים שהיו מסייעין אותם כשצר על שומרון שלש שנים לקיים מה שנאמר שלש שנים כשני שכיר וגו', ועוד יש לפרש שלש שנים כשני שכיר שלש שנים נגזרו עליכם לאורך זמן אבל מצומצמין יהיו ולא תאחר עוד הפורענות כאשר ידקדק השכיר בשני שכירותו לצמצם : **ונקלה כבוד מואב**. בעיני כל המון סנחרב הרב : **ושאר**. פליטה הנשארת למואב : **מעט מזער**. תהיה : **לוא כביר**. לשון רוב :

ישעיה פרק-יז

[א] מוסר מעיר. לשון הסרה : **מעיר**. מהיות עיר : **מעיר**. לשון שפלות ועומק כמו מעות ימים : **[ב] עזובות ערי ערוער**. י"ת לשון חורבן כמו ערער תתערער ופירושו על ערי ארם, ומדרש אגדה מתמיה לפי שערוער מארץ ישראל היתה שנאמר (במדבר לב) ואת ערוער, עומד בדמשק ומכריז בערוער אלא שהיו בדמשק שווקים כמנין ימות החמה וכל אחת יש בה עכו"ם ועובדים לה יום אחד בשנה וישראל עשו את כולן קבוץ אחד והיו עובדין את כלם בכל יום לכך הזכיר מפלת ערוער אצל דמשק, ואני מפרשו לפי פשט המקרא על שנתחברו רצין ופקח בן רמליהו יחד והנביא היה מתנבא על מפלת דמשק ואמר הנה דמשק מוסר מעיר ערי ערוער שהיו של פקח כבר היו עזובות שגלו הראובני והגדי כבר והרי תמיד לעדרי צאן הם נתונות ורובצים שם צאן מואב ואין מחריד עוד תהי מלכות פקח הולכת וכלה ותלכד גם שומרון בימי הושע ואז ונשבת מבצר

מאפרים וממלכה מדמשק שיהרג רצין : **[ג] כנבוד**. עשרת השבטים יהיו גם אלו גלו לחלח וחבור ואלו יגלו לקיר שנאמר ויגלה קירה ואת רצין המית (מלכים ב' טז) : **[ד] ומשמון בשרו ירזה**. ועותר יקריה יגלי : **[ה] והיה כאסוף קציר קמה**. כמו שבעת קצירת קמה אוסף הקוצר צבת הקמה ביד אחת וזרועו השנית שבלים יקצור במגל כן יעקור סנחרב ויגלה הכל ואף לקט הנושר בשעת קציר' ילקט וישאנו כלומי אף הבורחים לא ימלטו מידו וילקטום (כמו שמלקט שבלים סא"א) : **בעמק רפאים**. הוא הגיא אשר על פני ירושלים בספר יהושע תמצא שעמק רפאים סמוכה לירושלים : **[ו] ונשאר בן**. חזקיהו וסייעתו שהם תוך ירושלים אנשים מעט כעוללות כרם וכנוקף זית המשאיר שנים שלשה גרגרים : **כנוקף זית**. קוצץ זיתים ללוקטן מן האילן וכן ונקף בסבכי היער (לעיל י), ורבותינו דרשו ונשאר בו בהמון סנחרב אנשי מעט כנוקף זית כדאיתא באגדת חלק : **בראש אמיר**. בראש הענף : **בסעיפיה**. בענפיה, וכן וכלה סעיפיה (לקמן כז) וכן מסעף פארה (לעיל י) : **[ז] ישעה**. יפנה אל עושהו כמו וישע אל הבל (בראשית ד) : **האדם**. צדיקי שנשארו בס : **[ח] לא יראה**. לא יחשבו בעיניו : **[ט] ערי מעוזו**. של ישראל : **כעזובת החרש והאמיר**. עזובות כיער הזה חריבות מאין אדם : **חורש**. הוא יער כדמתרגם ביער בחורשא : **והאמיר**. אף הוא יער מקום אילנות כעזובת ערי האמורי שהניחום חריבות בימי יהושע כחורש והאמיר וברחו להם מפני בני ישראל והיתה ארץ ישראל שממה : **[י] על כן תטעי וגו'**. על כן כאשר נטעתיד מתחילה נטעתי נטע נעמנים שנים עשר בני יעקב ובהעלות נטעיד לזמורות נתנו זרע שאינו הגון כזמורות זרות שאינם ממין גפן אלא דומים לגפן : **תזרענו**. תתנו זרעך באותו נטע ועוד י"ל וזמורות זר תזרענו התחתנת בכותים ונתערבו בכס : **[יא] ביום נטעך תשגשגי**. לשון סכסוך נשתגשו זמורותיך במיני דשאים וערבובים המקלקלים ענפי הגפן כלומר במקום שנטעתיד לי לכרם שם קילקלת במעשיך הוא שאמר להם (יחזקאל כ) ביום בחרי בישראל ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים ונאמר (שם) וימרו בי ולא אבו לשמוע וגו' ואף כאן תשגשגי נתערבת בתועבות המצריים : **ובבקר זרעך תפריחי**. וליום המחרת כשהוצאתיך משם הכנסתיך לארץ גם שם זרעך הרע הפרחת : **נד קציר ביום נחלה**. גדיש של קציר רע אשר הונח ביום ובלילה : **נחלה**. אותו קציר הגיע ליום צרה, נד הוא לשון גובה וכן נצבו כמו נד נוזלים (שמות טו) וכן כונס כנד (תהלים לג) ואין נד ונוד שוים : **וכאב אנוש**. שנשלמת שכרך : **אנוש**. נעכר בחולי רע וכן ויאנש (שמואל ב' יא) וכן כי אנושה מכותיה (מיכה א), ד"א ובבקר זרעך תפריחי עד שלא בא השרב הפרחתם ודרך הכרם לפרוח בבא השרב והמפריח בבקר אינו הגון זה במדרש רבי תנחומא : **[יב] הוי המון עמים רבים**. מדה מהלכת על פני כל הדורות שוט שישראל לוקים בו סופו ללקות לפיכך הנביאים הנבאים פורענוי ישראל על ידי האומות סומכין אחריו פורענות האומה שלקה ישראל על ידה : **המון עמים**. אוכלוסי סנחרב : **ישאון**. לשון תשוואה והומה : **[יג] וגער בן**. הקב"ה באותו שאון : **כמוץ הרים**. משל את הרשעים במקולקל שבמינים ובמקולקל שבאותו המין כמוץ הרים יבש משל

עמקים : **וכגלגל**. הוא מפריח של קוצים שקורין קרדוני"ש הדומים לאותו שגוררין בהן בגדי צמר ואינן קשין ובהגיע סמוך לסוף הקיץ הם מתנפצין מאליהן והרוח מפזרן ואותו הנפוץ עשוי כמין גלגל עגולה כמין העץ (ס"א העין) באמצע וחמש זרועותיו סביב לה : **[יד] והנה בלהה**. שדים באים על האויב ומבהלין אותו : **בטרם בקר איננו**. והאויב אין בעולם : **זה חלק שוסינו**. חלק שנחריב וחלק גוג ומגוג כשיבאו לבזזינו :

ישעיה פרק-יח

[א] הוי ארץ צלצל כנפים. ת"י דאתן לה בספינון מארעא רחיקא וקלעיהון פריסן כנשרא דטאיס בכנפוהי, אני אומר לפי שהן שרוין במזרח והארץ חמה העופות נאספים שם והיא מצולצלת בכנפי עופות ונבואה זו על אוכלוסי גוג ומגוג כענין שנאי' (ביחזקאל לח) פרס כוש ופוט אתם : **[ב] לנו מלאכים קלים**. לראות אם אמת הוא שחזרו ישראל למקומי אשר הוא הי' גוי ממושך וממורט אל עם אשר הוא היה נורא בחזקתו : **מן הוא והלאה**. מן היום אשר נבחר לעם והלאה : **גוי קו קו**. שנפרע בו בעונו מדה במדה וניתן למבוסה, ד"א קו קו ל' קיא סחי ומאוס (איכה ג) : **נהרים**. מושלי כוש ונוף : **[ג] כל יושבי תבל וגו'**. אינכם צריכים לשלוח צירים על כך כי כנשוא נס הרים תראו בהקבץ הגליות וכתקוע שופר תשמעו : **[ד] אשקטה**. מתשלום שכרו של גוג אפנה מכל עסקי ואביטה במכוני להטיב לו : **כחום צח עלי אור**. יאיר ויבהיק לו כחם השמש צח על ירק כמו ללקט אורות (מלכים ב' ד). כעב טל. שהקוצרים מתאווים לו להשיב נפש בחם קציר : **[ה] כי לפני**. בישול קצירו של עמלק ושל גוג טרם תמלא תאותו וסברו שהוא זומם לכלות את אחיו : **כתם פרח**. שלו ויתקרב להתבשל תבואה במלילותיה ולהיות פגי נצה של גפנה בוסר וגומל נגמל להיות גסים כפול הלבן, הוא בוסר הוא גירוע : **וכרת**. הכורת את זלזלי הגפן הם הזמורות והשריגים : **במזמרות**. שרפ"ש בלע"ז : **ואת הנטישות**. הם עיקרי הגפנים שקורין ציפ"ש בלע"ז : **התז**. כרת וקצץ כלומי יהרוג השרים והשליטים של גוג וחיילותיו ועוזריו : **[ו] יעזבו יחדו**. פגריהם : **לעיט הרים**. לעוף הרים : **וקץ עליו**. כל ימות הקיץ : **תחרף**. כל ימות החורף מכאן אמרו משפט גוג לעתיד לבוא שנים עשר חדש :

ישעיה פרק-יט

[א] רוכב על עב קל. מהרה לשלוח קל מהרה גזרת דברו ליפרע ממצרים : **ונעו אלילי מצרים מפניו.** לא יהיה להם כח להציל את עמם מיד שלוחיו של אשור וזה שאמר הנביא פורענות מצרים בלשון הזה מה שלא אמר בלשון הזה לשאר אומות מפני שהם למודים ללקות במדה הזאת ועברתי בארץ מצרים (שמות יב) ובכל אלהי מצרים (שם) ודרך ארץ מייראין את האדם במכה שכבר לקה בה : **[ב] וסכסכתי מצרים במצרים.** סופו מפרש את תחלתו ונלחמו איש באחיו : **[ג] ונבקה רוח.** תתרוקן חכמתו כמו (לקמן כד) בוקק הארץ : **האטים.** א' מן השמות של עו"ג : **[ד] וסכרתי.** כמו וסגרת, ויש עוד לפרש לשון ויסכרו מעיינות תהום (בראש"י ח) אסתמנו ואחבשנו : **ביד אדונים קשה.** כל לשון אדנות קרוי בלשון רבים ואפ"י יחיד כמו (שם לט) אדני יוסף, עד בא אדוניו (שם) : **ומלך עז.** מלך אשור : **[ה] ונשתו מים מהים.** ונחרבו מים מן הים : **ונשתו.** ל' השאת והשבר (איכה ג) לפי שכל שבח ארץ מצרים ע"י נילוס הוא שאין גשמים יורדים שם אלא נילוס עולה ומשקה אותה דרך יאורי העשויים בידי אדם לפיכך הוא מדמה פורענות שלה ליובש יאורים. ונשתו מים מהים. ולא יחזיר הים את נילוס לאחוריו וירד נילוס לתוכו ולא יעלה וישקה את מצרים : **ונהר.** זה נילוס : **[ו] והאזניחו.** כשהמים מתמעטין הטיט ניכר בהם ונעשין רפש ונזנחין : **דללו.** במחברת אם דל הוא (ויקרא יד) : **יאורי מצור.** יאורים עמוקים בחריצי מצורי עיירות : **קנה וסוף.** שהיו גדלים שם מרוב מימיהם : **קמלו.** כשיבשו היאורים עמדו הקנים מלגדל עוד והם מתייבשים ונופלים ת"י קמלו לא יסקון ובמקום אחר תירגם החפיר לבנון קמל נתר ואומר אני שהוא לשון קציצה שנקצצי מאליהן מחמת יובשן ונופלין : **[ז] ערות על יאור על פי יאור, וכל מזרע יאור וגו'.** ערות לשון דבר המעורה ונשרש יפה יפה ודומה לו (תהלים לו) רשע עריץ ומתערה כאזרח רענן וכן חברו מנחם במחברתו זרעים הנשרשים על נילוס ואפ"י ע"פ שפתו וכל הנזרעים עליו הכל יבש ונדף : **[ח] ואנו.** לשון אוני ואבל : **הדייגים.** הם מצרים שצדין דגים מנילוס שהוא מתפשט ועולה ביאורים רבים העשויין על שפתו על פני ארץ מצרים כולה מה שאין כן בכל הנהרות : **חכה.** אמ"ו בלע"ז : **[ט] עובדי פשתים.** זורעי פשתים על הנהר : **שריקות.** פשתים שסורקין אותן ואורגין מהם מצודות דגים שהן עשויות חורין חורין : **חורי.** כמו בהמות שדי (שם ח) וקרע לו חלוני (ירמיה כב) : **[י] והיו שתותיה מדוכאים כל עושי שכר.** אישקלוש"א בלע"ז כמו (בראשית ח) ויסכרו מעינות תהום שסוכרים המים היוצאין חוץ לשפת הנהר ומתפשטים ונעשים אגם מים הנקוים ועומדין במקומן ורבים שם דגים ואמר הנביא שיהו יסודות חפירותיהן מדוכאים ויפלו אגמי השכר שעשו : **אגמי נפש.** אגמי שבת לשון שבת וינפש (שמות לב) שמי האגמים נוחים ועומדים במקום אחד וי"ת דהו עבדין סוכרא וכנשין מיא גבר לנפשיה : **[יא] איך תאמרו.** מעתה לפרעה כל איש מכם על עצמו בן חכמים אני ומאחי שיכשל בעצתכם איך תתהללו לפניו לאמר בני חכמים אנחנו אתה בן מלכי קדם : **[יג] נואלו.** ל' אוילים : **נשאו.** כמו הנחש השיאני (בראשית ג) : **[יד] מסך בקרבה.** משקה מזג להם בתוכה שעיוה את רוחם לשון מסכה יינה (משלי ט)

עירוב משקה בחבית עד שמעמידו בטעמו קרוי מסך : **עועים**. שם חולי של טירוף הדעת : **[טו]** **אשר יעשה ראש וזנב כפה ואגמון**. הם החרטומים ואיצטגנינים החוזים בכוכבים שיש ברקיע מזלות וכוכבים המכונים כן ועשויין דוגמת ראש וזנב והם נתונים בתלי (ס"א בטלה) ויש לפרש כתרגומו ראש והגמון שלטון ואטרון : **[יז]** **והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא**. כשישמעו הנותרים במצרים משבי סנחרב את מפלתו שיפול בארץ יהודה בלא שום מלחמות זרוע בשר ידעו כי יש שכנה בישראל ומושיעם חזק וייראו ויפחדו מפני אדמת יהודה : **חגא**. לשון שבר ואימה ופחד לשון יחוגו וינעו כשכור (תהלים קז) וכן חגוי הסלע (שיר ב) : **מפני עצת ה' צבאות אשר הוא יועץ עליו**. להפילו ביד סנחרב ויהודה ימלט מידו : **[יח]** **ביום ההוא יהיו חמש ערים וגו'**. שנינו בסדר עולם אחר מפלתו של סנחרב עמד חזקיהו ופטר את האוכלוסין שהביא עמו ממצרים ומכוש בקולרין לפני ירושלים וקבלו עליהם מלכות שמים וחזרו למקומן שנאמר ביום ההוא יהיו חמש ערים וגו' והלכו ובנו מזבח לה' בארץ מצרים ומקריבין עליו קרבן לשמים לקיים מה שנאמר ביום ההוא יהיה מזבח לה' בארץ מצרים, ויש מרבותינו שדרשוהו במסכת מנחות על מזבח בית חונוי בנו של שמעון הצדיק שברח לו למצרים ועשה שם מזבח : **מדברות שפת כנען**. כישראל שבארץ כנען : **עיר ההרס יאמר לאחת**. (ת"י קרתא דבית שמש דעתידא למיחרב יתאמר היא חדא מנהון) ההרס ת"י לשני פנים לשון האומר לחרס ולא יזרח (איוב ט) ולשון הריסה וחורבן ומהיכן למדה יונתן מנבואתו של ירמיה שנבא בתחפנחס ושבר את מצבות בית השמש אשר בארץ מצרים (ירמיה מג) למדנו שבית שמש שבארץ מצרים ומצבה עתידה ליחרב ומצבות האמורות שם היא מצבה אצל גבולה לה' האמורה כאן ויש לומר שהיתה בית שמש יושבת בגבול מצרים על הספר לכך נאמר אצלה גבולה : **[כ]** **והיה**. המזבח לאות ולעד בינם ובין המקום : **מושיע ורב**. מושיע ושר : **[כא]** **ונודע ה'**. יהיה כח גבורתו ניכר להם : **[כב]** **ונגף**. לשון מכה הוא : **נגוף ורפוא**. ואחר המכה יביא להם רפואה : **ונעתר להם**. ירצה להם : **[כג]** **תהיה מסלה**. תהיה דרך כבושה שיהלכו בה תמיד ממצרי' לאשור : **ובא אשור במצרים**. ת"י ויגיון אתוראי למצראי : **[כד]** **יהיה ישראל שלישיה למצרים ולאשור**. לשלום ולברכה לפי שלא היתה אומה חשובה בעולם באותו הזמן כמצרים וכאשור וישראל היו שפלים בימי אחז ובימי הושע בן אלה ואמר הנביא על ידי הנס שיעשה לחזקיהו יגדל שם של ישראל למעלה ויהיו חשובים כאחת מאלו הממלכות לברכה ולגדולה : **[כה]** **אשר ברכו**. לישראל : **ברוך עמי**. ישראל אשר בחרתי לי לעם בהיותם במצרים. ומעשה ידי. הראתי להם בגבורות שהפלאתי באשור וע"י אותם ניסים ישובו אלי ויהיו כאילו עתה עשיתים מחדש והם יהיו נחלתי ישראל ודוגמא זו ת"י :

ישעיה פרק-כ

[ב] ופתחת השק מעל מתניך. ת"י ותיסר סקא בחרצך והדברים מוכיחים שהרי עד עכשיו לא ציוהו לחגור שק שהוא אומר לו להתירה ועוד שהוא אומר ונעלך תחלוץ והוא סימן לאבלות ופיי ופתחת כמו (שמוי לט) מפותחות פתוחי חותם לחגור שק בדוחק על בשרו כדי שתראי חקוקה בבשרו : **מעל מתניך.** למעלה ממתניך : **ערום.** ת"י פחיח בבגדים קרועים ובלואים ולא ערום ממש : **[ג] שלש שנים.** ילך כן לאות ולמופת למצרים ולכוש שלסוף שלש שנים ינהג מלך אשור את שבי מצרים וגוי למדנו שכבש תרתן את אשדוד שלש שנים לפני מפלתו של סנחרב שהרי מפלתו היתה כשהביא את שבי מצרים ותרקה מלך כוש לפני ירושלים בקולרין כשבא לצור על חזקיהו : **[ד] וחשופי שת.** כמו חשף שת והיו"ד יתירה כיו"ד חלוני וחורי ושדי : **שת.** בית מוצא הרעי וכן (ש"ב י) ויכרות את מדויהם עד שתותיה' וגמול זה היה להם תחת חס אביהם אשר ראה ערות אביו ולא כסה אותה מדה כנגד מדה : **[ה] וחתו ובשו.** כל המביטים ומצפים על עזרת כוש והמתפארים במשען מצרים : **תפארתם.** וונט"ש בלעז : **[ו] יושב האי הזה.** ארץ ישראל שהיו נשענים על פרעה לעזרה : **האי.** לשון איי הים :

ישעיה פרק-כא

[א] משא מדבר ים. הנבואה הזאת על בבל כמו שמפורש בה וא"ת הרי כבר ניבא עליה (לעיל יג) על הר נשפה שאו נס וכל הפרשה כולה פעמים שהנבואה באה בפיו היום בסיגנון אחד ולאחר זמן בסיגנון אחר : **משא מדבר ים.** ת"י מטל משרין דאתיין ממדברא כמי ימא : **כסופות בנגב לחלוף.** כרוח סופה המתהפך בארץ יבשה שהיא מעלה אבק רב : **לחלוף.** כך יחליפו לבוא מחנות רבות על בבל : **ממדבר.** יבואו לה : **מארץ נוראה.** ת"י מארעא דאתעבידא בה חסינין ויש לפרש שהוא מקום נחש ועקרב כמו שנאמר (דברים א) המדבר הגדול והנורא : **[ב] חזות קשה.** הנביא אומר נבואה זו קשה על בבל הוגד לי : **הבוגד בוגד.** ת"י אניסיא מתאנסין ובזיאי מתבזזין ולשון העברית לפי התרגום כך פירושו את הבוגד בא אחר ובוגד אותו (ס"א אותך) ואת השודד בא אחר ושודד אותו (ס"א אותך) אלו פרס ומדי שבוזזין ושודדין את בבל ששדדה ובזזה עד עתה את כל המדינות : **עלי עילם.** ובואי עליה : **צורי מדי.** על בבל במצור, אלהי צורי (ש"ב כב) הטעם למטה ברי"ש וזה טעמו למעלה בצד"י כמו שובי : **כל אנחתה השבת.** לא מפיק ה"א לפי שהוא כמו כל אנחות שבעולם והוא לשון אנחה מרובה של אנשים רבים שושפיר"ש בלעז כל אנחות השבתי שהיה העולם נאנח מפני עולה של מלכות בבל עתה השבתי אותה : **[ג] מלאו מתני חלחלה.** הנביא הוא רחמני ומתאנח על פורענות

האומות זו מדרש אגדה ולפי פשוטו הנביא אומר הקינה והאנינות כאלו זו בבל מתאוננת : **צירים**. לשון חיל וחבלים רבותינו אמרו יש דלתות וצירים לאשה כמו שיש צירים לדלתות הבית. נעויתי. חולי הוא הקרוי עוית בלי חכמים : **ד** **פלצות**. בהלה : **את נשף חשקי**. לילה שהייתי חושק בה לשמחה ולמשתה בסי' יוסיפון מצינו שהיה שמח על שנצחו גדודיו את חיל פרס אותו לילה שם לי לחרדה שנאי' (דניאל ה) בלשאצר מלכא עבד לחם רב וגוי' אישתיו חמרא וגוי' ביה בליליא קטיל וגוי' ודריוש מדאה קביל מלכותא (שם ו) : **ה** **צפה הצפית**. זקוף המנורה בב"ר צווחין למנרתא צפיתא : **אכל שתה**. ומתוך האכילה והשתיה צעקו קומו השרים : **משחו מגן**. מגירי עור שלוק הן ומושחין אותן בשמן כדי שיחליק את הזיין וכך נאמר בשאול כי שם נגעל מגן גבורים פלט את משיחתו ולא קיבלה ונעשה מגן שאול כאילו לא נמשח בשמן : **ו** **לך העמד המצפה**. עתיד אחד מתלמידך לקרא תגר על מדותי על ארץ שלוותה של בבל והוא חבקוק שעג עוגה ועמד בתוכה ואמר (חבקוק ב) על משמרתני אעמודה ומצפה לראות מה ידבר בי אמר הקב"ה לישעיה העמידהו לאותו מצפה והבטיחהו מאתי שיעמד על מצפהו ואשר יראה במפלתה של בבל יגיד : **ז** **וראה רכב**. ואני אראנו שם כמין רכב צמד פרשים אחד רוכב חמור ואחד רוכב גמל וסימן הוא לפרס ומדי : **והקשיב קשב**. ושם ישמע בנבואתו כמין רוב הומיות תשואות חיילות : **ח** **ויקרא אריה**. הוא חבקוק, אריה בגי' כמניין חבקוק ישעיה נתנבא שעתיד חבקוק להתפלל על זאת ולומר כן : **על מצפה אד'**. ה' אלהי על מצפה אנכי עומד תמיד יומם להודיעני על זאת : **ט** **והנה זה בא**. כשיתפלל על כך יראה כמין רכב אדם וגוי' : **נפלה נפלה בבל**. ת"י נפלת ואף עתידה למיפל, ב' נפילות שנה אחר שנה תחלה ע"י מדי ופרס ובשנה השניה ע"י שמים והיתה בבל צבי ממלכות כמהפכת סדום וכן מצינו בסדר עולם ובא בשנה השמועה זו של דריוש ואחריו בשנה השמועה והיתה בבל צבי ממלכות כמהפכת וגוי' (לעיל יג) : **י** **מדושתני ובן גרני**. תבואת קדש שלי ערימת חטי אשר נצטויתי מפי רוח הקדש לתקן אתכם בדרך הישרה כאדם הדש וזורה תבואתו בגורן : **אשר שמעתי**. מאתו הגדתי לכם : **יא** **דומה**. הוא אדם וכן הוא אומר מי כצור כדומה בתוך הים (יחזקאל כז) : **אלי קורא משעיר**. אמר הקב"ה אלי קורא הנביא או המלאך מעול מלכות שעיר : **שומר מה מלילה**. שומר ישראל מה תהא מן הלילה והחשכה הזאת : **יב** **אמר שומר**. הקב"ה : **אתא בקר**. יש לפני להזריח לעשות בקר לכם : **וגם לילה**. מתוקן לעשו לעת קץ : **אם תבעיון בעיו**. אם תבקשו בקשתכם למהר הקץ : **שובו אתיו**. בתשובה : **יג** **משא בערב**. על ערביים : **ביער בערב תלינו**. ראיתי מה עשיתם בהגלות אשור את עמי והיו מבקשים לשבאים שלהם להוליכם דרך עליכם לפי שאתם בני דודיהם אולי תרחמו עליהם ואתם הייתם יוצאים ולנים ביער דרך העברת שיירות : **אורחות דדנים**. בני דודכן : **יד** **לקראת צמא**. דרך להביא מים ואתם יושבי ארץ תימא לא עשיתם כן אלא בלחמו קדמו נודד הביאו להם מיני מאכלים מלוחים ונודות נפוחים מלאי רוח והיה אוכל ומבקש לשתות ונותן פי הנוד לתוך פיו

והרוח נכנס במעיו והוא מת, ד"א לקראת צמא התיו מים לא כן עשיתי לאביכם כשהיה צמא גליתי לו באר מים : **[טו]** **כי מפני חרבות נדדו**. עמי : **וחרב נטושה**. פשוטה על פני הארץ כמו (ש"א ל) והנם נטושים על פני כל הארץ (שם כה) וינטשו בעמק רפאים ד"א נטושה כמו לטושה כל אותיות אשר מוצאיהם קרובים להיות ממקום אחד מתחלפות זו בזו נו"ן בלמ"ד כענין שנא' (נחמיה יג) לעשות לו נשכה כמו לשכה : **[טז]** **כשני שכיר**. אדקדק בה לצמצם המועד כשכיר הנשכר לשנים שמדקדק במועד תשלום שנתו : **[יז]** **ושאר**. שארית : **קשת גבורי בני קדר**. בעלי רובי קשת שהם כאביהם שנאמר בו (ברא' יא) ויהי רובה קשת :

ישעיה פרק-כב

[א] **גיא חזיון**. היא ירושלים גיא שנתנבאו עליה רוב נבואות : **כי עלית כולך לגגות**. כשבא עליהם חיל עולים על גגותיהם לראות החיל ולהלחם ורבותינו פירשו על כהנים שעלו על גגו של היכל ומפתחות העזרה בידם כדאיתא במסכת תענית, ומדרש אגדה אומר שהיו גסי הרוח, באיכה רבתי : **[ב]** **תשואות מלאה**. עיר שהיתה מלאה תשואות קול רוב אדם הומיה ועליזה עכשיו מה לך מתאבלת : **חלליך לא חללי חרב**. טובים היו אילו חללי חרב היו מעכשיו שהם חללי רעב : **[ג]** **כל קציניך נדדו יחד**. צדקיהו ושריו שיצאו לברוח בלילה : **מקשת אוסרו**. אשר מאימת המורים חצים בקשת היו נאסרים להסגר בתוך העיר וכל הנמצאים בו אוסרו יחד בזיקים ורובן מרחוק ברחו קודם לכן : **[ד]** **שעו מני**. חדלו ממני כך הקב"ה אומר למלאכי השרת : **[ה]** **ומבוסה**. מרמס כמו בוססו את חלקתי (ירמיה יב) וכמו כגבורים בוסים בטיט חוצות (זכריה י) : **מקרקר קיר**. יום קירקור קיר החומה : **ושוע אל ההר**. וקול שוועה לנוס אל ההרים להמלט : **[ו]** **נשא אשפה**. אשפות חצים קויברי"ץ בלע"ז : **וקיר ערה מגן**. ת"י ועל שור דבקו תריסין והוא כמו ערות על יאור (לעיל יט) ומתערה כאזרח רענן (תהלים לז), ויש לפרש וקיר ערה מגן קיר שם העיר כמו (מ"ב טו) ויגלה קירה בני אותה מדינה גלו מגיניהם על ירושלים : **[ז]** **שת שתו השערה**. שמו מצור על השערים ודוגמתו יש במלכים במלחמת בן הדד שימו על העיר (שם א כ) : **[ח]** **ויגל**. לשון גילוי : **מסך יהודה**. הוא בית המקדש שהי' מגין ומיסך ומסכך עליהם : **ותבט ביום ההוא**. תחבולות להלחם בם : **אל נשק בית היער**. הם המגינים שלש מאות ומאתים (צנה) שעשה שלמה ויתנם המלך בית יער הלבנון (שם א ז) : **[ט]** **בקיעי עיר דוד**. בקיעי החומה ראיתם כי רבו : **ותקבצו את מי הברכה**. י"ת וכנישתון ית עמא למי בריכתא ארעיתא שהוא אצל בקיעי עיר דוד להלחם שם לפי שראיתם שיש שם תורפה לירושלים ונוחה לכבש משם : **[י]** **ואת בתי ירושלים ספרתם**. כמה בתים יש לכל אחד שיתנו

מהם לפי חשבון כדי לקחת האבנים והעצים לבצר את החומה : **לבצר**. לחזק לשון ערים בצורות (במדבר יב) : **[יא] ומקוה עשיתם**. אגם מים להיות חוזק לעיר : **בין החומותים**. החומות כפולות חיל וחומה ובין מי הברכה הישנה : **ולא הבטתם אל עושיה**. ואם תאמרו אף חזקיה עשה כן שנאמר (ד"ה ב לה) ויתחזק ויבן את כל החומה הפרוצה ויעל על המגדלי ולחוצה החומה האחרת ויתחזק את המלא עיר דוד, חזקיהו בה' אלהי ישראל בטח וגוי' (מ"ב יח) אבל אתם בימי יהויקים וצדקיה לא הבטתם אל עושיה : **ויוצרה מרחוק**. מאז שברא את העולם עלתה ירושלי' ובית המקדש במחשבה : **לא ראיתם**. לא חשבתם : **[יג] והנה ששון ושמחה**. הקב"ה כביכול אבל לפניו ואתם אוכלים ושמחים : **כי מחר נמות**. בעולם הבא הנביאים אומרים לנו מאת הקב"ה שלא יהיה לנו חלק לעוה"ב נעשה לנו הנאה בחיינו : **[יד] עד תמותון**. ת"י מותא תניינא לעולם הבא : **[טו] הסוכן**. בעל הנאות היה וכן (שם א א) ותהי לו סוכנת ומ"א אומר מן סכני היה ובא לו לירושלים בויקרא רבה : **אשר על הבית**. ממונה היה על בית המקדש י"א כהן גדול וי"א אמרכל : **[טז] מה לך פה**. הכתוב מגנהו לפי שרצה להסגיר את חזקיהו למלך אשור כדאמרינן בסנהדרין כתב פיתקא ושדא בגירא שבנא וסיעתו השלימו חזקיהו וסיעתו לא השלימו : **ומי לך פה**. מי ממשפחתך קבור כאן : **חצבי מרום קברו**. שחצב לו קבר בקברי בית דוד ליקבר בין המלכים לכך הוא אומר לו מה ירושה לך בקברות הללו. חצבי חקקי. יו"ד יתירה כמו שוכני סנה (דברים לג) מקימי מעפר דל (תהלים קיג) : **[יז] טלטלה גבר**. כהדין תרנגולא דמטלטל מאתר לאתר ורבותינו אמרו טלטולא דגברא קשה מדאיתת' : **ועוטך עטה**. כמו (שמואל א כה) ויעט בהם לשון עיט יפריחך כעוף בגלות, ורבותינו אמרו צרעת פרחו בו כד"א (ויקרא יג) על שפם יעטה : **[יח] צנוף יצנפך**. כמצנפת המקפת את הראש יקיפוך אויבים ומציקים : **כדור**. כשור מקף. ורבותינו פירשו לשון כדור שקורין פלוט"א בלע"ז שזורקין אותו ומקבלין מיד ליד : **אל ארץ רחבת ידים**. בכסיפא שם המקום : **שמה תמות**. ולא תקבר בקברי בית דוד ושמה יהיו מרכבות כבודך נהפכים לקלון בית אדוניך שבקשת : **[יט] וממעמדך**. ומשימושך במקדש יהרסך : **[כ] לאליקים**. הוא היה על הבית כשנפל סנחריב כמו שמצינו כשיצאו אל רבשקה וגלה לו שבנא וסיעתו וגררוהו בזנבות סוסייהם כדאיתא בסנהדרין כשהלך סנחריב אל תרהקא מלך כוש שטף שבנא וסייעתו והלך לו כך שנינו בסדר עולם : **[כב] מפתח בית דוד**. ת"י מפתח בית מקדשא ושולטן בית דוד : **[כג] ותקעתיו יתד במקום נאמן**. ואמניניה אמרכל מהימן משמש באתר קיים ת"י נאמן ל' קיום מקום שהוא נאמן לנשענים עליו כי לא ימוט סרס את המקרא ותקעתיו יתד נאמן במקום : **[כד] הצאצאים והצפיעות**. ת"י בניא ובני בניא ומנחם חברו עם צפיעי הבקר (יחזקאל ד) לימד שהוא ל' עוללים דקים היוצאים ממעי אמן ויהיה צפיעי לשון יציאה דבר היוצא : **כל כלי הקטן**. הקטנים שבמשפחותם יהיו מתפארין בו ונסמכין עליו : **מכלי האגנות ועד כל כלי הנבלים**. ת"י מכהניא לבשי אפודא ועד בני לוי אחדי נבליא, ויהיה אגנות ל' כלי שרת שמשרתין בהם הכהנים בבית המקדש : **הנבלים**. שאומרים

בני לוי בהן השיר : **[כה]** **תמוש היתד**. גדולתו של שבנא : **ונכרת המשא אשר עליה**. בני משפחתו וסיעתו הנסמכין עליו והתולים בו כלי תפארתם ולפי שדימהו ליתד דימה המתפארים בו ונשענים עליו למשא שמטענינם על היתד ויש פותרים אותו ותתקיים הנבואה שנתנבאה עליו :

ישעיה פרק-כג

[א] **הילילו אניות תרשיש**. שהיו מתעשרים על ידי סוחרי צור שהיו מביאים אניות תרשיש סחורה לצור, תרשיש שם הים : **כי שודד מבית מבוא**. כי שודד מבפנים מקום שהייתם רגילין לפונדק מלבוא עוד לתוכו ולא יהיו עוד לכם מקום בצור ללון שם : **מארץ כתיים**. הם הרומיים : **נגלה למו**. השודד לאנשי צור, ד"א מארץ כתיים נגלה לאנשי תרשיש שוד של צור שברחו בני צור אצל כתיים ומשם נשמעה השמיעה : **[ב]** **דומו יושבי אי**. התאבלו ושבו דומים יושבי אי הים למה סוחרי צידון עוברי ימים היו רגלים למלאותך כל סחורה עכשיו כשתפול צור תפול צידון עמה שסמוכות היו זו לזו בתוך מהלך יום : **[ג]** **ובמים רבים**. היה בא זרע ממצרים היושבת על נהר שיחור אל צור : **קציר יאור**. מצרים היה תבואה של צור : **שיחור**. הוא נילוס שנאמר (יהושע יג) מן השיחור אשר על פני מצרים והיו מביאים התבואה לצור באניות מצרים : **ותהי**. צור סחר גוים. מעם רב שהיה בה כל הגוים מביאין לה סחורה : **[ד]** **בושי צידון**. שטפלה לצור : **כי אמר ים**. כי אמרה צור היושבת במעוז הים שהוא עיקר ראש המלכות הריני כמו שלא חלתי ולא ילדתי בחורים כי כולם נהרגו והרי כמו שלא רוממתי בתולות וכן ת"י, ורבותינו אמרו באגדה בושי צידון כי אמר ים מה אני שאין לי בנים ובנות לדאג עליהם שלא יתפשו בעוני איני משנה מצות קוני לעבור גבול חול אשר שם לי על אחת כמה וכמה בושי צידון שיש לך לדאג בכל אלה : **[ה]** **כאשר שמע למצרים**. אשר שמעו על מצרים שהבאתי עליהם עשר מכות וסוף טבעו בים : **יחילו**. יבהלו : **כשמע**. השומעים כשיצא שמע צור כי גם מכותיה של צור יהיו דוגמת אותן מכות, דם ואש (יואל ג) דוגמת מכת דם, קול שאון מעיר (לקמן סו) זו קרקור הצפרדעים, ונהפכו נחליה לזפת וכו' : **[ו]** **עברו**. אנשי צור לברוח לתרשישה : **[ז]** **הזאת לכם עליזה**. הרי נפלה לפניכם ויאמר לכם הזאת העיר שהיתה עליזה בעיניכם אשר מימי קדם קדמתה היתה עליזה עכשיו יובילוה רגליה מרחוק לבקש לה מנוח : **[ח]** **כנעניה**. תגריה כמו (הושע יב) כנען בידו מאזני מרמה, ולא יהיה כנעני עוד (זכריה יד) : **[ט]** **כל צבי**. מצב חזק : **[י]** **עברי ארצך**. לגולה : **כיאור**. כיאור הזה שעולה ומתפשט : **בת תרשיש**. צור היושבת בים תרשיש : **אין מזח**. אין לך עוד חוזק ואזור לשנס מתניי, מזח לשון אזור כמו (תהלים קט) ולמזח תמיד יחגרה וכל אזור לשון חוזק : **[יא]** **ידו נטה**. הנוטה : **ה' צוה אל כנען**. צוה את קוראיו על כנען : **לשמיד**. כמו

להשמיד וכן ללכת לגיד ביזרעאל (מלכים כט) כמו להגיד וכן לשמיע קול תודה (תהלים כו) כמו להשמיע : **מעזניה**. צור וצידון משל כנען היו כמו שנא' את צידון בכורו : **יב** **כתים**. אל ארץ כתים קומי עבורי גם שם לא ינוח לך למה אני אומר קומי עבורי : **יג** **הן ארץ כשדים זה העם לא היה**. אשר לא כדאי הוא להיות עם שהרי נקראו הגוי המר והנמהר (חבקוק א) עם שוטה הוא מן הבריות שהקב"ה מתחרט עליהן על שבראם כמו ששנינו שלשה הקב"ה מתחרט עליהם במסכת סוכה : **אשור יסדה**. להשכין בה ציים שלו ספינותיו בירניות גדולות כמו צי אדיר (לקמן לג) : **הקימו בחוניו**. הם יקימו מצודותיהם על צור, בחוניו ל' עופל ובוחן (לקמן לב) בורפריי"ץ בלע"ז שעושין למצור על הכרכים : **עוררו ארמנותיה**. יחריבו ל' ערו ערו (תהלים קלז) ל' נתיצה עד היסוד : **טו** **ונשכחת צור**. לפי שמזכירה בלשון גנאי ל' זונה אמר ונשכחת כזונה ששכחה אוהביה אף היא תשכח מאין סוחרים ותגרים פונים אליה לפי שתהיה חריבה : **כימי מלך אחד**. ימי דוד שבעים שנה היו ואיני יודע מהו הסימן הזה הניתן כאן : **יהיה לצור**. זכרון מעט שתתנער משפלותה ותחזור לאותן שהיו רגילין אצלה לחזור אליה לשוב לקדמותה : **כשירת הזונה**. שרואה שאין פונה אליה ונושאת קול ערב ונעים בשיר אולי תערב על מאהביה : **טז** **הרבי שיר**. כלומר אף הרבי תחנונים והשפילי גאותך : **יז** **לאתננה**. לקדמותה ולעשרה ע"י סחורתה ומכנה אותה בל' גנאי : **וזנתה**. ותספק סחורה אך בל' גנאי כינה אותה : **יח** **קדש לה'**. עתידים צדיקים לבוז אותה כשיבא מלך המשיח : **לא יאצר**. להיות אוצר : **ולא יחסן**. לא ינחילנה לבניהם : **למכסה עתיק**. למלבושי נוי, עתיק משובח כמו ידברו עתק (תהלים צד) :

ישעיה פרק-כד

א **הנה ה' בוקק הארץ ובולקה**. הרי נבואה זו פורענות לישראל לפי שניבא להם נחמה זו והם עתידים לראות לפניה צרה רבה לכך אמר להם לא לכם אני אומר שתירשוה כי הנה הקב"ה בוקק ובולק אתכם והנותרים מכם ליום הגאולה המה ישאו קולם ירונו זהו סוף הענין ולהם נבאתי הנבואה הטובה : **בוקק**. מרוקן : **ובולקה**. מחריבה : **ועוה פניה**. והבהיל חשוביה עוה ל' נעותי משמע (לעיל כא) : **ב** **תוספת, והיה כעם ככהן**. לא כשאר הולכי דרכים שהאדון מוליכו עבדו והגבירה מוליכה שפחתה האדון נכבד והעבד נקלה הגביר' נכבדת והשפחה נקלית אבל כשהשבאי מוליך השבויים הכל שוין לפניו : **כקונה כמוכר**. בזמן שהעם יושב על נחלתו לבטח הקונה שמח והמוכר עצב שלא ישוב ממכרו אבל כשהשבאי מוליכם הקונה אל ישמח והמוכר אל יתאבל וכן כמלוח כלוח שניהם שוים שהלוח אין לו לפרוע והמלוח אם לא הלוח לזה היה השבאי נוטלו כמו כן כנושה כאשר נושה בו לוח נופל בכסף ונושה נופל בכל שאר

דברים כגון יין ושמן ותבואה ודבש כדכתיב (דברים כד) כי תשה ברעך משאת מאומה ע"כ : **[ג]** **הבוק תבוק**. תתרוקן : **הבוז תבוז**. ל' בזה ושלל : **[ד]** **נבלה**. כמו (ירמיה ח) והעלה נבל ל' כמש ותשות כח : **אומללה**. ל' שפלות כמו היהודים האמללים (נחמיה ה' ג) : **תבל**. היא א"י שהיא מתובלת במצות הרבה : **מרום עם הארץ**. גאון עם הארץ : **[ה]** **והארץ חנפה**. כמין חניפות עושה עשב ואינו עושה קמה מראה קמה ואין חטין בקשיה : **תחת יושביה**. בשביל יושביה : **ברית עולם**. היא התורה שקיבלו בברית : **[ו]** **על כן אלה**. בעון שבועת שוא : **חרו**. ל' יבש וצמא בחום חורב כמו נחר מפוח (ירמיה ו) : **[ח]** **משוש תפים**. שהייתם אומרים הנה ששון ושמחה (לעיל כב) : **[י]** **קרית תוהו**. כשתשבר נקראת קרית תהו : **מבוא**. מלבוא לתוכה איש : **[יא]** **ערבה**. החשיכה : **משוש הארץ**. היא ירושלים : **[יב]** **ושאיה יוכת שער**. על ידי שאיית גלמוד שיהו הבתים שואין מאין יושב יוכתו השערים ע"י מזיקין : **[יג]** **כי כה**. ישארו ישראל בקרב העמים אחד בעיר ושנים במשפחה : **כנוקף זית**. המשאיר גרגרים בראש אמיר : **[יד]** **המה ישאו קולם**. לאותו המעט הנשאר תבא הטובה שנבאתי למעלה : **צהלו מים**. יותר ממה שצהלו על הים בגאולת מצרים : **[טו]** **על כן**. בארים. ת"י במיתי נהורא לצדיקיא על שתי (ס"א מאורות) של גאולת בבל ושל אדום ומנחם אמר אורים לשון נקיעים וסעיפים שהיו בורחים שם וכן אור כשדים (בראשית יא) בקעת כשדים, וכן מאורת צפעוני (לעיל יא) נקע חור מעונתו : **[טז]** **מכנף הארץ**. תרגם יונתן מבית מקדשא שהוא בסוף א"י במזרחה כמו ששנינו לוד מן המערב וירדן מן המזרח נמצא מירושלים לירדן מהלך יום ואני אומר לפי פשוטו שמענו מאחורי הפרגוד שעתידין להעלות זמירות מכנף הארץ ומה הן הזמירות צבי לצדיק עתיד להיות מצב ותקומה לצדיקים : **ואמר רזי לי וגו'**. אוי לי שנגלו לי שני רזים רז פורענות ורז ישועה והרי תרחק הישועה עד שיבאו אויבים בוזזים אחר בוזזים אחרים ושוודדים אחרי שודדים ה' בגידות אמורות כאן : **[יז]** **פחד ופחת ופח עליך**. על העמים יושבי הארץ : **פחת**. גומא ליפול בה כמו שמפרש ואומר : **[יח]** **הנס**. (מפני) [מקול] הפחד יפול אל הפחת וגו'. הנמלט מחרב משיח בן יוסף יפול אל חרב משיח בן דוד והנמלט משם ילכד בפח במלחמת גוג : **[יט]** **רועה התרועעה**. לשון שבר כמו (תהלים ב) תרועם בשבט ברזל : **פור התפוררה**. לשון פירורין : **[כ]** **כמלונה**. סוכת נוצרים שבראש האילן : **[כב]** **ואוספנו**. העכו"ם : **אספה**. שהוא לרעתם להכניס אסיר אל בור המוכן לו מחוייבי גיהנם לגיהנם : **וסוגרו על מסגרי**. הם שבעה מדורי גיהנם : **ומרוב ימים יפקדו**. עונות ימים רבים יפקדו עליהם וזהו שיסד הקלירי (בסילוק של יוצר דפרשת זכור) לרוב ימים להמנות לחשוב להם חשבונות : **[כג]** **וחפרה הלבנה וגו'**. ת"י ויבהתון דפלחין לסיהרא ויתכנעון דסגדין לשמשא :

ישעיה פרק-כה

[א] **עצות מרחוק אמונה אומן.** עצות שיעצת מרחוק לאברהם בברית בין הבתרים : **אמונה אומן.** אמונה נאמנת אומן כמו אוהל אוכל ואינו ל' פועל אלא ל' מפעל אבויי"רמינט בלע"ז : **[ב]** **כי שמת.** הר שעיר מעיר לגל : **ארמון זרים מעיר.** מעון שעשו בעירך שהחריבוה תתן ארמונותיה חורבן אשר לעולם לא יבנה : **[ד]** **מחסה מזרם.** כיסוי אהל להציל מזרם וצל להגין מחורב ומהו אותו זרם הוא רוח עריצים כי רוחם דימה לזרם השוטף בקיר ומפילו : **[ה]** **כחורב בציון.** בעת יובש שמייבש הזרעים להתמולל כן תכניע שאון זרים : **חורב בצל עב.** כשהמים מתקשרים בענן עב בימי השרב שהכל שמחים בו כן יענה שיר הצדיקים על זמיר עריצים ומפלתן : **זמיר.** ל' לא תזמור (ויקרא כה) : **[ו]** **ועשה ה' צבאות לכל העמים.** כשיבאו לצבא על ירושלים : **משתה שמנים.** שהם סבורים שיהא נוח להם כשמן יהפוך למשתה שמרים : **שמנים ממחים.** נוחים ושמנים כמוח עצמות יהיה שמרים מזוקקים מכל משקה שמן ויין שלא יהא שם אלא שמרים לבדם וכל זה במלחמות גוג ומגוג : **[ז]** **הלוט.** הכסוי : **הלוט על [כל] העמים.** המכסה את כל העמים, הלוט כמו וילט פניו (מלכים א' יט) הנה היא לוטה בשמלה (שמואל א' כא) : **המסכה.** לשון נסיכות ושררה : **[ח]** **בלע המות.** יכסנו ויעלימנו עולמי' מישראל : **[ט]** **ואמר.** עמו ביום ההוא הנה וגו' : **קוינו לו ויושיענו.** היינו מקוים לו שיושיענו : **[י]** **כי תנוח יד ה'.** גבורתו של מקו' : **ונדוש.** יהא נדוש : **תחתיו.** במקומו ונדוש כמו ונרוץ הגלגל (קהלת יב) : **מתבן.** תבן : **מדמנה.** טיט וכן לדומן על פני האדמה (ירמיה טו) : **[יא]** **ופרש ידיו.** ושבר ידון וזרועותיו בספוק כפים בבכי : **השוחה.** השט במים : **לשחות.** לשוט וכן מי שחו (יחזקאל מז י') : **והשפיל.** המשפיל את גאוותו : **עם ארבות ידיו.** לשון וארב לו (דברים יט) תירגם יונתן אשוות ידוהי מקום שהוא שם לו ידים לארוב והם מגדלים גבוהים אשוות חומות ומגדלים כמו (ירמיה ג) נפלו אשיותיה : **[יב]** **משגב חומותיך.** למואב הוא אומר :

ישעיה פרק-כו

[א] **עיר עז לנו ישועה ישית.** העיר ירושלים שהיה מאז תמיד לנו לעוז ישועה ישית המושיע את חומותיה ואת חילה : **וחל.** חומה נמוכה שלפני החומה הגבוהה : **[ב]** **פתחו שערים.** שלה ויבא לתוכה גוי צדיק : **שומר.** ששמר וצפה בגלותו ימים רבים לאמונתו של הקב"ה שיקיים הבטחתו שהבטיח ע"פ נביאיו לגאלם : **שומר.** ממתין וכן (בראשית לז) ואביו שמר את הדבר וכן (דברים ו') ושמר ה' אלהיך לך : **[ג]** **יצר.** שהיה סמוך על הקב"ה ונשען עליו בחזקה שלא זו מאמונתו בשביל שום אימה ויסורין : **תצור.** שיהא שלום כי בך היה בטוח לפיכך הגון לך לנצרו : **[ד]** **כי ביה**

ה'. כי יש לסמוך עליו שהוא דחילא ה' סלע וצור מחסה עולמים :
[ה] **יושבי מרום**. צור ושאר ארצות : **[ו]** **רגלי עני**. מלך המשיח שנאמר
בו עני ורוכב על החמור (זכריה ט' ט) : **פעמי דלים**. ישראל שהיו דלים
עד הנה : **[ז]** **אורח לצדיק מישרים**. אורח שתהא מישור לקיבול שכרו
של צדיק אתה ה' שאתה אל ישר תפלס מעגל צדיק להוליכו באותו אורח
שיקבל שכרו והצדיק הוא יעקב וזרעו וכה פתרונו אורח לצדיק ליטול
שכר מישרים שנוהג בהן : **ישר**. אתה הקב"ה מעגל רגלי הצדיק תפלס
לו לאותו אורח פילוס זה לשון קונטרפיי"ש בלע"ז כמלך היושב ומחשב
ומשקל בלבו איזה יכשר הזה או זה כך הישר בלבו להוליכו בדרך קיבול
שכר על כל אשר הנהיג מעשיו לפניך בכשרון : **[ח]** **אף אורח משפטיך ה'**
קוינוך. כאשר צפינו לקבול הטובה מאתך אף כך קוינו להראותנו אורח
משפטי נקמתך ברשעים : **לשמך ולזכרך תאות נפש**. אותה נפשנו לראות
שם שיצא לך מאז לעשות נקמה בצריך : **[ט]** **נפשי אויתך**. בגלותי
שדומה ללילה לעשות את אלה : **אף רוחי בקרבי אשחרך**. אתחנן לך לכל
זה למה כי כאשר משפטיך באים לארץ שאתה עושה משפט ברשעים :
צדק למדו יושבי תבל. למדיי להצדיק את דיניך ולהודות על מדותיך
שרואים החוטא לוקה והצדיק מקבל שכר טוב : **[י]** **יוחן רשע**. בארץ
נכוחות ירושלים ובית המקדש יעול לשלול ולבוז ולהשחית : **ובל יראה**
גאות ה'. לא חשב בעיניו גדלך וגאותך ובל יראה ל' רגילות ותמידות לא
ראה לא חשב כמו ככה יעשה איוב (איוב א) : **[יא]** **ה' רמה ידך וגוי**.
ראיתי מדרש אגדה רבים למקראות של פרשה זו עליונה ותחתונה ואינם
מיושבי או על דקדוק הלשון או על סדר המקראות והוצרכתי לבאר
אותה על אפני סדרה ומ"א יש שמבקש הנביי וכו' אמר לו מוטב שיחזו
ויבושו ואין זה אחר הלי שאין כתוב כאן הרימי ידך ועוד שאף התיבה
חלוקה מתיבה כיוצא בה כל יד רמה שבמקרא טעמו למטה וזה טעמו
למעלי כמו (ברא' לז) הנה קמה אלומתי וכמו (רות א) הנה שבה יבמתך
שכולו לשון עבר אף זה ה' נסתלקה יד גבורתך מעל צריך בל יראו קנאת
עם בטובה שתיטיב לעמך אף בעצמן יראו משפט נקמתך שתאכלם האש
: **[יב]** **תשפות**. תכין וכן שפות הסיר (מ"ב ד') וכן לעפר מות תשפתיני
(תהליי כב) ויש לפתור את כולן ל' שימה תשית שלום לנו : **כי גם כל**
מעשינו. הרעים : **פעלת לנו**. כנגדם לקחנו מידך בכל חטאתינו :
[יג] **בעלונו**. נעשו לנו אדונים ונגשונו : **שמך**. שם אלהותך נזכיר לאמר
כי אלהינו לבד הוא אלהים : **[יד]** **מתים בל יחיו**. הלא פקדי עליהם כבר
ותשמיד' באמרי פיד כענין שנאמר כי מחה אמחה את זכר עמלק (שמות
יז) : **[טו]** **יספת לגוי**. לישראל יספת להם תורה וגדולה וכבוד וכל כמה
שיספת להם נכבדת שהם מודין ומשבחין לפניך על כל הטובה הרי
בטובתם כך עושים ישראל לפניך קילוס וכבוד ובצר להם : **[טז]** **ה' בצר**
פקדוך. אינם מהרהרים אחר מדותיך : **צקון לחש**. שפך שיח ותפלה :
מוסרך כמו. בהיות מוסר יסוריד באין עליהם וכך היא תפלתם : **[יז]** **כמו**
הרה תקריב ללדת וגוי. כן היינו מפניך, רואים אנו צרות מתחדשות
וסבורים אנו שהם מיני סימני ישועה וגאולה לפי שאנו מובטחים ליגאל
מתוך צוקה וצורה כיולדה זו שהם מיני סימני ישועה וגאולה : **מפניך**.

מפני גזירותיך : **[יח]** **הרינו חלנו**. חיל כיוולדה כאלו ילדנו כאלו קרובים
אנו להגאל והוא רוח ואין ישועה : **ישועות בל נעשה ארץ**. בכל סבלינו
וצרתינו אין אנו מכינים לנו ישועה : **ובל יפלו**. ואין נופלין העמים שהם
יושבי תבל שכבשו ומלאו את הארץ ויונתן תרגם בל יפלו ל' ונפלינו אני
ועמד (שמות לג) אין יושבי תבל יכולין לעשות פלא : **[יט]** **יחיו מתיך**.
כאן התפלל שיחיו הצדיקים בבקשה ממך יחיו אותן שמומתין עליך יצא
דבר מלכות מלפניך לומר נבלתי יקומון נבלות עמי שנבלו עצמן עלי להם
תהי תקומה זו חילוף למה שכתוב למעלה רפאים בל יקומו אבל אלו
יקומון : **הקיצו ורננו**. כל זה יאמר להם הקב"ה הקיצו ורננו ל' צווי הוא
זה : **כי טל אורות טליך**. כי נאה לך לעשות כן שיהא טל תורתך ומצותיך
להם טל של אור : **וארץ רפאים תפיל**. ולארץ ולעפר תפיל את ארץ רפאים
שריפו ידיהם מתורתך : **רפאים תפיל**. לפי שאמר ובל יפלו יושבי תבל
חוזר ואומר אתה הפילם כי אין בצדקותינו כדי להפילם : **[כ]** **לך עמי**
בא בחדריך. תשובה זו השיבהו לנביא לך עמי בא בחדריך בבתי כנסיות
ובבתי מדרשות, ד"א התבונן על מעשיך בחדרי לבך כך דרש רבי תנחומא
: **וסגור**. דלחך בעדך. ת"י עביד לך עובדין טבין דיגנון עלך ורבי תנחומא
דרש סגור דלתי פיך שלא תהרהר אחר מדת הדין : **חבי**. התחבאי מעט
עד יעבר זעם כי אמת אפקוד על שונאיך : **[כא]** **כי הנה ה' יוצא וגו'**.
ממדת הרחמים למדת הדין : **יושב הארץ**. הוא הר שער : **על הרוגיה**.
שהרגו בישראל :

ישעיה פרק-כז

[א] **על לוינתן נחש בריח וגו'**. ת"י על מלכא דאתרברב כפרעה מלכא
קדמאה ועל מלכא דאתגאי כסנחרב מלכא תנינא, בריח ל' פשוט כבריח
הזה לפי שהוא ראשון : **עקלתון**. לשון כפול לפי שהוא שני ואומר אני לפי
שאלו שלש אומות חשובות מצרים ואשור ואדום לכך אמר על אלו כמו
שאמר בסוף הענין ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים :
לוינתן נחש בריח. הוא מצרים : **לוינתן נחש עקלתון**. הוא אשור : **והרג**
את התנין אשר בים. היא יושבת בלב ימים וכן כתיים קרויים איי הים :
[ב] **ביום ההוא**. בעת הגאולה ישירו לישראל זו היא כרם חמר הוציאה
יינה הטוב, חמר וינוש בלע"ז : **[ג]** **אני ה' נוצרה**. בעת הגלות : **לרגעים**
אשקנה. מעט מעט אני משקה אותה כוס פורענות הבאה עליה פן אפקד
עליה בבת אחת ואכלנה לכך לילה ויום אני מתבונן בה ויונתן תירגם אם
לא שאני פוקד עליהם עונות שהם מרגילים לפני לילה ויום הייתי מגין
עליהם : **[ד]** **חמה אין לי**. אין לי פה להגביר חמתי על העכו"ם לפי שאף
ישראל חוטאין ומדת הדין מקטרגת : **מי יתנני שמיר שית במלחמה**.
בבני מלחמתי והוא ישמעאל מי יתנני ואוכל לפקוד עליהם ולא תוכל
מדת הדין למחות שישובו ישראל בתשובה והיא נותנת אותי שמיר ושית

בבני מלחמה אפסע פסיעה על מדת הדין ואפקוד עליהם אף יתרון ונוספות על עונם ואציתם יחד כן ת"י על האומי ורז"ל פירשו על ישראל והוא מוסב על הכרי חמה אין לי בכל הכעסים שהכעסני הכרם הזאת לא אוכל לשפוך חמתי לבערה מפני השבועה שנשבעתי לאבותיהם מי יתנני כימים שעברו לולי השבועה הייתי שמיר ושית ופושע בכרם ואציתנה יחד :

[ה] או יחזק במעוזי. או לי אם כמו או נודע כי שור נגח הוא (שמות כא) או יחזיק עמי במעוזי שלא יבקש מעוז אלא מעוזי אז יעשה שלום לי להניח דעתי ואפי שמתקשקשת בי על שאיני נוקם בצרי ואנקם בהם : **שלום יעשה לי**. ממדת הדין שלא יוכל לקטרג ולומר מה נשתנו אלו מאלו :

[ו] הבאים ישרש יעקב. הלא ידעתם מה עשיתי בראשונה הבאים למצרים אשר השריש יעקב צצו ופרחו שם עד (אשר) מלאו פני תבל תנובה : **[ז]** הכמכת מכהו הכהו. הראיתם בגבורתי שכמכת המכה יעקב הכתיו הם טבעום במים ואני טבעתים במים יש תמיהות שהם מתקיימות כגון זו וכגון (שמואל א ב') הנגלה נגלתי אל בית אביך (יחזקאל ח) הרואה אתה מה המה עושים : **אם כהרג**. ישראל שהיו הרוגין של פרעה הורג פרעה ועמו : **[ח]** בסאסאה. באותה מדה : **בשלחה תריבנה**. כששילחה מצרים את ישראל תריבנה המדה בסאה שלה : **הגה ברוחו הקשה**. הגה. דבר בדבורו הקשה : **ביום קדים**. ביום ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה (שמות יד) : **[ט]** לכן. גם עתה בזאת היה מתכפר עון יעקב לזכות להגאל כמאז : **וזה כל פרי**. הטוב לו להסיר חטאתו אם ישים כל אבני מזבחות במותיו כאבני גיר מנופצות מדוקרות וכן (תהלים קלז) ונפץ את עולליך וכן (ירמיה יג) ונפצתים איש אל אחיו, גיר מין צבע הוא : **לא יקומו אשרים וחמנים**. למען לא יקימו להם עכו"ם : **[י]** כי עיר בצורה בדד. כי בעשותם זאת עיר בצורה של ישמעאל תהיה בדד והנוה יהיה משולח ונעזב כמדבר : **שם ירעה עגל**. אפרים ירשנו שקרוי עגל שנאי (ירמיה לא) כעגל לא לומד : **וכלה סעיפיה**. ענפיה : **[יא]** ביבש קצירה. קצירי שרשיה כמו תשלח קצירה (תהלים פ) ועשה קציר (איוב יד) כלומר כשתכלה זכות מעט שכיבד את אביו אז תשברנה סעיפיה : **נשים באות מאירות אותה**. עם חלש כנשים ידליקום כך ת"י, מאירות כמו (מלאכי א) ולא תאירו מזבחי חנם וכן פתר דונש מחמת שהעצים יהיו יבשים יהיו נוחים להדליק אבל מנחם פתר מלקטות כמו אריתי מורי (שיר ה) וארוה כל עוברי דרך (תהלים פ) השיב לו דונש והלא כתיב ביבש קצירה ובענפים יבשים אין מלקטין פרי וכן רבותינו שאסרו לקבל מהן צדקה מפני הטעם הזה שאמרו בבא בתרא פ"ק (דף י"י) לית ליה ביבש קצירה תשברנה : **[יב]** יחבט ה'. ת"י יתרמון קטילין ואני אומר ב' לשונות הללו חיבוט ולקיטה נופלין זה על זה כחובט זיתיו וחזור ומלקטן ואחרים מלקטין אותו מן הארץ כך הקב"ה יתחיל האסיפה כמו שנאמר יתקע בשופר גדול : **משבולת הנהר**. הם האובדים בארץ אשור : **עד נחל מצרים**. הם הנדחים בארץ מצרים. הנהר. פרת, הם בני אשור היושבים על פרת : **עד נחל מצרים**. הם יושבי מצרים יחבוט אותם כחובט זיתים : **ואתם תלוקטו**. מן הגליות : **לאחד אחד**. המוצא אחד מכם יביאהו :

מנחה : **[יג]** האובדים בארץ אשור. לפי שנפוצו בארץ רחוקה לפני מן
הנהר סמבטיון קראם אובדים :

ישעיה פרק-כח

[א] שכורי אפרים. שהיו משתכרין ביין טוב של מדינת פרוגיתא כדאמר
מיא דדורמסקית וחמרא דפרוגיתא קפחו עשרת השבטים : **וציץ נובל**
צבי תפארתו. ומצב מטע תפארתו יהיה ציץ הפרח שלו : **נובל**. הם
תאינים המקולקלות כמו ששנינו בברכות על הנובלוי ופירשו רבותינו
בשולי כמרא, וציץ נץ כדמתרגמינן ויצץ ציץ ואנץ נץ אשר נטועים : **על**
ראש גיא שמנים. היא כנרת שפירותיה מתוקים ושם הם הולמים עצמן
ביין : **הלומי יין**. כתושי חמר, ויש עוד לפתור צבי תפארתו אשר על וגוי
צבי התפארת שעל ראש עשרת השבטים המשוחין בגאות ראשי שמנים
כמו שנאמר (עמוס ו) ראשית שמנים ימשחו, גיא לי גאווה כמו (לעיל טו)
מואב גיא מאד (ואותו הציץ כציצת נובל תהיה) : **הלומי יין**. כך קוראן
על שם שכרותן שנאמר בהם (עמוס ו) השותים במזרקי יין : **[ב] הנה**. יש
רוח חזק ואמיץ לה' שהוא כזרם ברד ושער קטב מרירי : **הניח לארץ ביד**.
יניחאו על ארצם בידו החזקה ויפיל הנובלות מן התאנים : **[ד] כבכורה**
בטרם קיץ. כבישולי של תאנת ציץ נובל : **בטרם קיץ**. עת בישול שאר
התאנים אשר מתוך שהיא בכורה קופץ עליה ובולעה בעודה בכפו כך
וישקוד על הרעה ויביאה עלינו (דניאל טי) : **[ה] ביום ההוא**. כהתם
הפושעים : **יהיה ה' צבאות לעטרת צבי**. לצדיקים הנשארים בה :
[ו] ולרוח משפט. יהיה הקב"ה להורות משפט : **ליושב על המשפט**
ולגבורה. יהיה לאותן שהם משיבי מלחמי מלחמתה של תורה : **[ז] וגם**
אלה. יושבי משפט ומשיבי מלחמה שבדור הזה כלומר טובים וחשובים
שבהן ביין שגו כי עתה אין טוב בהם : **שגו ברואה**. הלעיגו בדברי
הנביאים וי"ת במאכל מעדנים שראוהו עונג להם : **פקו פליליה**. הכשילו
המשפט : **פקו**. לשון פיק ברכים (נחום ב') פוקה (שמואל א' כ"ה) : **[ח] כי**
כל שולחנות. שלהם של זבחי מתי"ה הם שהם כקיא צואה : **בלי מקום**.
אין הדעת סובלתן : **[ט] את מי יורה דעה**. שמא לתינוקות שאין יודעין
להבין כי הגדולים פנו לדרך רעה : **גמולי מחלב**. בדולי מחלב : **עתיקי**
משדים. לשון ויעתק משם (בראש"י יב), ד"א בדולי מן התורה שנקראת
חלב ועתיקי משדים מוסרים מלפני ת"ח : **[י] כי צו צו צו**. נביא
מצוה להם מאת הקב"ה והם יש להם צו של עכו"ם כנגד צו זה וחוזר
הנביא ומוכיחם והם תמיד אומרים יש לנו צו צו שלנו חשוב משלך : **קו**
לקו. יש להם קו משקולת משפטי רשע כנגד קו הצדק : **זעיר שם**. הנביא
אומר להם עוד מעט תבוא עליכם רעה והם אומרים זעיר שם ימהר
יחישה מעשהו לימים מועטין : **[יא] בלעגי שפה**. וכן כל לשון לעגים וכן
(לקמן לב) עלגים שניהם לשון הפוך שאינו מיושר להשמע : **ידבר אל העם**

הזה. כל המדבר אליהם דבר נבואה ותוכחה דומה להם ללשון נלעג שאין יכולין להבין בו : **[יב] אשר אמר**. הנביא להם זאת המנוחה להיותכם בשלוח הניחו לעיף שלא תגזלוהו זאת תהיה לכם המרגעה : **[יג] והיה להם דבר ה' וגו'**. כמדתה ימדוד להם יגזור שדברו עליהם צו של אומות המשתעבדים במ על צו פקודה על פקודה עבודה על עבודה קו של פורענות כנגד קו של עבירות שבידם קו לקו תקוה חילוף תקוה יקוו לאור והנה חשך : **זעיר שם זעיר שם**. לימים מועטים תבא עליהם והם יתמעטו שם בארץ אויביהם : **[יד] משלי העם הזה**. האומרים לצון בלי משל כגון : **[טו] כרתנו ברית את מות**. שלא יבא עלינו : **עשינו חוזה**. גבול שלא יעברנהו וכן מחוז חפצם (תהלים קז) וכן מחזה אל מחזה (מלכים א ז') כולם לי גבול הם וחיצונו של דבר אשומייר בלע"ז : **שוט שוטף**. מכה המתהלכת בארץ : **לא יבואנו**. לא יבא עלינו : **שמנו כזב**. שמנו ע"א : **מחסנו**. מחסה שלנו : **ובשקר נסתרנו**. בע"א בטחנו להסתירנו : **[טז] הנני יסד**. לי עבר הוא כמו (מגלה א) יסד המלך וכן צריך לפותרו הנני הוא אשר יסד כבר : (בציון אבן. כבר) נגזרה הגזרה לפני והעמדתי מלך משיח שיהא בציון לאבן בוחן לי מבצר וחוזק כמו (לקמן לב) עופל ובחן וכמו הקימו בחוניו (לעיל כג) : **מוסד מוסד**. הראשון פתח לפי שהוא דבוק מוסד של מוסד (מוסד) שהוא מוסד גמור : **המאמין לא יחיש**. המאמין דבר זה לא ימהרנה לא יאמר אם אמת הוא ימהר לבא : **[יז] ושמתי משפט לקו**. לפני בא אותו מלך אביא עליכם גזרות להתם הפושעים שבכם ושמתי משפט יסוריו להיות לקו כלומר אשים קו מדת יסורין להביא עליכם ואת צדקה אשים שתהא משקולת המישרת בנין הבנין בחומות כלומר שתהא צדקה מהלכת לפנייהם ומישרת דרכיהם שיכלו הפושעים ונותרו הצדיקים : **ויעה ברז מחסה כזב**. אותו כיסוי שאמרתם כי שמנו כזב מחסנו יבא ברז ויטאטאנו ויעה לשון טיאוט כמו (מ"א ו) את היעים שגורפין בהם אפר הכירות : **וסתר**. שאמרתם עליו ובשקר נסתרנו המים ישטפוהו כלומר אביא המון (אומו) שישברו מצבותיה ופסיליהם ולשון משפט האמור כאן יושטיצ"א בלע"ז : **[יח] וכופר בריתכם את מות**. ויתבטל הברית אשר אמרתם כרתנו ברית את מות כל כפרה לשון קנוח סילוק דבר וכן (בראשית לב) אכפרה פניו : **וחזותכם**. אשר אמרתם עם שאול עשינו חוזה : **שוט שוטף**. אשר אמרת' לא יבואנו והייתם לו למרמס : **[יט] בבקר בבקר**. כלו' תדיר תדיר אביא עליכם גזירות : **והיה רק זועה הבין שמועה**. זועה לכל השומעים להבין שמועות פורענוי הקשות שאביא עליכם כל השומעים יזועו : **[כ] כי קצר המצע מהשתרע**. כי אביא עליכם שונא דוחק אתכם אשר לא תוכלו להספיק עבודתו כשיציע מצעו עליכם יקצר לו מהשתרע השוכב עליו : **מהשתרע**. מהשתטח להאריך איבריו אישטנדליייר בלע"ז : **והמסכה צרה**. הנסיך שימשול עליכם יהיה מקומכם דחוק לו בהתכנסו לתוכו, ורבותינו דרשוהו על עכו"ם שהכניס מנשה להיכל קצר המצע הזה מהשתרע מהשתרר עליו שני רעים ואני פרשתיו לפי פשוטו ובדרך זה ת"י ואף מדרש רבותינו יש לישבו על אופן הדבור כלומר למה אני מביא עליכם פורענות זו לפי שקצר המצע מהשתרע אני לבדי עליו שנאמר (מ"א

ח) הנה השמים לא יכלכלוך וכל שכן בהכניסכם מסכה עמי כביכול צר לנו המקום : **[כא]** **כי כהר פרצים**. ת"י ארי כמא דזעו טוריא כד אתגלי יקרא דה' ביומי עוזיה מלכא וכניסין דעביד ליהושע במישר גבעון וכו' כן יתגלי לאתפרעא מדעבדין וכו' : **זר מעשהו**. ידמה לכם לזר כי יבוא עליכם פורענות קשה : **לעבוד עבודתו**. לעשות מלאכתו כמו עבודת האדמה לבורי"ר בלע"ז : **[כב]** **ועתה אל תתלוצצו**. לאחר כרתנו ברית את מות : **מוסריכם**. יסורין : **[כד]** **הכל היום**. לשון תמיהה הוא לכך נקוד חטף פתח : **יחרוש**. מי שחורש לזרוע וכי החורש כדי לזרע לעולמים חורש א"כ מה יועיל אף הנביאים מוכיחים אתכם להחזירכם למוטב הלעולמים יוכיחו ולא יועילו : **יפתח וישדד אדמתו**. וכי לעולם לא יזרע אלא תמיד יפתח את האדמ' באתים ובכלי מחרישה, וישדד לשון עבודת שדה יפתח וישדד בתחלה הוא עושה תלמים רחבים וסוף הוא עושה תלמים קטנים במדרש ר' תנחומא : **[כה]** **הלוא**. כן דרך החורש כיון שחורש משה פני האדמה ואח"כ זורע : **והפיץ קצח**. אם קצח בא לזרוע זורעה בתפוצה ואם כמון בא לזרוע זורעו בזריקה קצח מין אוכל הוא : **ושם חטה שורה ושעורה נסמן וכוסמת גבולתו**. ואם תבואה בא לזרוע כך הוא מנהגו זורע החטין באמצע החרישה, והשעורה זורע סביב להם להם והכוסמין זורעה על גבולי השד' ומצרינו שורה לשון שורה זורע באמצ' ונמצא' שורה על השעורין והכוסמין : **[כז]** **ויסרו למשפט וגו'**. אף מי שאלהיו יורנו לא לנצח ישלח נביאים להוכיחו אחרי שאינו שומע לתוכחה הוא ייסרנו במשפטי יסורין כדי שתועיל עמל תוכחתו שהוכיח כזה שמשוה פני הארץ לזרוע כדי שתצלח עמל חרישתו שחרש : **[כז]** **בחרוץ**. הוא עץ עשוי חריצ'י חריצים ושמו מורג ומחתך בו הקשין להיות תבן : **כי לא בחרוץ יודש קצח**. לפי שזרעו נוח לצאת מתוך קשין שלו וכן על כמון לא יסבו אופן עגלה לדושו לפי כי קל הקצח לחובטה במט' והכמון בשבט : **[כח]** **לחם יודק**. ואת מי דקים בדברים קשין את הלחם של תבואה לפי שאינה נוחה ליחבט : **כי לא לנצח אדוש ידושנו**. הרי כי זה משמש בלשון אלא לא לנצח כותשין עליו לפי שלעולם לא יכתשו גרעיני הזרע להיות נדשין ליכתת ע"י החרוץ ואופן העגלה : **והמם גלגל עגלתו ופרשיו**. וכשמסבבין עליו אופני עגלה לדוקו ולדושו אפי' הגלגל הומם ומשתבר וכן שאר כלי העגלה עמו המפרישים את התבואה מקשיה לא ידוקנו והחטי' אינם נידוקין להיות נטחנין. אדוש ידושנו. כמו עשה יעשה (יחזקאל לא), צנף יצנף (לעיל כב) ואל"ף זו באה במקום ה"א כמו ואחרי כן אתחבר יהושפט (דה"ב כ') כמו התחבר אף כאן הדוש ידושנו וכן חברו מנחם : **[כט]** **גם זאת מעם וגו'**. גם זאת כדרך דשי תבואה וחובטי קצח וכמון מעם הקב"ה יצא : **הפליא עצה**. להראותכם רמזים בדרך חידוש משל נפלא ומכוסה כי כאשר הכמון והקצח אינם מכבידין עליהם במדושה רבה לפי שהם נחבטין בקל כך אילו הייתם ממהרין לקבל מוסר לא היה מכביד עליכם גזירות ואתם קשים לקבל תוכחות כתבואה הקשה לדוש לכך יכביד עליכם הרבה ולא לנצח לכלייה יריב וידקה כאשר לא לנצח אדוש ידושנו ויכלו חיצ'י מכותיו ואתם לא תכלו דוגמת המימת הגלגל והעגלה והחטין לא ידוקו ואילו הייתם נוחים

לכלות לא היה בודק אתכם ביסורין קשין כפשתני הזה כשהוא יודע
שפשתנו יפה הוא מנקש עליה :

ישעיה פרק-כט

[א] הוי אריאל. ת"י מדבחה דה' ואף יחזקאל קראו כן שנא' (יחזקאל מג) והאריאל שתיים עשרה ע"ש אש של מעלה שהיתה רובצת כארי על גבי המזבח כמו ששנינו בסדר יומא ורבותינו פירשו על ההיכל שהיה צר מאחוריו ורחב מלפניו : **קרית חנה דוד**. דאיתבני בקרתא דשרא בה דוד : **ספו שנה על שנה**. ותמיד עונותיכם הולכים וחזקים עד שחגים שלכם ינקופו ויכרתו ל' נוקף זית (לעיל יז) : **[ב]** והיתה לי כאריאל. תהא מוקפת חללי חרב כמזבח המוקף זבחי בהמ' : **[ג]** כדור. כשורה של גייסות מקיפות : **מוצב**. ל' כרקום המוצב על העיירות : **מצורות**. ל' מצור : **[ד]** מארץ תדברי. יהא נראה כאילו דבור היוצא מפיך יוצא מתחת הקרקע : **אמרתך תצפצף**. להתחנן אלי ומתוך תחינתך יכמרו רחמי : **צפצוף**. הוא ל' קול לחש כקול עופות דקים : **[ה]** והיה כאבק דק המון זריך. אוכלוסי סנחרב שיהיו למאכולת אש ויעשו אבק : **והיה**. הדבר הזה : **פתע פתאום**. מקרה פתאום : **[ו]** מעם ה' צבאות תפקד. ואחרי שתשפלי ותצפצף אמרתך תפקד אריאל מאתי להושיעה ברעם וברעש וגו' : **[ז]** והיה כחלום. שדומה שרואה ולא ראה כך יהיה המון כל הגוים ידמו לכבוש ולא תעלה בידם : **וכל צוביה**. המציבים עליה מצב ומשחית שקורין צנבי"ל בלע"ז כמו שנאמר בשאול (שמואל א יד) המצב והמשחית חרדו : **[ח]** שוקקה. תאבה וכן אל אישך תשוקתך (בראשית יג) : **כן יהיה וגו'**. לא ישיגו תאותם אשר יזמו לעשו' : **[ט]** התמהמהו. הוו מתונים להתבונן לחשוב על מעלליכם : **ותמהו**. ותהיו תמהים על קילקולכם : **השתעשעו**. ל' עיניו השע (לעיל ו) היו עורים מראות : **שכרו**. עצמכם ולא מיין למה : **כי נסך עליכם ה'**. וגו'. לשון מזג כמו מסכה יינה (משלי ט) או לשון נסיכות השליט בכס רוח תרדמה על פושעי ישראל היה ניבא שהיו חוזים בכוכבים : **[יא]** חזות הכל. כל מה שהייתם חוזים במזלות יהיה מכוסה מכם כדברי אגרת החתומה בשעוה אשר יתנוה לקרותה ליודע לקרות אגרת ואמר לא אוכל שהרי אין אני רואה בתוכה לפי שהיא חתומה : **[יב]** ונתן הספר על אשר לא ידע ספר. וכשנוטלין ממנו ופותחין חותמה ונותנין אותה למי שאינו מכיר ל' אגרת ואומרין לו קרא נא זה ואמר לא ידעתי ספר כך כשתשביע שר האש יאמר לא אוכל כי חתום הדבר ממני וכשתשביע את חבירו יאמר איני מכיר את השם הזה שאתה משביעני בו שאין זה שמי וזהו שאמר ירמיה הנני מיסב את כלי המלחמה אשר בידכם (ירמיה כא) זה השם המפורש במדר' תהלי' : **[יג]** יען כי נגש העם הזה. יונתן תירגם חלף דאיתרברב עמא הדין כלומר נגשו להגביה עצמן עד לשמים הם מראין עצמן כמכבדין אותי בפה ושפה

ואת לבם הרחיקו ממני : **ותהי יראתם אותי**. לא בלב שלם כי אם במצות האנשים המלמדים אותם התראו כנכנעים מלפניו כדי לפתותו בפיכם : **[יד]** **לכן הנני**. הוא אשר יוסיף להפליא פלא ונוסף על פלא כיסוי על כסוי אוטם על אוטם ומהו הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו, קשה סילוקם של חכמי ישראל כפלים כחורבן בית המקדש וכל קללות שבמשני תורה שכולן אינן אלא הפלאה אחת והפלא ה' את מכותך (דברי' כח) וכאן שתי הפלאות : **[טו]** **לסתיר עצה**. כמו להסתיר עצה : **[טז]** **הפככם אם כחומר היוצר יחשב**. תהפוכות שלכם הזאת אתם יודעים שהוא כחומר היוצר שאין החומר יכול לומר לעושהו לא עשאתי כך אינכם יכולין לומר שאיני מבין מעשיכם : **כחומר וגו'**. ל' תמיהה הוא ויש תמיהות המתקיימות : **לעושהו**. כמו על עושהו ודוגמתו ואמר פרעה לבני ישראל (שמות יד), פן יאמרו לי אשה הרגתהו (שופטי' ט) : **ויצר אמר ליוצרו לא הבין**. אמר על יוצרו לא הבין מה ביצרו והלא הוא בנה את המטמוניו והחדרי והמחשבות : **[יז]** **הלא עוד מעט**. בימים מועטין נקל בעיני אם תשובו אלי : **ושב לבנון**. שהוא יער עצים להיות כרמל וישוב שדות וכרמים : **והכרמל ליער יחשב**. תירגם יונתן קירויין סגיאיין יתיב ואגדה בבראשית רבה חורשין דבר אינש ישוב ערים ובני אדם רצוף ומלא כיער הזה שהוא מלא עצים : **[יח]** **ושמעו ביום ההוא וגו'**. ותיבטל הקללה האמורה למעלי כי נסך ה' עליכם וגו' ותהי לכם חזות הכל ואבדה חכמת חכמיו : **[יט]** **ענוים**. סבלנים שסבלו עולו של הקב"ה וגזרותיו : **[כ]** **כל שוקדי און**. השוקדים ומתבוננים היאך יפעלו און : **[כא]** **מחטיאי אדם בדבר**. הם נביאי השקר : **ולמוכיח בשער יקושון**. ולדמוכח להון בען ליה תקלא ל' מוקש : **ויטו בתהו צדיק**. ואסטיאו בשקר דין זכאין : **[כב]** **אשר פדה את אברהם**. מאור כשדי' : **לא עתה יבוש יעקב**. מאביו : **ולא עתה פניו יחורו**. מאבי אביו שאין נמצא פסול במטתו ומטתו שלימה : **[כג]** **כי בראותו ילדיו**. אשר יהיו מעשי ידי כלומר צדיקים בקרבו כי בראותו בקרבו אשר ידיו מעשה ידי יקדישו שמי כגון חנניה מישאל ועזריה לכך לא יחורו פניו : **[כד]** **ורוגנים ילמדו לקח**. לשון ותרגנו באהליכם (דברים א) אותם שהיו (מתלוננים) ונרגנים על דברי הנביאים ילמדו לקח :

ישעיה פרק-ל

[א] **סוררים**. סרים מן הדרך : **לנסוך מסכה**. להמשיל עליהם מושל ולא רוחי ודעתי בדבר ומהו הנסוך הוא פרעה : **[ב]** **ההולכים לרדת מצרים**. על הושע בן אלה אשר שלח מלאכים אל סוא מלך מצרים (מלכים ב י"ז) : **לרדת מצרים**. ארץ ישראל גבוהה מכל הארצו' דבר אחר ירידה היא להם : **ולחסות**. להתכסות אבריאי"ר בלע"ז : **[ד]** **כי היו בצוען שריו**. של מלך ישראל בשליחות למלך מצרים : **חנס**. היא תחפנחס : **[ה]** **כל**

הובאיש. כולם ביישו את עצמן לקנות להם אדונים חנם ועם הארץ לא יועילו למו : **על עם.** בשביל עם לא יועילו למו : **לחרפה.** גידוף די שטרב"ר בלע"ז : **[ו] משא בהמות נגב.** מטולין על בעירהון באורח דרומא לפי שארץ מצרים בדרומה של א"י וזהו הגידוף והחרפה שמחרפין אותן (ורואין) את אלו שטוענין משאות ממונם על בהמתם להוליך שוחד למצרים חנם ומסכנין עצמן במדברות ארץ צרה וצוקה וכו' : **אפעה.** מין נחש רע הוא ואין בעולם כי אם שנים זכר ונקבה והם יולדים לשבעים שנה ואף שרף מעופף מין נחש הוא ולא שיהיו לו כנפים לעוף אלא קופץ ומדלג רחוק מאד וזורק להב מפיו : **חיליהם.** ממונם : **דבשת.** חטוטר' חלדרוב"א בלע"ז יש לו לגמל במקום טעינת המשא וע"ש שמתרקבת תמיד וסכין שם דבש לרפואה קרויה דבשת כדאמרינן בב"מ דבש והדביש חזי לכתישא דגמלי : **[ז] לזאת.** למצרים : **רהב הם.** גסי הרוח : **שבת.** עם בטל ומתגאים חנם, ד"א שבת רהבם וגסותם שלהם ראוי הוא לשבות : **[ח] חוקה.** חקוק אותה, הנבואה הזאת : **[ט] עם מרי הוא.** ישראל : **[י] חלקות.** חנפיות : **חזו.** הנבאו : **[יא] הטו.** אותנו : **מני אורח.** חפצים אנו בנבואת שקר : **[יב] בדבר הזה.** בנבואת אמת : **ונלוז.** מגונה וליצן : **[יג] כפרץ.** של חומה שנפל : **נבעה בחומה נשגבה.** מגולה ליכנס בה בחומות משגבכם נבעה לשון גלוי כמו בעובדיה (א ו) נבעו מצפוננו אתגליין מטמרוהי, ודונש פתר נבעה בליטה שהחומה נעשית כמין אבעבועות מפני הגשמים וקילקול טיט רעוע : **[יד] נבל יוצרים.** נוד של חרס : **ולא ימצא.** במכתת שבריו חרס גדול שיהא ראוי לחתות בו אש מיקוד ולשאוב בו אש מן ההסק, כל שאיבת אש נופל בה לשון חתייה : **ולחשוף מים.** לדלות וכן (חגי ב) לחשוף חמשים פורה וכן חשפי שובל (לקמן מז) דלי מים מן שבילך אשפויישינט בלע"ז : **מגבא.** גוב מלא מים : **[טו] כי כה אמר.** הקב"ה לכם זה ימים אין אתם צריכים לבקש לכם מעוז מצרים ולאבד ממונכם כי בשובה ונחת תהיה לכם תשועה בלא שום טורח אם תשמעו לי : **בשובה.** לשון ישוב ומרגוע וכן שובה ה' רבבות אלפי ישראל (במדבר י) : **בהשקט.** הבא לכם מאתי ובבטחה תהיה גבורתכם : **[טז] על סוס ננוס.** נתקשר במלכי מצרי' ונביא משם סוסים קלים לנוס : **[יז] אלף אחד.** מכס. מפני גערת אחד. מן האויבים או כולכם מפני גערת חמשה תנוסו : **אם נותרתם.** כמו אשר נותרתם : **כתורן.** עץ גבוה תקוע בארץ כמין תורן הספינה שקורין מש"ט בלע"ז : **וכנס.** אף הוא כלונס גבוה שנותנים בראש הגבעה וכשרוא' הצופה גייסות באין נותן עליו סודר והרוח מוליכו והוא סימן שינוסו או יתקבצו : **[יח] ולכן.** על שלא אביתם לשמוע : **יחכה ה' לחננכם.** אינו מדלג לכם על הגזרה הרעה שנגזרה עליכם כדי למהר ולהביא הטובה אלא יחכה וימתין עד בא קיצה : **ולכן ירום לרחמכם.** יתרחק לרחמכם : **כי אלהי משפט ה'.** ויפרע תחי. וזה מן המורדים בו : **אשרי כל חוכי לו.** לנחמות אשר הבטיח כי לא יפול דבר : **[יט] כי.** עוד ימים באים אשר ישאר להיות יושב בציון ובירושלים צדיק יהיה : **בכו לא תבכה.** לא תצטרך לבקש בקש' מאת הקדוש ברוך הוא בבכי כי לקול זעקך ענד : **[כ] לחם צר ומים לחץ.** לא תהיו כרוכים אחר תענוגים כאשר אתם עתה כמה שנאמר

השותים במזרקי יין (עמוס ו') הנה ששון ושמחה (לעיל כב) : **ולא יכנף**. לא יתכסה ממך בכנף בגדיו כלומר לא יסתיר ממך פניו : **מוריד**. הקב"ה המלמדך להועיל : **[כא]** **ואזניך תשמענה וגו'**. לא כמו שאתם עושים עתה שאתם מואסים בדברו ואומרים לא תחזו לנו נכוחות כי אם אזניך יהיו נטויות אף אחריך לשמוע דבר מאתי אולי יבא נביא ויורד דרך ללכת בין ימין ובין שמאל : **[כב]** **אפדת**. נוי : **כמו דוה**. יהיו מאוסיי בעיניך כנדה : **[כג]** **ונתן**. הקב"ה את מטר זרעך : **ושמן**. ל' דבר שמן ואינו ל' שמן לפיכך טעמו למטה ונקוד קמץ : **כר נרחב**. עד שיהיו הכרים שמנים ורחבים : **כר**. כבש ל"א מישור נרחב כמו (בראש"י יב) ככר הירדן וכמו (ויקרא כג) כרמל כר שהוא מלא תבואה : **[כד]** **והאלפים**. שוררי : **בליל חמיץ**. כמו (איוב ז) על בלילו, קשין ותבן מחומצין ומחוזקין בתבואה שבתוכם יאכלו : **אשר זורה**. התבואה פעמיים אחת ברכת ואחת במזרה כדי לנקות התבואה לפיכך יהיה התבן בלול בתבוא' שזורה במזרה אצל הקשין : **רחת**. פיל"א בלע"ז : **מזרה**. יו"ן בלע"ז, ומדרש אגדה בליל ל' בלול שיהא האוכל בלול בתבן : **[כה]** **יבלי מים**. נהרי מים כמו (ירמיה יז) ועל יובל ישלח שרשיו : **ביום הרג רב**. שיהא טבח גדול (בארץ אשור) ויונתן תרגם ביום קטול רב במיפל רברבין : **[כו]** **שבעתים כאור שבעת הימים**. שבעתים שבע שבעיות כאור של שבעת הימים הרי ארבעים ותשע שביעיות העולים לשלש מאות וארבעים ושלושה : **[כז]** **שם ה'**. גבורתו שתהא לו לשם מה שיעשה סנחריב : **בא ממרחק**. להאמין מה שהבטיח זה ימים רבים : **משאה**. ה"א יתירה ואינו אלא כמו משא לפיכך נקודה רפי : **[כח]** **כנחל שוטף**. אשר העובר בו יחצה בו עד צוארו שאין בו שום כח לעמוד בפני שטף המים : **להנפה**. להניף אוונו"ר בלע"ז : **בנפת שוא**. לא להועיל להם והם סבורים להועיל : **רסן**. פרומבי"א פרינ"ק בלע"ז : **[כט]** **השיר יהיה לכם**. בליל הפסח תבא לכם שמחה זו : **כליל התקדש חג**. כמו שאמרת' שיר של הפסחים במצרים ונראה מקרא זה כאילו בא ללמד על סנחריב ולימד על פרעה שאמרו הלל בליל אכילת פסחים מדרש תהלים : **כהולך בחליל**. ותשמחו במפלת סנחריב כשמחת מביאי ביכורים שהיה החליל מכה לפניהם לבוא בהר ה', כמו ששנינו במס' בכורים : **[ל]** **ונחת זרועו**. אין זה ל' נוח אלא ל' נוחות פושלמנ"ט בלע"ז כמו וינח בכל גבול מצרים (שמות יז) הנחת גבורתו יראה בלהב אש שנשרפו אוכלוסי סנחריב : **נפץ**. ל' שיבור יותר : **וזרם**. קילוח מטר סוחף : **[לא]** **מקול ה' יחת אשור**. אזנים פתח להם ושמעו שירה מפי חיות ומתו באגדת חלק : **בשבט יכה**. אשור אשר היה רגיל להכותך בשבטו : **[לב]** **והיה כל מעבר מטה מוסדה**. כל מעברות תוקף יסודות אוכלוסינו כל המקומות אשר עברו שם והשחיתום וביום מפלתם יניח ה' עליהם על שמועת מפלתם והם יהיו בתפים ובכינורות, וכה פתרון המקרא בסירוס והיה בתפים ובכינורות כל מעבר מטה מוסדה אשר יניחם ה' עליו ובמלחמות תנופת שוא מעלה ומוריד נלחם בס הקב"ה, ומדרש אגדה תנופת קציר העומר עמדה לישראל באותה מלחמה כי ליל ששה עשר בניסן היה : **[לג]** **כי ערוך מאתמול**. יום שני לבריאת עולם יום שיש לו תמול ואין לו שלשום : **תפתה**. גיהנם שכל המתפתה ביצרו נופל שם :

למלך הוכן. לצורך סנחריב וחילו. מדורתה. לשון אש נסקת מערכת עצים
על האש קרויה מדורה : נשמת ה'. נפיחת רוחו : בוערה. בוערת :

ישעיה פרק-לא

[א] הוי. על הושע ועשרת השבטים היורדים מצרימה לעזרה אשר שלחו
מלאכים אל סוא מלך מצרים (מלכים ב יז) : ועל סוסים. הבאים משם
שהם קלים לרוץ : ישענו. (כמו ולא שעו אל קדוש ישראל) כמו שעשה
חזקיה שני (מלכים ב יח) בה' אלהי ישראל בטח וימרוד במלך אשור :
[ב] ואת דבריו לא הסיר. אשר אמר והשיבך ה' מצרים באניות (דברים
כח) מדה כנגד מדה שאמרתי לך (שם) לא תוסיף עוד לראותה ואתה
הלכת מדעתך סופך לילך בגלות על כרחך : וקם. על עשרת השבטים שהם
בית מרעים ועל מצרים אשר הם להם לעזרה : **[ג]** יטה ידו. שהקב"ה
סומך הכל בידו וכשיטה אותה יפלו כזה שאוחז דבר בכפו וכשהוא מרכין
כפו הוא נופל כך ומדרש אגדה וי"ת ירים יד מחת גבורתיה : **[ד]** כאשר
יהגה. המיית קול כמו וכיונים הגו נהגה (לקמן נט) : אשר יקרא עליו
מלא רועים. יאספון עליו בקריאת קול המון : מלא רועים. אסיפת רועים
וכן קראו אחריך מלא (ירמיה יב) וכן יחד עלי יתמלאון (איוב טז) כולם
ל' קיבוץ : לא יענה. לא יכנע לא יעשה עצמו עני וכן לענות מפני (שמות
יא) וכן וענה גאון ישראל (הושע ה) : כן ירד. ולא יפחד מהמון האומות :
[ה] פסוח. דילוג ויש עוד לפותרו לשון חיים : והמליט. יוציא את ישראל
מן הצרה ל' המלטה אישקמוציי"ר בלע"ז : **[ו]** שובו. למי שהעמקתם
מחשבות היאך לסור ממנו וסרתם מעליו עתה שובו אליו : **[ז]** וסלעו
ממגור יעבור. וחזקו מרוב פחד יחלוש : וחתו מנס. מפני הניסים שיראו
שהקב"ה עושה לישראל : אשר אור לו בציון. שם יהיה האש מוכן
לשורפם :

ישעיה פרק-לב

[א] הן לצדק ימלך מלך. הן אין משפט מלך למלוך כי אם לעשות משפט
צדק : ולשרים למשפט ישורו. ועל מי יש לו למלוך על שרים אשר
למשפט ישורו, ואמר הנביא זאת על אחז שהיה רשע אבל חזקיהו בנו
ימלוך וכדי הוא : **[ב]** והיה איש. הגבור ביראת הקב"ה הוא חזקיהו יהיה
לישראל : כמחבא רוח. כמחסה סלע שנחבאים בו מפני רוח ונסתרים שם
מפני חורב כן יבטחו בו הנותרים מי' השבטי' : בציון. ל' יובש ציה : כצל
סלע כבד בארץ עיפה. במקום שמש שהארץ עיפה שם וחריבה ותאבה

לצל : **[ג]** ולא תשעינה עיני רואים. לא כמות שהם עכשיו אזניו הכבד ועיניו השע (לעיל ו) ל' טוח : **[ד]** ולבב נמהרים יבין לדעת. לא כמו שעכשיו השמן לב העם (שם). ולשון עלגים וגו'. ולא כמו שעכשיו כי בלעגי שפה (לעיל כח) : עלגים. כל מי שאינו יודע לכוין דיבורו להיות צח קרוי עלג ונלעג : **[ה]** ולכילי. רמאי נוכל חורש רעים : שוע. ל' אדון שהכל שועין ופונין אליו : **[ו]** נבלה ידבר. מדבר ל' הוה הוא : יעשה און. יקבץ מחשבות און כמו (דברי ח) עשה לי החיל הזה : לעשות חונף. חושב מחשבות איך יוכל לעשות חנופה, חונף שם דבר לכך טעמו למעלה ונקוד פתח : ומשקה צמא יחסיר. לפי פשוטו שגוזלין העניים ותרגומו פתגמי אורייתא דאינון כמיא לצחייא מדמן לבטלא : **[ז]** ובדבר אביון משפט. לחבל אביון במשפטו, משפט זה ל' תחלת דברים במשפט כשמדבר האביון טענותיו זה יועץ מזימו' להכשילו בנכליו משפט משמש שלשה לשונו' תחלת טענת דשריינמני'ט בלע"ז וגמר הדין יואיימני'ט בלע"ז ומשטר ששוטרין אותו ביסורין יושטיצ"א בלע"ז : **[ח]** על נדיבות יקום. בשביל נדיבותיו תהיה לו תקומה : **[ט]** נשים שאננות. מדין דיתבן שליון : בנות בוטחות. כרכין דיתבין לרוחצן : **[י]** ימים על שנה. כמו (לעיל כט) ספו שנה על שנה ותמיד עונותיכם מתגברין וסוף תרגזנה אלו שהן עכשיו לבטח כי יכלה מהם בציר הענבים ואוסף התבואה לא יבוא אל הבית : אוסף. שם דבר לכך טעמו למעלה ונקוד פתח : **[יא]** רגזה. כמו לרגז : פשוטה. כמו לפשוט : ועורה. כמו לערות ל' עריה (מיכה א) : וחגורה. כמו לחגור לכך טעמו למעלה וכן תירגם יונתן שלחו איתערטילו ואסרו על חרצין מתוך שיפשיטו ויתערמו מבגדיהם לא יחגרו על בגדיהם כי על מתניהם : **[יב]** על שדים סופדים. יטפחו על לבם : (על שדי חמד. על שדות) חמדתן, ומ"א על חכמי סנהדראות שהם כשדי' המניקיי' יספדו, ועל עיר חמדתן שתחרש כשדה ועל גפן פוריה הם ישראל שנקראו גפן כמ"ש גפן ממצרי' תסיע : **[יג]** קוץ שמיר. הובאי ובור כי כל חורבן זה יהיה על כל בתי משוש ועל קריה עליזה, ירושלים שהיא משוש לכל הארץ (איכה ב) : **[יד]** כי ארמון. היכל המלך מלך יהודה נוטש : והמון עיר. גלה : עופל ובחן. בית מקדשי שהיה להם למבצר : היה בעד מערות. יהיה בתוך חורבות מערת ל' ערו ערו (תהלים קלז), ובעד כמו הבעד ערפל ישפוט (איוב כב) : עד עולם. עד עת קץ. עופל ובחן. שניהם ל' מבצר : משוש פראים. לתאות ישמעאל (ולמרעה אדום) ולחילותיו : **[טו]** עד יערה עלינו. ישפוך עלינו כמו ותער כדה (בראשית כד) ל' שפיכה נופל על הרוח כמו ושפכתי על בית דוד רוח חן (יואל ג) וכן אשפוך רוחי על כל בשר (זכריה יב) : ליער יחשב. קירויין סגיאין כיער הזה שהוא מלא עצים : **[טז]** ושכן במדבר משפט. בירושלים שהיא כמדבר : וצדקה בכרמל. היא ארץ ישראל שתהא באותן הימים ככרמל : **[יז]** וברד ברדת היער. על כרחך אין ברד זה שם דבר שהרי נקוד חציו קמץ וחציו פתח בל' פעל וכן פתרונו ל' פעולה כמו ורחץ וישב ועמד, וברד ויברוד את ברידת היער ויהי הבי"ת של ברדת מן יסוד כמו עטרת עקרת כלומי' וימטיר הקב"ה את מטר פחי הרשעים שהם עכשיו בנויים ומלאים ערים כיער : ובשפלה. שנשפלו ישראל עד עכשיו : תשפל העיר. מטרפולין של פרס ודוגמא כן

תרגם יונתן ויחות ברדא ויקטול משריית עממיא : **[כ]** **אשריכם**. ישראל, שהצליחה זריעת צדקתכם כזורעים על מים מעתה תקצרו ותאספו תבואת שכרכם הטוב תשלחו רגל השור לדוש התבואה והחמור להביא אל הבית כך ת"י כלומר תקבלו שכר פעולתכם הטובה :

ישעיה פרק-לג

[א] **הוי**. האויב שאתה שודד תמיד ואתה לא שדוד ובוגד אתה תמיד ואין אדם בוגדך ובוזך : **כהתימדך**. להיות שודד ככלותך שדידתך באותם שנגזרה גזרה עליהם להיות שדודים על ידך תושד : **כנלותך לבגוד**. מנחם חיבר כנלותך עם לא יטה לארץ מנלם בחלק אחד ומנלם המ"ם הראשונה בו יסוד נופל כמו מ"ם של מאמר ושל מדע ויתכן להיות ל' כליון לפי הענין : **כנלותך**. ל' ככלותך ולא יטה לארץ מנלם כליון הנגזר עליהם לא יטה לארץ להיות בטל והולך אלא הולך וחזק : **[ב]** **היה זרועם**. של שדודים ביד השודד : **לבקרים**. מדי יום יום כשהוא מיצר להם אף ישועתינו תהיה בעת צרה : **[ג]** **מקול המון**. הבא מלפניך נדדו עמים עד הנה כשהפלאות לנו נסיד : **[ד]** **ואוסף שללכם**. זה מוסב על כנלותך לבגוד יבגדו בך ואוסף שללכם אתם הבוגדים את עמי בבא פקודתכם יבוז אתכם שארית עמי ויאספו שללכם כאסיפת חסיל שאוסף לו תבואה בקיץ כל אי לעצמו אף כאן יבוזו איש לו : **כמשק גבים שוקק**. כקול נהם מים הנאספים ונופלין בגבים בנהם כן ינהמו הבאים לשלול ולבוז, משק ל' נהם כמו (משלי כח) ארי נוהם ודוב שוקק, וכן ממשק חרול (צפניה ב) כשהרוח מנשבת בחרולים והם מכים זה על זה נותנים קול וכן בעיר ישוקו (יואל ב) : **גבים**. כמו לחשוף מים מגבא ורבותינו דרשוהו באגדת חלק בביזת אוכלוסי סנחרב : **[ה]** **כי שוכן מרום**. הראה גבורתו שהוא רם על כל וידו על העליונה : **[ו]** **והיה אמונת עתיך וגו'**. והיה לחוסן ישועות ולחכמה ודעת את אשר תאמין לבוראך עתים שקבע לך לתרומות ולמעשרות בעת הפרשתן ללקט שכחה ופיאה בעתם לקיים שמיטין ויובלות בעתם. ד"א אמונת עתך. את שהאמנת בהקב"ה בעתים שעברו עליך וצפית לישועה תהיה לך לחוסן : **יראת ה'**. שתירא מלפניו היא אוצר טוב להפתח לך מאתו על ידה : **[ז]** **הן אראלם צעקו חוצה**. היה הנביא מתנבא נחמות ואומר שהפורענות כבר אכלוהו ומעתה אקום ואנשא לגאלם, הן על אראלים שלהם הוא המזבח כבר צעקו וספדו בחוצותם וברחובות' בבכי ונהי : **מלאכי שלום**. מלאכי שליחותם שהיו רגילין לבשר שלום מר יבכיון ואומרים נשמו מסילות שבת עובר אורח : **[ח]** **הפר**. האויב ברית שכרת לישראל : **מאס ערים**. ביזה בעיניו כל שונא אינו חושב אנוש : **[ט]** **אבל**. ל' אבילות : **קמל**. יבש ונכרת : **היה**. ל' עבר הוא : **השרון**. שם מחוז מרעה בהמות כמו ששנינו אילים ממואב עגלים משרון : **כערבה**. חורבה : **ונוער**. ל' תשנוק כמו (שמות יד) וינער ה' :

[י] **עתה אקום**. מרוב רעות שעשה האויב לעמי לא אתאפק עוד עתה אקו' וארומם ואנשא : **[יא]** **חשש**. מין מוץ דבר שנוח לידלק : **רוחכם אש**. מגופכם תצא רוח אש ותאכל החשש והקש : **[יב]** **כסוחים**. קצוצים, כסוחים כמו (ויקרא כא) לא תזמר ת"א לא תכסח : **[יג]** **רחוקים**. המאמינים בי ועושים רצוני מנעוריהם : **קרובים**. בעלי תשובה שנתקרבו אלי מחדש : **[יד]** **פחדו בציון חטאים**. היאך ימצאו פתח לתשובה : **מי יגור לנו אש אוכלה**. כלומר מי יעמוד בעדנו לשכך חימה בוערת, ל"א מי יגור לנו פי' מי הוא לנו שיגור בציון עם הצור שהוא אש אוכלה והוא משיב אוהב צדקות וגו' : **[טו]** **הולך צדקות**. מי הוא ימצא הולך צדקות : **נוער כפיו**. אשקו"ט בלע"ז : **אוטם**. סותם וכן שקופים אטומים (מלכי' א ו') : **עוצם**. סוגר וכן (לעיל כט) ויעצם את עיניכם : **[טז]** **לחמו נתן**. לא יהא מבקש לחם כי מן השמים יספיקו לו מזון : **מימיו נאמנים**. מקור מימיו לא יכזב, כלומר זרעו יגדל וכל צרכיו יסופקו : **[יז]** **מלך ביפיו תחזינה עיניך**. פי' תזכה לראות מארץ מרחקים מלכך בהדר גאווה, או פי' (הקב"ה שהוא מלך אותו תחזה מארץ מרחקים שאתה עומד תראה הניסים והגדולה שאעשה לך ועם נועז עמקי שפה לא יראה שכינת המלך ביפיו ע"כ, כל זה בספרים אחרים אינו) : **מלך ביפיו תחזינה עיניך**. לך הצדיק אני אומר שתזכה לראות זיו שכינתו של מקום : **תראינה ארץ מרחקים**. תירגם יונתן תסתכל ותחזי בנחתי ארע גיהנם : **[יח]** **לבך יהגה אימה**. כשתראה השרים והחכמים של עכו"ם שהיו שליטים בחייהן והרי הם נידונים בגיהנם יהגה לבך אימה ותאמר איה חכמתן וגדולתן של אלו איה שהיה סופר בחייו ושוקל כל דבר חכמה שהיו שואלין ממנו כל עצת מלכות : **איה סופר את המגדלים**. פירוש שהיה סופר המגדלים אשר בעיר ועיר כי אותם הבתים הגבוהים היו חשובים ונותנים יותר במס וכל אותה המחשבה והפחד לא יהיה לך עוד : **[יט]** **את עם נועז**. כמו לועז אלו אשור ובבל שאין לשונם לשון הקודש : **לא תראה**. לא תחשוב בלבך כי כולם יהיו חשכים ושפלים : **עמקו שפה**. כמו ויהי כל הארץ שפה אחת (בראשית יא) : **נלעג לשון**. עגלים, ועמקי שפה (לעיל כג) כל זה לשון נכרית שאינן מכירין בלשון הקודש : **[כ]** **חזה ציון**. ואת מי תראה בלבך להחשב מלוכה ושררה את ציון אשר היא קרית בית וועד לנו : **בל יצען**. בל יסח ודומה לו אילון בצעננים (שופטי' ד') ומתרג' מישר אגניא והם נקעיי שבשדו' שקורין פושי"ץ בלע"ז כמו אגני דארעא מקרי שהמים נאספיי שם מן ההרי' והגבשושיו' ובי"ת של בצעננים אומר אני שאינה נשרשת בתבה אלא משמשת היא : **בל יסע יתדותיו**. היתדות שקושרין בו מיתרי האהל בל יסע אותם מן הארץ ממקום תקיעתם כמו ויסיעו אבנים גדולות (מלכים א ה) וכן ויסעם עם הברית (שופטים טז) ל' תלישה : **[כא]** **כי אם שם**. כי אם מוסב על בל יסע יתדותיו ועל בל ינתקו, הרעה לא תהיה כי אם הטובה ה' יהיה שם אדיר לנו והעיר תהיה מקום נהרים יאורים כענין שנא' (ביחזקאל ד) וימד אלף ויעבירני נחל אשר לא אוכל לעבור וכן ניבא יואל ומעין מבית ה' יצא (יואל ד יח) והוא הנחל שיהא מתגבר והולך : **אני שיט**. אניה השטה במים : **וצי אדיר**. ובורני רבתא : **[כב]** **כי ה' שופטינו**. שר ושופט שלנו : **[כג]** **נטשו חבליך**. המושכים את

הספינה את רומי החייבת : כן. הכן היטב : תרנס. תורן הספינה : בל
פרשו נס. לא יוכלו לפרוס וילון המנהיג את הספינה : אז חולק עד שלל.
עדאה : מרבה. הרבה יחלקו שלל שנחריב : פסחים. (ישראל) שהיו עד
עכשיו חלשים : **[כד]** ובל יאמר שכן. של ישראל : חליתי. בשביל האומה
הזאת באתני הרעה. כי העם. ישראל שנקראו עם היושב בירושלים יהיה
סלוח עון :

ישעיה פרק-לד

[ד] ונמקו כל צבא השמים. יפחדו כשאשליך את שרי אשור ובבל :
ונגולו. לי גולל ונגלו כספר השמים ת"י ויתמחון מתחות שמיא כמא
דאמר עליהן בסיפרא ואני מפרשו לפי הענין מפני שעכשיו הטובה
והאורה לרשעים לכשיתמחו ויחרבו יהיה דומם העולם חשך עליהם
כאילו נגלל השמש והאור כגלילת ספר : יבול. יכמוש : וכנובלת מתאנה.
כמושה באילן קרויה נובלת וזהו שפירשו רבותינו (ברכות מ) מאי נובלות
בושלי כומר שנתבשלו בכומר לאחר לקיטתן צוברן ומתחממות
ומתבשלות : **[ה]** כי רותה בשמים חרבי. להרוג שרים של מעלה ואחר
כך תרד על עמלק למטה שאין כל אומה לוקה עד שילקה שר שלה במרום
: עם חרמי. עם מלחמתי לי משנה (כתובות יז) בשעת חירום שנו וכן
(מלכים א כ) את איש חרמי דאחאב : **[ו]** כרים עתודים. שרים ושלטונים
: בבצרה. מארץ מואב היא אבל לפי שהעמידה מלך לאדום שנאמר וימת
חושם וימלוך תחתיו יובב בן זרח מבצרה (בראשית לו) לפיכך תלקה
עמהם, בפסיקתא : **[ז]** ראמים עמם. עם העתודים הכתובים למעלי :
אבירים. פרים בריאים וגדולי כמה דאת אמר עם אבירי בשן כתרונני :
[ח] שלומים לריב ציון. שישלם גמול על עיסקי ריב ציון הצועקת לפניו
לשופטה מן המריעים לה : **[ט]** ונהפכו נחליה. של בבלים : **[י]** מדור
לדור. מאותו דור עד דור אחרון, ד"א היא קללת משה (שמות יז) מלחמה
לה' בעמלק מדור דור מדורו של משה לדורו של שאול ומשם לדורו של
מרדכי ומשם לדורו של מלך משיחנו : **[יא]** וקפוד. עוף הפורח בלילה
צואיט"א בלע"ז : קו תהו. משפט של שממה : ואבני בהו. משקלות של
דין חורבן כמו (דברים כה) אבן שלמה : **[יב]** חוריה ואין שם מלוכה
יקראו. שרים שלה עומדים ואין אחד מהם קורא על עצמו שם שררה
ומלוכה : אפס. כלייה : **[יג]** ועלתה ארמנותיה סירים. כך דרך חורבות
לצמוח בהם קוצים וסנאים והוא קימוש והוא חוח כולם מיני קוצים הם
כגון אורטיא"ש וכיוצא בהם : נוה תנים. הוא מדבר שהוא דרך להיות בו
תנים שהוא מין חיה רעה : **[יד]** ופגשו ציים את איים. ויערען תמון
בחתולין כך תירגם יונתן תמון נמיו' מרטריני"ש בלע"ז : ושעיר. שד :
הרגיעה. לשון מרגוע : לילית. שם שידה : **[טו]** קננה. לשון קן צפור
(דברים כב) : קפוז. הוא קפוד : ותמלט. ותלד ביצה : ובקעה. היא יציאת

האפרוחים מן הביצה וכן הוא אומר ביצי צפעוני בקעו (לקמן נט) :
ודגרה. היא קריאת העוף שהעוף קורא בגרונו להמשיך אפרוחים אחריו
גלוצייר בלע"ז וכן (ירמיה יז) קורא דגר : **דיות**. ולטויר"ש בלע"ז :
אשה רעותה. כמו אל רעותה : **{טז}** **דרשו מעל ספר ה'**. קראו מעל ספר
בראשית כשהביא המבול גזר שיתקבצו כל הבריות להסגר בתיבה זכר
ונקבה : אחת מהנה לא נעדרה מלבא על אחת כמה וכמה כשיגזור עליה
זאת ולהקבץ לשתות דם לאכול בשר וחלב : **לא פקדו**. לא חסרו כמו
(במדבר לא) לא נפקד ממנו איש : **כי פי הוא צוה**. שיבואו : **ורוחו**. של פי
: **הוא קבצן**. רוחו מוסב על פי כמו (תהלים לג) וברוח פיו כל צבאם אף
: כאן רוחו של פי הוא קבצן : **{יז}** **והוא הפיל להן**. עכשיו הנביא אומר על
הקב"ה והוא הפיל להם לאותן החיות והעופו' גורל שיעלו אלו לחלקם :

ישעיה פרק-לה

{א} **ישושים**. ישישו עליהם כמו ישושו מהן, כמו בני יצאוני (ירמיה י)
שפתרונו יצאו ממני וכן בשלם הבשר (מ"א יט) בשל להם הבשר : **מדבר**
וציה. ירושלי' הקרוי' ציה וציון הקרוי' מדבר הן ישושו על מפלתם של
גבורי שעיר (ובצרה) : **ותגל ערבה**. של ירושלים : **{ב}** **ורנן**. כמו ולרנן :
הלבנון. בית המקדש : **הדר**. כבודו לציון : **{ג}** **חזקו ידים רפות**. כל
הנביאים מבשרי ישועה נחמו את ישראל וחזקו את ידיהם הרפות, חזקו
ל' משקל כבד ופתרונו חזקו את אחרים ואם היה בא לומר חזקו אתם
שידכם רפות היה לינקד חזקו ואמצו (דה"ב לב) עכשיו שאומר להם
לחזק ולאמץ אחרי' נקוד חזקו אמצו. חזקו אל תיראו. זה נקוד חזקו ל'
קל חזקו אתם מאליכם כמו שיאמר ליחיד חזק ואמץ (יהושע א) ולא
יאמר חזק : **{ד}** **לנמהרי לב**. שממהרין את הגאולה ומצירין על איחורה
: **נקם יבא**. כמו בנקם יבא : **גמול אלהים**. על הרשעים הוא יבא ואתכם
יושיע : **{ה}** **עיני עורים**. אותם שהיו עד הנה עורים מהכיר את מורא זו
עליהם : **ואזני חרשים**. שלא היו שומעים לקול נביאים עד הנה תפקחנה
ותפתחנה כי אתן להם רוח נכון ליראה אותי ועל ישראל הוא אומר
שקראם עורי' וחרשים כענין שנאמר החרשים שמעו וגו' : **{ו}** **אז ידלג**
כאיל פסח וגו'. ישראל שהם עכשיו פסחים וחלשים מצינו שקוראם
פסחים חלשים כמו שנאמר פסחים בזזו בז (לעיל לג) : **ותרון**. בישועתי :
לשון אלם. לשונם של ישראל שהיו בין הכשדים אלמים שומעי' חרפות
ואינם משיבים : **כי נבקעו במדבר מים**. כי תשמחם ישועתו ויפרחו
כמדבר ציה הצמאה למים ומעיינות נבקעי' בתוכה כלומר כי יצמח ישע
לנדכאים : **{ז}** **והיה השרב**. להם : **לאגם**. התאב לתשועה יהא נושע
והנביא דבר בלשון משל : **בנוה תנים רבצה וגו'**. בנוה מקום שהיה מדבר
ציה שהוא נוה מרבץ תנין יהיה לח מקום חציר הנעשה לקנה וגומא ואין
דרך קנה וגומא גדלים אלא במקום מים כענין שנאמר היגאה גומא בלי

בצה (איוב ח) : **רבצה**. שם דבר הוא כמו מרבץ שהרי אינו מפיק ה"א :
[ח] **והיה שם מסלול**. לעוברים ושבים : **והוא למו**. והוא הדרך של אותן
עורים וחרשים ופסחיי ואלמים הנזכרים למעלה והיה הלוך אותו דרך
ואפילו הם אוילים לא יתעו כי איישירונו לפניהם : **[ט]** **ופריץ חיות**. חזיר
מיער (תהלים פ) אין לך פריץ בחיות כחזיר הבר וגם אריה מסובכו
(ירמיה ד) הוא נבוכדנצר לא ימצא שם : **בל יעלנה**. לאותה הדרך דרך
משמש לשון זכר ולשון נקבה כדכתיב את הדרך אשר ילכו בה (שמות יח)
הרי נקבה, בדרך אחד יצאו אליך (דברי יח) הרי זכר : **לא תמצא**. חיה
רעה שם : **[י]** **ושמחת עולם**. שמחה אשר מעולם שהיתה להם כבר בדרך
יציאתן ממצרי"ו וה' הולך לפניהם יומם (שמות יג) : **ונסו**. היגון והאנחה
מהם :

ישעיה פרק-לו

[ב] **בתעלת**. פושי"ר בלע"ז : **בריכה**. מקום כינוס מים חפור בקרקע בידי
אדם לתת בו דגים ארוך ורחב : **במסילת**. דרך כבושה קמין בלע"ז : **שדה**
כובס. ת"י חקל משטח קצריא ששוטחין שם הכובסים את הבגדים :
[ג] **המזכיר**. כותב הזכרונות בספרי דברי הימים, (ד"א המזכיר איזה דין
בא לפניו ראשון שיפסקנו ראשון) : **[ה]** **אמרתני**. עד הנה אך דברי שפתים
הוא בפיו לאמר לא אעבוד למלך אשור ומשיראה שאעלה עליו לצבא
יחזור בו עכשיו הרי עליתי מעתה או יעבדני או צריך הוא לבקש עצה
וגבורה למלחמה : **עתה**. שבא העת אמור נא על מי בטחת למרוד בי :
[ו] **אשר יסמך איש**. על הקנה הרצוץ הנשבר והקרומיות באים בכפו
ונוקבין אותה כן פרעה לבוטחי בו סופן להיות עזרתו לרעתן : **[ז]** **אשר**
הסיר חזקיה את במותיו. ביער את כל בתי עכו"ם ומזבחות ובמות
והזיק את כל יהודה להשתחות לפני מזבח אחד : **[ח]** **התערב נא**. בדבר
זה אם תוכל לקיימן לי ערבון שקורין גי"ר בלע"ז : **[ט]** **ואיך תשיב**. אפי'
פני פחת אחד שהוא מעבדי אדוני הקטנים שהקטן בראשי גייסות שלו
ממונה על אלפים איש : **אחד עבדי**. אחד מעבדי כמו אחד השיחים
(בראשית כא) אחד הריקים (שמואל ב ו) : **[י]** **המבלעדי ה'**. שלא
מרשותו : **ה' אמר אלי**. כבר נבאו הנביאיי ישא את חיל דמשק ואת שלל
שומרון לפני מלך אשור (לעיל ח) והוא טעה לומר כאשר עשיתי לשומרון
כן אעשה לירושלים : **[יא]** **כי שומעים אנחנו**. מכירים אנחנו אותו לשוי'
שומעים איטנדנ"ט בלע"ז : **ואל תדבר אלינו יהודית**. שכל העם מכירים
בלי יהודית והם מתפחדים מדבריק (לפי שאמר להם אמרו נא אל חזקיה
(סברו) שלא בא להפחיד העם ורבשקה ישראל מומר היה כסבורים הם
אף שמצות רבו על רבשקה אבל לבו נמשך למשפחתו ויכמרו ניחומיו) :
[יב] **האל אדוניך**. תמיהה הוא לכך נקוד חטף פתח וכי אל שניכם לבדכם
שלחני אדני הלוא אל כולם שלחני ולכך באתי שכל העם ישמעו ויראו

ואל יסיתם חזקיהו למרוד : **לאכול את צואתם**. אף הם ברעב המצור יאכלו. את חריהם. רעי היוצא דרך הנקב שלהם, ולי נאה תקנו סופרים לקרותו צאתם כך שנו רבותינו מקראות הכתובים לגנאי קורין אותו לשבח כמו (דברים כח) בעפולים בטחורים (שם) ישגלנה ישכבנה, חוריהם צאתם : **שיניהם**. מימי רגליהם, שיניה' צואה לחה שיני דכרכשת' היא החלחולת שקורין טבחיא בלע"ז עומדת ע"י שלש שינים : **[יד] ישיא**. יתעה : **[טז] עשו אתי ברכה**. צאו אלי לשלום וברכוני והביאו אלי תשורת שלום : **ברכה**. שלו"ד בלע"ז כמו ויברך יעקב את פרעה (בראשית מז י) : **ואכלו איש גפנו**. ואלך מעליכם ושבו בשלום עד שאמצא ארץ טובה כארצכם ואגלה אתכם שם כי כן דרכו להעביר האומות מארץ אל ארץ כמה שנאמר (לעיל י) ואסיר גבולות עמים : **[יז] אל ארץ כארצכם**. אמר ר"ש בן יוחאי שוטה היה זה משל למלך וכו' בספרי פי' והיה עקב היה לו לומר אל ארץ יפה מארצכם אלא שלא היה יכול לספר בגנותה : **[יט] וכי הצילי את שומרון מידי**. ובני שומרון היו עובדים לאלהי ארם שכיניהם וחמת היא מארם : **[כב] קרועי בגדים**. על ששמעו גידופי השם והיא כמו ברכת השם :

ישעיה פרק-לז

[ג] ותוכחה. אשפרובמני"ט בלע"ז האויבים מוכיחים בהצלחתם לאמר ידינו רמה ואין אלהים כאלהינו : **כי באו בנים**. בני ישראל בניו של הקב"ה : **עד משבר וכח אין ללידה**. עת צרה הדומה לאשה היושבת על המשבר ואין כח לולד לצאת : **[ד] והוכיח בדברים**. הגיד כחו והראה הצלחתו והוכיח אישפרובי"ר בלע"ז : **[ז] ושמע שמועה**. מיד זו שמועת תרהקה מלך כוש ומתוך כך ילך מעליכם הפעם הזאת להלחם עם תרהקה ואין זו שיבה לארצו ואח"כ ישוב הלום ואני עתיד להשיבו לארצו ולהפילו שם בחרב : **[ט] וישמע**. מלך אשור : **על תרהקה**. לאמר יצא תרהקה להלחם אתך : **וישמע וישלח מלאכים**. אין וישמע השני כמו וישמע הראשון הראשון לי שמוע' והשני לי קבלי קבל דברי השלוחי וייטבו בעיניו לתת לב להסתלק מעל ירושלי' להלחם תחלה עם כוש : **וישלח מלאכים אל חזקיהו**. להודיעו שאינו מסתלק לגמרי אלא ע"מ לשוב : **[יב] עדן**. שם מלכות כמה דאת אמר (יחזק' כז) חרן וכנה ועדן : **[יג] הנע ועוה**. הניעהו ועוהו מלך אשור החריבם וטילטלי' ממקומם : **[יח] אמנם ה'**. אמת הוא כי החריבו מלכי אשור : **את כל הארצות ואת ארצם**. הארצות (ראשי) המדינות ואת ארץ (ארצם) הסמוכה להם, ערי הממלכה אשר הנם ראש למדינות קורא ארצות ושאר המחוזות אשר סביבותיהם קורא ארצם ובספר (מלכים ב יט) כתוב את הגוים ואת ארצם ולי אחד הוא : **[יט] ונתון**. כמו ונתון אותו על כל ארץ מצרים לי פעול שמור זכור דונני"ט בלע"ז. עץ ואבן. הם לפיכך לא היה בהם כח

ויאבדום מלך אשור : **[כד]** **מרום הרים**. הר הבית : **ירכתי לבנון**. בית המקדש : **ואכרות קומת ארזיו**. לא אלך לארצו עד אשר אחריבנו : **קצו**. סופו : **יער כרמלו**. טוב שבחו וכובד חזקו : **[כה]** **אני קרתי ושתייתי**. כלומר התחלתי בכל מעשי וגמרתי והצלחתי כזה הכורה בור ומוצא מים ומצליח ל' מקור : **ואחריב בכף פעמי**. (אם) באתי לצור על עיר הבטוחה בחוזק נהרותיה הבאתי עליה גייסות רבים וכלו מימי נהרותם בשתיית בהמתם ומדרך כף רגליהם : **ואחריב**. ל' הוה כלומר כן דרכי תמיד : **יאורי מצור**. יאורי עיר הבאה במצור ע"י יאורות : **[כז]** **הלא שמעת**. ולמה תתפאר אין זה שלך כי גזרה היא מלפני זה שנים רבות שתהיה אתה פורע פורענות מן העכו"ם כענין שנאי' (לעיל י') הוי אשור שבט אפי. הלא שמעת למרחוק. יותר מע' שנה שנתנבא עמוס (עמוס ז) שנתים לפני הרעש וישראל גלה יגלה מעל אדמתו מאז יש לך לשמוע שעשיתי והכנתי פורעניות זו : **מימי קדם**. מששת ימי בראשית עלתה על לבי אותה גזרה שנגזרה עליך שנאמר (לעיל ל) כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן עתה כשהגברתיך על העכו"ם הביאותיה לאותה גזרה כדי שתהא להשאות לגלים נצים ערים בצורות, שתהרוג את יושביהן ותהיין שאיה מאדם ויתעתדו לגלים צומחים ירק : **[כז]** **ויושביהן קצרי יד**. אני התשתי את כחן לפניך : **ושדמה לפני קמה**. שדמה הוא שקורין אשטובל"א בלע"ז הנשארת בקרקע שרשי הקציר : **לפני קמה**. כשלא הגיע להתבשל ולהקשות לבא לידי קמה והוא חלש ורך : **לפני קמה**. בטרם יהיה קמה : **[כח]** **ושבתך וצאתך ובואך ידעתי**. ת"י ומיתבך בעצה ומיפקך לברא לאגחא קרבא ומיתיד לארעא דישראל גלי קדמי כשעלתה מחשבה בלבך ונועצת להחריב את ביתי אני ידעתי : **[כט]** **התרגזך**. התרעשך והתגברך עלי : **שאננך**. כמו ושאוונך : **חחי**. כמין טבעת הוא ותוחבין אותו בשפת בהמה שעסקיה רעים למושכה בו : **ומתגי**. ת"י זמם והוא של ברזל ותוחבין אותו בנחירי הנאקה והוא ששנינו ונאקה בחטם במס' שבת (צ"ע כי מהפסוק נראה להדיא להיפך כי חח בחטם ומתג בשפה) : **[ל]** **וזה לך האות**. הדבור הזה אינה לסנחריב אלא הנביא אמר לחזקיה והתשובה הזאת תהיה לך לאות להבטחה אחרת הנה החריבו הלגיונות את כל הזרעים וגדעו את כל האילנות והקב"ה מבטיחך שתסתפקו השנה הזאת בספיחי הזרעים שיצמחו מאליה : **אכול השנה**. לאכול השנה ספיח : **ובשנה השנית שחיס**. הן ספיחי גידועי אילנו' כך הוא בסדר עולם אבל יונתן תירגם כתכתין ספיחי ספיחים וזה לך האות כשתראה שיתקיים דברי שישוב סנחריב לארצו ויפול תאמין שתתקיים עוד הבטח' השניי : **[לב]** **קנאת ה' צבאות**. שיקנא לשמו ולא מחמת זכות שבידכם למדנו שתמה זכות אבות : **[לג]** **ולא יקדמנה מגן**. לא יערוך לפניך מגן כדמתרגם לפני קדם : **ולא ישפך עליה סוללה**. לא יצבור עליה מליתא, אומר אני הוא ששופכין עפר וצוברין לפני החומה והמגדלות לבנות עליה כרכום : **סוללה**. ע"ש שסוללים וכובשין אותה במקבות כדי שיתקשה ותרגומו מליתא על שם שעושין לו מתחילה שני מחיצות גדר קני' ושופכים העפר ביניהם וכובשין אותו שם לאחר שמלאו את המחיצות ושמעתי שסותרין אותו זריקת האבנים גדולו' שקורין

פורייר'יא בלע'יז אבל אין באבנים ל' שפיכה ולא ל' סלילה ואין ל' התרגום נופל על פתרון זה : **[לו]** **ויצא מלאך ה' וגו'**. לאחר שהלך ונלחם עם כוש חזר ובא לירושלים ובאותו שעה ויצא מלאך ה' וכך שנוייה בסדר עולם הנני נותן בו רוח ושמע שמועה כמה שנאמר וישמע על תרהקה וגו' (לעיל לו) שטף שבנא הסוכן וסיעתו והולכים בזיקים והלך לו לכוש ולקח חמדת כל האוצרות ובא לו לירושלים לקיים מה שנאמר (לקמן מה) יגיע מצרים וסחר כוש עליך יעבורו זו ירושלים. אחר כך ילכו. זה חזקיהו, באותה שעה וישלח את תרתן ואת רב סריס הם הנזכרים בספר (מלכים ב יח) והם המלאכים שנאמר עליהם ששלח אחר השמועה שנא' (לעיל לז) וישלח מלאכים אל חזקיהו ולא הם באו עם רבשקה בשליחות הראשון ועל אותן הספרים השיבו ישעיהו (שם) בזה לך לעגה לך אותה שעה ויצא מלאך ה' ויכה וגו', כלם מלכים קשורי כתרים בראשיהם וקטן שכולם היה שר על שני אלפים שנאמר (לעיל לו) ואתנה לך אלפים סוסים ואיך תשיב את פני פחת אחד וגו' למדנו על קטן שבפחותים שהוא שר על אלפי איש ונפלו הם וגייסותם : **[לז]** **וישב בנינוה**. היא ראש המלכות כענין שנאמר (בראשית י) מן הארץ ההיא יצא אשור ויבן את נינוה : **[לח]** **בית נסרוך**. נסר מתיבתו של נח כדמפורש באגדת חלק : **הכהו בחרב**. שאמר אם תציל אותי שלא יהרגוני בני מלכותי שהבאתי בניהם כאן ומתו אקריב שני בני לפניך עמדו והרגוהו :

ישעיה פרק-לח

[א] **בימים ההם**. שלשה ימים לפני מפלתו של סנחריב חלה חזקיהו ויום ג' כשעלי בית ה' הוא יום מפלתו של סנחריב והוא י"ט ראשון של פסח : **כי מת אתה ולא תחיה**. מת אתה בעוה"ז ולא תחיה לעה"ב משום דלא נסבת איתתא כו' כדאיתא בברכות : **[ג]** **אנה ה'**. איה רחמנותך : **[ה]** **הנני יוסף**. הנני הוא אשר יוסיף על ימך : **[ו]** **ומכף מלך אשור אצילך**. למדנו שלפני מפלת סנחריב חלה : **[ז]** **וזה לך האות**. שתתרפא ויתוספו ימך כמפורש למטה, ובמלכים (ב' כ') שאל לו מה אות כי אעלה : **[ח]** **הנני משיב**. אחורנית עשר מעלות את הצל אשר ירדה : **צל המעלות**. כמין מדרגות עשויות כנגד החמה לבחון בהם שעות היום כעין אורלוגין שעושין האומנין : **אשר ירדה**. מיהרה לירד ונתקצר היום י' שעות ביום שמת אחז כדי שלא יהו מספידין אותו ועלו עכשיו לאחוריהם ביום שנתרפא חזקיהו וניתוספו על היום י' שעות : **[ט]** **מכתב**. ת"י כתב אודאה על ניסא דאיתעבד לחזקיה : **[י]** **אני אמרתי בדמי ימי**. כשראיתי ימי בדמי, בשממון וחרושה כמו נדמה כל עם כנען (צפני' א) כלומר כשחליתי אמרתי אלכה בשערי שאול עתה אמות, לפי שעד אותו היום לא נתרפא חולה : **פקדתי יתר שנותי**. כמו (במדבר לא) לא נפקד ממנו איש נחסרתי שאר שנותי ויונתן תירגם על דוכרני לטב איתוספו על שני

נפקדתי לטובה ונתייתרו שנותי : **[יא]** (תוספות אמרתי לא אראה יה. לא אשתמש עוד בשם של יה : בארץ החיים. חיים משתמשין בו אבל המתים אינם רשאים שנאמר לא המתים יהללויה חק למתים שאין מזכירין שם בן שתי אותיות לעולם ע"כ) : בארץ החיים. בב"ה : לא אביט אדם. חי עוד : עם יושבי חדל. שאהיה עם המתים היושבים בארץ חדלה ומנועי מן החיים : **[יב]** דורי נסע ונגלה מני. בני דורי נסעו ממנו, נסעו כמו נסחו כמו בל יסע יתדותיו (לעיל לג) : כאוהל רעי. כאהל רועי בהמה שמסיעו מכאן ותוקעו במקום אחר כשכלה מרעה זה : קפדתי. הכרתי מהר חיי כאורג הממהר לארוג כל זה הייתי סבור, וי"ת כנחל גדודין כנחל המושך בין גדות גבוהין שאינו מתפשט ומתוך כך מימיו קלים לרוץ, ואומר אני שהוא נחל חריף ששמו אורג והוא שאמר (איוב ז) ימי קלו מני אורג חלפו עם אניות אבה (שם ט) : מדלה יבצעני. ת"י מיקר מלכותי אנא גלי סבור הייתי שעתה יבצעני מכל כבודי דלה ל' גוה וכן ודלת ראשך (שיר ז) : מיום ועד לילה תשלימני. כמו מזכר ועד נקבה כלומר מימים ומלילות תכלני וכן תירגם יונתן יממי ולילותי שלימו : **[יג]** שויתי. עצמי כל הלילה לסבול יסורי חולי ונתגברתי כארי לסבול : כן ישבר כל עצמותי. כמו (שמות א) כן ירבה וכן יפרוץ כל מה שאני מתגבר כן יגבר החולי עלי לשבור כל עצמותי : **[יד]** כסוס. כמו כסוס והוא שם עוף : כסוס עגור. כמו כסוס ועגור, (ד"א) כעוף זה שתפשוהו בגרונו והוא מצפצף וכן ת"י כסוסיא דאחיד ומנציף : עשקה לי. כמו עשוק אותי לקחני מיד מלאך המות וערבני להנצל ל' ערבות גרנטיא"ה בלע"ז כמו (תהלים קיט) ערוב עבדך לטוב : עשקה לי. עשוק אותי מידו כאשר תאמר רפא נא לה (במדבר יב) רפא אותה : **[טו]** מה אדבר. שבח וקילוסין לפניו והרי אמר לי נחמות והוא עשן : אדדה כל שנותי. כמו (ברא' לא) ותדד שנותי אתנודד מכל שנותי לקלס לפניו, י"ת שנות ל' שנים : על מר נפשי. שהיתה מרה ונחמתני : **[טז]** אד' עליהם יחיו. י"ת ה' על כל מיתניא אמרת לאחיאה : ולכל בהן חיי רוחי. וקדם כלהון אחייתא חיי רוחי, ואני אומר לפי פשוטו ה' עליהם על שנותי הנזכרי' לעיל, אדדה כל שנותי (ה') שיכן שכנו וחסדו עליהם ואמר לי על פי נביאו יחיו. ולכל בהן חיי רוחי. ולכל דבר אשר תלויין בהן חיי רוחי אמר ה' עליהם ויחיו. ותחלימני. מעתה ידעתי שתחלימני ותחייני, תחלימני, תבראני ותחזקני כמו (איוב לט) יחלמו בניהם : **[יז]** הנה לשלום מר לי מר. כשנתבשרתי שלום אף הוא לי מר שהרי תלו לי הרפואה בזכות אחרים כה אמר ה' אלהי דוד אביך (לעיל לז) למעני ולמען דוד עבדי כאן הודעתני שאני חוטא כך פירשו חכמים אבל לפי ישוב המקרא משמע הנה לשלום מר לי מר כשנתבשרתי מאתך להושיעני מיד סנחרב מר לי מר על חליי שהייתי נטוי למות ולא שמחתי בבשורה ואתה בטובך חשקת נפשי מבלי רדת שחת : **[יח]** כי לא שאול תודך. אם הייתי מת לא הייתי מודה לך על הנס של מפלת סנחרב ולא הייתי סובר אל אמתת הבטחתך שהבטחתני עליו : **[יט]** חי חי. ל' בני אדם חיים כלומר כשיש בני אדם חיים בעולם זה חי וזה חי יוצאת ההודאה מביניהם : יודיע. אשישפ"ר בלע"ז (ס"א חי חי אתה חי ונאה להודות לחי) : אל אמתך. האב מודיע ומכוין דעת בנו אל

אמיתך להאמין בך : **[כא]** **דבלת תאנים**. דבלת העשויה מתאנים כשהן לחין קרויין תאנים וכשנדרסין בעיגול קרויין דבלה : **וימרחו**. ויחליקוה לדבקה על השחין ונס בתוך נס היה שאף בשר חי שנותנין עליו דבלה מסריח אלא הקב"ה נותן דבר המחבל לתוך דבר המתחבל ומרפא : **[כב]** **מה אות**. מה טוב ומה נאה אות זה הניתן לי אשר אעלה בית ה' :

ישעיה פרק-לט

[א] **וישמע כי חלה ויחזק**. היה למוד לאכול בשלש שעות וישן עד ט' כיון שחזר גלגל חמה לחזקיהו כשעמד משנתו בט' שעות מצא שהוא שחרית בקש להרוג את כל עבדיו אמר הנחתם אותי ישן יומם ולילה עד הבקר אמרו לו גלגל חמה הוא שחזר אמר להם ומי החזירו אמרו לו אלוהו של חזקיהו כו' כדאיתא בתנחומא ובפסיקתא : **[ב]** **בית נכתה**. בית גנזיו של בשמים כמו (בראשית לז) נכאת וצרי ולוט : **ואת השמן הטוב**. יש פותרים שמן המשחה, וי"א הוא שמן אפרסמון שהיה מצוי בא"י והוא פנג האמור (ביחזקאל כז) יהודי וישראל המה רוכליך בחטי מנית ופנג וראיתי בספר יוסיפון שהוא אפרסמון וגדל ביריחו לכך נקרא יריחו על שם הריח : **לא היה דבר**. אף ס"ת : **[ג]** **מארץ רחוקה באו אלי**. זה אחד משלשה בני אדם שבדקן המקו' קין וחזקיהו ובלעם חזקיהו היה לו להשיב אתה נביאו של מקום ולי אתה שואל התחיל מתגאה ואומר מארץ רחוקה באו אלי לפיכך נענש ועל ששמח עליהן והאכילן על שלחנו וכן בלעם שאמר לו מי האנשים האלה עמד והשיב ואמר בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי (במדבר כב) וכן קין שאמר לו אי הבל אחיך (ברא' יד) היה לו לומר רבש"ע הלא כל הנסתרו' גלוי' לך כו' כדאית' בתנחומי' : **[ד]** **לא יותר דבר**. מדה כנגד מדה כנגד לא היה דבר : **[ה]** **ומבניך**. הם חנניה מישאל ועזריה : **[ו]** **טוב דבר ה'**. מאחר שבימי יהיה שלום :

ישעיה פרק-מ

[א] **נחמו נחמו**. חוזר על נבואותיו העתידות לפי שמכאן ועד סוף הספר דברי נחמו' הפסיק פרשה זו בינם לבין הפורענו' נחמו אתם נביאי נחמו את עמי : **[ב]** **כי מלאה צבאה**. ת"י עתידה דתיתמלי מעם גלוותהא כמו כי מלאה מצבאה ויש פותרין צבאה כמו (איוב ז) הלא צבא לאנוש עלי ארץ : **נרצה**. נתפייס : **כי לקחה וגו'**. ארי קבילת כס תנחומין מן קדם ה' כאילו לקת על חד תרין בכל חטאתהא ולפי פשוטו יתכן לפרש כי לקחה פורענות כפלים וא"ת היאך מדתו של הקב"ה לשלם לאדם כפלים בחטאו

מצינו מקרא מלא (ירמיה ט"ז) ושלותי ראשונה משנה עוונם וחטאתם : **[ג] קול**. רוח הקדש קורא במדבר פנו דרך ה', דרך ירושלים לשוב גליותיה לתוכה : **[ד] כל גיא ינשא**. וההר ישפל הרי דרך חלקה ושוה ונוחה : **והרכסים**. הרים הסמוכים זה לזה ומתוך סמיכתן מורד שביניהם זקוף ואינו מעוקם שיהא נוח לירד ולעלות (הרכסים מתורגם גדודיו ל' גובה כמו גדודי הנהר) : **הרכסים**. כמו וירכסו את החשן (שמות כח) : **לבקעה**. קנפנייא בלע"ז ארץ חלקה ושוה : **[ו] קול**. מאת הקב"ה אומר אלי קרא : **ואמר**. רוחי אליו מה אקרא והקול משיבו זאת קרא כל הבשר חציר כל המגביהי תהפך גדולתם ותהיה כחציר, (ד"א כל הבשר חציר) סוף אדם למות לפיכך אם אמר לעשות חסד הרי הוא כציץ השדה אשר ימולל ויבש ואין לסמוך עליו שאין בידו לקיים שמא ימות שכשיבש חציר נבל ציץ כן כשמת האדם בטלה הבטחתו אבל דבר אלהינו יקום כי הוא חי וקיים ובידו לקיים לפיכך על הר גבוה עלי בשרי מבשרת ציון כי מפי החי לעולם היא הבטחת הבשורה : **וכל חסדו כציץ השדה**. כי חסד וגוי חטאת (משלי יד) : **[ז] נבל**. כמש : **[ט] מבשרת ציון**. נביא דמבשרין לציון ובמקום אחר הוא אומר רגלי מבשר (לקמן כב) זכו קל כזכר לא זכו תש כנקבה ומאחר פעמיו עד הקץ : **[י] בחזק יבוא**. על האומות ליפרע : **הנה שכרו אתו**. מזומן אתו לצדיקים. ופעולתו. שכר פעולה שעליו ליתן להם : **[יא] כרועה**. אשר עדרו ירעה בזרועו מקבץ טלאים ובחיקו נושאים : **עלות ינהל**. מיניקתא בניח מדבר, הצאן המניקות : **ינהל**. כמו מנהל : **[יב] מי מדד וגו'**. כל זה היה בו כח לעשות וכ"ש שיש בו כח לשמור הבטחות הללו : **בשעלו**. בהליכתו שנא' דרכת בים סוסיך (חבקוק ג), בשעלו כמו (במדבר כב) במשעול הכרמים שביל, ד"א שעל שם כלי הוא וכן בשעלי שעורים (יחזקאל יג) : **תכן**. אמולאי"ר בלע"ז ל' מדה ומנין כמו ותוכן לבנים תתנו (שמות ה) : **וכל בשליש**. ומדד בשלישיו שליש מדבר שליש ישוב שליש ימי ונהרות, ל"א בשליש מגודל עד אמה שלישי לאצבעות, ומנחם פי' שהוא שם כלי וכן ותשקמו בדמעות שליש (תהלים ס) : **ושקל בפלס הרים**. הכל לפי הארץ הר כבד תקע בארץ קשה והקלים בארץ רכה : **[יג] מי תכן**. את רוח הקודש בפי הנביאים ה' תכנו וכדאי הוא להאמן : **ואיש עצתו יודיענו**. רוחו כן ת"י ולפי משמעו ואיש עצתו מוסב לראש המקרא מי תכן את רוחו ומי איש עצתו אשר יודיענו להקב"ה עצה : **[יד] את מי נועץ ויבינהו**. את מי מן העכו"ם נועץ כמו שנועץ עם הנביאי' כמו שנא' באברהם וה' אמר המכסה אני מאברהם (בראשית כו) וגו' : **ויבינהו וילמדהו באורח משפט**. את מי מן העכו"ם עשה כן שלמדו חכמה כמו שעשה לאברהם שנתן לב להכירו מאליו ולהבין בתור' שנא' וישמור משמרתי ואומר למען אשר יצוה (שם יח) וגו' וכליותיו היו נובעות חכמה שנא' אף לילות יסרוני כליותי (תהלים טז). (את מי נועץ ויבינהו. האיש להקב"ה הן כל גוים לפניו כמר מדלי ואיך ילמדו לו) : **[טו] הן גוים כמר מדלי**. העכו"ם הממאנים להכיר את בוראם ואין חשובין לו להעמיד מהם לנביאים לגלות סודו : **כמר מדלי**. כטיפה מרה המטפטפת משולי הדלי ומשקע טנופת המים ורוקבין העץ, לימוניד"א בלע"ז : **וכשחק מאזנים**. שהנחושי מעלה עיפוש ומשתחק :

כדק. אבק דק : יטול כאבק הנישא ועולה על ידי רוח כדק אשר ינטל :
[טז] אין די בער. על מזבחו : **וחיתו.** של לבנון, אין די עולה, ד"א ולבנון
אין די בער וגוי לכפר על עון האומות : **[יז] כאין נגדו.** כאין הם בעיניו
ואין חשובין לפניו : **[יט] נסך.** לו מסכה : **נסך חרש.** חרש של ברזל נוסכו
מברזל או מנחושת ואח"כ הצורף מרקעו בטסי זהב ומצפהו מלמעלה :
ורתקות. שלשלאות : **[כ] המסכן תרומה.** או אם בא לעשותו של עץ
המלומד להבחין בין עץ המתקיים לשאר עצים שלא ירקב מהר יבחר,
המסכן המלומד כמו (במדבר כב) ההסכן הסכנתי, תרומה הפרשה ברירת
העצים : **[כא] הלא תדעו.** מוסדות הארץ מי יסדה ואותו היה לכם לעבוד
: **[כב] חוג.** ל' מחוגה (לקמן מד) עוגל קומפ"ש בלע"ז : **ויושביה.** לפניו
כחגבים : **כדוק.** כיריעה טייל"א בלע"ז : **[כד] אף בל נטעו.** אף הרי הם
כמי שלא נטעו : **אף בל זרעו.** ועוד יתר מכאן שישורשו ויעקרו כאלו לא
זרעו, זריע' פחותה מנטיעה : **בל שורש בארץ גזעם.** לכשיעקרו לא
ישריש הגזע בארץ שיהא מחליף כל שורש שבמקרא טעמו באות ראשונה
ונקודה הרי"ש פתח וזה טעמו למטה ונקוד קמץ לפי שהוא לשון פועל
אינרציני"י בלע"ז : **[כו] מי ברא אלה.** כל הצבא אשר תראו במרום מרוב
אונים, שיש לו ושהוא אמיץ כח איש מהצבא לא נעדר שלא יקרא בשם :
[כז] למה תאמר. עמי יעקב ותדבר בגלות : **נסתרה דרכי מה'.** העלים
מנגד עיניו כל מה שעבדנוהו והמשיל עלינו אותי שלא ידעוהו : **ומאלהי
משפטי יעבור.** העביר מלפניו משפט הגמול הטוב שהי' לו לשלם
לאבותינו ולנו : **[כח] בורא קצות הארץ וגו'.** אין חקר לתבונתו. ומי שיש
לו כח כזה וחכמה כזו הוא יודע את המחשבות למה הוא מאחר טובתכם
אלא כדי לכלות את הפשע ולהתם את החטאת ע"י היסורין : **[כט] נותן
ליעף כח.** וסופו להחליף כח לעייפותכם : **[ל] ויעפו נערים.** גבורת
הכשדי' המנוערים מן המצות תיעף : **ובחורים כשול יכשלו.** אותם שהם
עכשיו גבורים וחזקים יכשלו ואתם קוי ה' תחליפו כח חדש וחזק :
[לא] אבר. כנף :

ישעיה פרק-מא

[א] החרישו אלי. כדי לשמוע דבר : **איים.** אומות של עכו"ם : **יחליפו
כח.** יתקשטו ויתחזקו בכל גבורתם אולי יעמדו בדין בכח : **יגשו.** הלום
ואז משיגשו ידברו : **למשפט נקרבה.** להוכיחי' על פניהם : **[ב] מי העיר
ממזרח.** אותו שצדק יקראהו לרגלו מי העיר את אברה' להביאו מארם
שהוא במזרח וצדק שהיה עושה היא היתה לקראת רגליו בכל אשר הלך
: **יתן לפניו גוים.** מי שהעירו ממקומו להסיע הוא נתן לפניו ארבעה
מלכים וחיילותיהם : **ירד.** ירדה : **יתן כעפר חרבו.** רמא כעפרא קטולין
קדם חרביה, נתן את חרבו ועושה חללים רבים כעפר ואת קשתו נתן
מרבה הרוגים ונופלים כקש נדף : **[ג] ירדפם יעבור שלום.** הלך על

מעברותיו בשלום לא נכשל ברדפו אותם : **אורח ברגליו לא יבא**. דרך אשר לא בא קודם לכן ברגליו, לא יבא לא היה רגיל לבא : **[ד] מי פעל ועשה**. לו את זאת מי שהוא קורא הדורות מראש לאדם הראשון הוא עשה לאברהם גם את זאת : **אני ה' ראשון**. להפליא פלא ולעזור : **ואת אחרונים אני הוא**. אף עמכם בניס אחרונים אהיה ואעזור אתכם : **[ה] ראו איים**. עובדי עכו"ם הגבורות שאעשה וייראו : **קרבו ואתיון**. זה אצל זה נאספים להלחם כשיראו הגאולה : **[ו] איש את רעהו וגו'**. יאמר חזק למלחמה אולי יעמדו להם אלהים : **איש את רעהו יעזורו**. זה עוזר את זה בברכו' ברוך אברם (בראשית יד) וזה עוזר את זה במתנות (שם) ויתן לו מעשר מכל : **[ז] ויחזק חרש**. נוסך הפסל : **את צורף**. המרקעו בזהב : **מחליק פטיש**. באחרונה כשהוא מכה בנחת להחליק את המלאכה : **את הולם פעם**. הוא המתחיל בה כשהיא עשת ומכה בכל כחו : **אומר לדבק טוב הוא**. על אותן שהיו מחזירין אחר קרקע טובה לדבק בה עשיות ברזל : **דבק**. שולדור"א : **ויחזקהו**. לצלם : **במסמרים לא ימוט**. כולם יחזקו זה את זה : **ויחזק חרש**. זה שם שהיה נפח לעשות מסמרות ובריחים לתבה. את צורף. זה אברהם שהוא צורף את הבריות לקרבן אל השכינה. את הולם פעם. זה אברהם שהלם כל המלכים האלה פעם אחת. אומר לדבק טוב הוא. טוב לדבק באלוה של זה. ויחזקהו. שם לאברה' להיות דבק בהקב"ה ולא ימוט : **[ח] ואתה ישראל עבדי**. ועלי יש לעזור לך סוף המקרא אל תירא כי אתך אני כך נראה לי חבור הענין לפי פשוטו ומ"א בבראשית רבה דורש כל הענין במלכי צדק ואברה' (ה) ראו איים אותה מלחמי וייראו שם נתיירא מאברהם פן יאמר לו העמדת רשעים אלו בעולם ואברהם נתיירא משם לפי שהרג את בני עילם שהם משם, איים כשם שאיי הים מסויימין בעולם כך אברהם ושם היו מסויימין בעולם : **ואתה ישראל עבדי**. אברהם שלא היה מזרע צדיקים עשיתי לו כל זאת. ואתה ישראל עבדי. הקנוי לי משני אבות. זרע אברהם אוהבי. שלא הכירני מתוך תוכחה ולימוד אבותיו אלא מתוך אהבה : **[ט] אשר החזקתיך**. לקחתך לחלקי כמו (שמות ד) וישלח ידו ויחזק בו : **מקצות הארץ**. משאר העכו"ם : **ומאציליה**. מן הגדולים שבהן : **קראתיך**. בשם לחלקי בני בכורי ישראל : **ולא מאסתידך**. כזה שנאמר בו (מלאכי א) שנאתי : **[י] אל תשתע**. אל ימס לבך להיות כשעוה זו וזה הכלל כל תיבה שתחלי יסודה שי"ן כשבא לדבר בלי מתפעל התפעל או יתפעל התי"ו חולקת ונכנסת בין שתי אותיות שרשי התיבה כמו (ישעיה כט) וישתומם (מיכה ז) וישתמר חוקות עמרי (ש"א א) תשתכרין (איוב ל) תשתפך נפשי : **[יד] תולעת יעקב**. משפחת יעקב החלשה כתולעת שאין לה גבורה אלא בפיה, תולעת וירמוני"א בלע"ז : **מתי ישראל**. מספר ישראל : **[טו] למורג חרוץ**. כלי הוא של עץ וכבד ועשוי חריצים חריצים כעין כלי נפחים של ברזל שקורין לימ"א בלע"ז וגוררין על הקשין של שבלין ומחתכן עד שנעשו תבן דק. חדש. כשהוא חדש עד שלא הוחלקו פיות חריציו הוא חותך הרבה אבל משנתישן הוחלקו פיות חריציו : **בעל פיפיות**. הם חידודי החריצין : **[טז] תזרם**. תזרה אותם כבמזרה לרוח : **ורוח תשאם**. מאליהם לגיהנם : **[יז] מבקשים מים**. נתנבא הנביא על

אחרית הימים (עמוס ח) לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה' ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו וכשישוב אפו יכין להם לחם ומים וישכון שכינתו ורוח בפי נביאייהם : **נשתה**. ל' ונשתו מים מהים (לעיל יט) לשון השאת והשבר (איכה ג) וכולן ל' חורבה ויובש ולכך התייז מודגשת שהרי באה במקום שתים שאין שאת בלא תיזו והיה לו לומר לנקבה נשתתה שהרי לזכר יחיד יאמר נשתה ולרבי' ונשתו : **ינת** **נהרות**. לב מבין לתורה ולנבואה : **מדבר**. מקום שלא היתה חכמת התורה : **יט** **אתן במדבר ארז שטה**. כל מיני ישוב אף במ אתן כל מיני חכמה וטובה ושלוש. תדהר ותאשור. שמות אילני סרק העשויין לבנין : **כא** **קרבו ריבכם**. כל העכו"ם בואו וריבו והתוכחו עם בני : **עצמותיכם**. טענות בריאות וחזקות שלכם ולי ריב הוא זה בלי משנה שנים שהיו מתעצמין בדין במסכת סנהדרין : **כב** **יגישו**. העכו"ם את נביאייהם וקוסמיהם : **ויגידו לנו**. את אשר תקרינה לעתיד. הראשונות. שהיו קודם בריאת עולם ועל מה נברא מה הנה (ס"א מאורעות שהתחילו כבר מה יהא בסופן) : **או הבאות**. לעתיד ישמיענו ונראה אם יש בהם ממש שיתקיימו דבריהם : **כג** **הגידו האותיות לאחור**. המופתים הבאים באחרונה : **ונשתעה**. ונספר דבריה' ויספר מתרגמינן ואישתעי : **כד** **הן אתם מאין**. ודבריהם איך יתקיימו : **ופעלכם מאפע**. אינכם אלא פועים ומרימים קול להטעו' בדברי כזב : **תועבה**. הנתעבים הם יבחרו בכם ולא הקב"ה ולא עבדיו ולא משרתיו : **כה** **העירותי מצפון ויאת**. אני מגיד העתידות הנני מעיר לבנות חרבות ירושלם את כורש מצפון ויאת את בבל להחריבה : **ממזרח שמש, יקרא בשמי**. כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים (עזרא א) ונראה שארץ פרס במזרחית צפונית היא לארץ ישראל, ד"א העירותי מצפון את נבוכדנצר להחריב את עירי ויאת, וכורש העירותי ממזרח שיקרא בשמי לבנות את עירי שמלכות פרס ממזרח ארץ ישראל היא שנא' ראיתי את האיל וגו' וי"ת אייתיתי בגלאי מלך דתקוף מרוח צפונא וייתי כמפק שמשא בגבורתיה ממדינתא אגברניי בשמי : **ויבא סגנים**. ויבא על מלך בבל ועל שריו כאשר בא לרמוס על חומר וכמו יוצר חרשים ירמוס טיט לכלי חרס כן ירמוס הוא סגנים : **כו** **מי**. מנביאי הבעל הגיד כמוני דבר העתיד לבוא, ומי מלפנים הגידה ולכשתבא נאמר שהיא צדיק שנבואתו צדק : **אף אין מגיד**. אבל אין בכם שיגיד עתידות ותתקיים. אף אין שומע אמריכם. שיעיד בבא עתידה פלוני נביא הבעל נבא אותה מלפנים : **כז** **ראשון לציון הנה הנם**. מלך ראשון שיתן לב לציון הנה זה הוא שאמרתי ואע"פ שלא תגמר הגאולה על ידו הוא יהיה המתחיל מי בכם מכל עמו (עזרא א) : **הנם**. זקני ישראל יהיו נכונים על פי דברו לעלות מן הגולה ולהתחיל : **ולירושלים מבשר אתן**. באותן הימים חגי זכריה אשר יזרום לבנות בימי דריוש השלישי לפרס : **כתח** **וארא ואין איש**. תמיד אני מביט בנביאי הבעל ואין איש מגיד דבר עתיד. ומאלה. מכל אלה העתידות לבא ואין מהם יועץ שעמד בסוף ה' וידע אותם : **ואשאלם וישיבו דבר**. אשר ישיבו דבר אם אשאלם : **כט** **הן כולם און**. יש לכם לדעת שכל נביאי מכחישי תורה און ואפס כל מעשיהם. נסכיהם. דמות מסכותם כמו

הפסל נסך חרש וי"ת בענין אחר. ראשון לציון וגוי. פתגמי נחמתא דאתנביאו נבייא מלקדמין על ציון הא אתו ולפי התרגום כל העניין מדבר ממלך המשיח ובגאולה אחרונה אבל אני רואה נבואה שנתנבא ישעיה על כורש כולם בלי הסיגנון של פרשה זו אני ה' העירותיהו בצדק קורא ממזרח עיט האותיות שאלוני מגיד מראשית אחרית כולה נוטה אחר ענין פרשה זו :

ישעיה פרק-מב

[א] הן עבדי אתמך בו. הן עבדי יעקב אינו כמותכם כי אתמוך בו : **בחירי.** ישראל קרוי בחירי (תהלים קלה) כי יעקב בחר לו יה ואומר (לקמן מה) למען עבדי יעקב ישראל בחירי : **רצתה נפשי.** עליו נתתי רוחי להודיע נביאיו את סודו וסופו משפט לגוים יוציא שנאמר (לעיל ב) והלכו גוים רבים וגוי ויורנו מדרכיו וגוי : **[ב] ולא ישא.** לא יגביה קול לא יצטרך להוכיח ולהתנבאות אל הגוים שהם מעצמם יבואו ללמוד מהם כענין שנאמר (זכריה ח) נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם : **[ג] קנה רצון לא ישבור.** תי"י עינותניא דאינון כקניא רעיע לא יתברון וחשיכיא דאינין כבוצין עמי (פיי כנר כבה) לא יטפון : **ופשתה כהה.** פתילת פשתה לחה שקרובה ליכבות מלך שלהם לא יגזול את הדלים ולא ירצץ את העניים ואת החלשים : **[ד] ולא ירוץ.** כמו לא ירצץ כי מלאה הארץ דעה (לעיל יא) וישמעו להן כענין שנאי (צפניה ג) כי אז אהפוך אל עמים וגוי וזהו לתורתו איים ייחלו כולם ישמעו לתורתו : **[ה] האל ה'.** בעל הדין ובעל הרחמי : **בורא השמים.** תחילה כמין פקיע של שתי ואח"כ נטה אותם כדאיתא במסי חגיגה : **וצאצאיה.** בורא את היוצא ממנה : **נותן נשמה.** נשמת חיים : **לעם עליה.** לכולם בשוה : **ורוח.** קדושה : **להולכים בה.** למתהלכים לפניו : **[ו] קראתיך.** לישעיה הוא אומר : **ואצרך.** כשיצרתוך זאת היתה מחשבתי שתשי את עמי לבריתי ולהאיר להם : **לאור גוים.** כל שבת קרוי גוי לעצמו כענין שנאי גוי וקהל גוים : **[ז] לפקוח עינים עורות.** שאיני רואין את גבורתו לתת לב לשוב אלי : **להוציא ממסגר אסיר.** ועי"י שיתפקחו עיניהם יצאו אסירים ממסגר ד"א לבשרם על גלות בבל העתידי לבא עליהן שסופן לצאת ממנה : **[ח] הוא שמי.** הוא מפורי בלי אדנות וכח ועלי להראות שאדון אני לפיכך כבודי לאחר לא אתן : **[ט] הראשונות.** שהבטחתי לאברהם על גלות מצרים (בראש' טו) וגם את הגוי וגוי. הנה באו. שמרתי הבטחתי ועתי חדשות אני מגיד לעמי להבטיח על גלות שנייה : **[י] תהלתו מקצה הארץ.** על כרחם כשיראו את גבורתי לישראל יודו כל העכו"ם כי אלהים אני : **יורדי היס.** פורשי בספינות : **ומלואו.** הקבועים בים ולא באיים אלא בתוך המים שופכים עפר כל אחד ואחד כדי בית והולכים מבית לבית בספינה כגון עיר ווניציי"א : **[יא] ישאו מדבר.** קול בשיר : **חצרים תשב קדר.** (מוסב על ישאו) מדבר

קדר שהם דרים עתה באוהלים ישאו קול וירונו (כמו והחצרים אשר תשב קדר), במדבר קדר שהם דרים עתה באהליהם יהיו ערים וחצרים קבועים : **יושבי סלע**. המתים שיחיו כן ת"י : **מראש הרים יצווחו**. מריש טוריא ירימון קליהון : **יז** **החשיתי מעולם**. זה ימים רבים החשיתי על חרבן ביתי ותמיד אחריש : **אתאפק**. לשון הווה עד עתה הציקתני רוחי ומעתה כיולדה אפעה : **אשום**. אתבהל : **ואשאף**. ואתאוה להשמיד הכל יחד כל אויבי : **טו** **אחריב הרים וגבעות**. אהרוג מלכים ושלטונים של עכו"ם : **וכל עשבים**. כל הנלוים עליהם : **אוביש**. לי יובש הוא לענין דבר לח כגון עשב ונהרות : **טז** **והולכתי**. ישראל שהיו עורים עד הנה מהביט אלי בדרך הטוב אשר לא ידעו להלוך בה : **עשיתים**. אעשה כן לי נבואה לדבר על העתיד כאילו עשוי : **יח** **החרשים**. והעורים. על ישראל הוא אומר : **יט** **מי עור**. בכס אין אחד כי אם עבדי הוא העור שבכלכם, וחרש שבכם הרי הוא כמלאכי אשר אני שולח להנבא נבואות : **מי עור כמשולם**. מי היה עור בכס כבר קבל יסוריו והרי הוא כמשולם כל תגמוליו ויוצא נקי : **כ** **ראות רבות**. ראיות הרבה לפניכם ואינכם שומרים להביט במעשי ולשוב אלי : **פקוח אזנים**. אני עסוק לפקוח אזניכם ע"י נביאי ולא ישמע איש מכם את דברי ולשון הוה הוא : **כא** **ה' חפץ**. להראותכם ולפקוח אזניכם למען צדק ולכך הוא מגדיל ומאדיר לכם תורה : **כב** **והוא**. העם הזה בזוי ושסוי וסוף הענין ולא ישים על לב כל זה לומר למה קראתנו זאת מי נתן למשיסה יעקב : **הפח בחורים כולם**. בחוריהם פחי נפש כולם, תוי ד"א הפח בחורים כולם ישימו את עצמם בפחי האדמה ובחורים ובבתי כלאים החבאו יוכיח שכן הוא : **ואין אומר השב**. כמו השב לפיכך הוא רפי אבל השב באמתחתינו הוא דגש : **כג** **יאזין**. לתת לב לזאת מי נתן למשיסה יעקב : **לאחור**. יקשיב וישמע דבר שיעמוד לו באחרונה וכן ת"י לאחור לסופי וכן כל לאחור שבמקרא עתיד להיות הוא : **כד** **זו חטאנו לו**. זו היא שגרמה את המשיסה והבז את אשר חטאנו לו : **ולא אבו**. אבותינו בדרכיו הלוך : **כה** **ותלהטו מסביב**. כדי שיראו ויקחו מוסר כענין שנאמי (צפניה ג ו) הכרתי גוים נשמו פנותם אמרתי אך תיראי וגוי : **ולא ידע**. יודע הוא אלא שדש בעקב לא חש להבין זאת ולשוב מרשעו : **ותבער בו**. אחר פורענוי העכו"ם שמסביב בערה בעצמו :

ישעיה פרק-מג

א **ועתה**. אף כל זאת כה אמר ה' אל תירא : **ב** **כי תעבר במים**. כשעברת בים סוף אתך הייתי : **ובנהרות לא ישטפוך**. גרתה בין המצרים והאומות המרובין כמי נהר ולא יכלו לך לכלות : **כי תלך במו אש**. לעתיד לבא כי הנה היום בא בוער כתנור (מלאכי ג) שאקדיר חמה על הרשעים וליהט אותם היום הבא (שם) גם שם לא תכוה : **ג** **נתתי כפרך מצרים**.

והם היו לך לפדיון שבכוריהם מתו ואתה בני בכורי נצלת והייתם חייבים כליה כמו שנאמר (ביחזקאל כ) ואומר לשפוך חמתי עליהם בארץ מצרים : **[ד]** **ואתן אדם תחתיך**. תמיד אני רגיל בכך : **[ו]** **אומר**. לרוח צפון תני הגליות שבצפון : **ולתימן**. שהיא רוח חזקה אל תכלאי מלנשב בחזקה להביא גליותי וכן (שיר ד) עורי צפון ובאי תימן מתוך שהרוח צפונית חלשה צריכה חיזוק לכך כתוב עורי. תני. אבל דרומית שאינה צריכה חיזוק כתוב בואי כמות שהיא וכן ואל תכלאי : **[ז]** **כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו**. כל הצדיקים הנקראים בשמי וכל העשוי לכבודי יצרתיו אף עשיתיו תכנתיו בכל הצריך לו והכנתי הכל כלומר אע"פ שעברו בגולה ובצרה כבר הכנתי להם כל צרכי גאולתם : **[ח]** **הוציא עם עור**. הוציא כמו להוציא מן הגולה אותם שגלו על שנעשו כעורים ועינים להם ולא ראו : **[ט]** **כל הגוים נקבצו**. אם כל הגוים מעכו"ם נתקבצו יחדיו מי בהם ובנביאיהם יגיד עתידות וכיוצא בה מפי טעותם או הראשונות שכבר עברו ישמיעונו לאמר אנחנו הגדנו אותם קודם שבאו : **יתנו עדיהם**. ששמעו שנבאו עליהם קודם לכן ויצדקו אבל אני יש לי עדים שאתם עדי שהגדתי לאברהם אביכם הגליות ובאו : **[י]** **ועבדי**. יעקב אשר בחרתי. הוא יעיד שהבטחתי בלכתו לארם נהרים ושמרתי הבטחתי : **למען תדעו וגו'**. כל זה עשיתי למען תתנו לב לדעת אותי : **[יב]** **אנכי הגדתי**. הגליות לאברהם : **והושעתי**. לקיים דברי בעת רץ : **והשמעתי**. לכם הראשונו' : **ואין בכם זר**. באותן הימים שעשיתי כל אלה לא נראה בכולכם ביני העכו"ם אל זר להראות גדולתו ואלהותו בפני : **ואתם עדי**. שפתחתי לכם שבעה רקיעי ולא ראיתם כל תמונה : **[יג]** **גם מיום אני הוא**. לא אותו היום לבדו הייתי לבדי כי גם מאז היות יום אני הוא לבדי : **אפעל**. אם באתי לפעול אין משיב : **[יד]** **למענכם שלחתי בבלה**. י"ת בדיל חוביכון אגליתי יתכון לבלל : **והורדתי בריחים כולם**. ואחתית במשוטין כולהון משוטין הוא עץ שמנהיג את הספינה ומיישרה. וכשדים. הוליכו אתכם באניות רנתם וגם יש לפרשו על בשורת הגאולה. למענכם שלחתי. אשלח מלכי מדי לבבל ואוריד הכשדים בספינות ומשוטין לגולה לארץ מדי, וכשדים אוריד באניות שהיתה רינתם בהם : **[טז]** **הנותן בים דרך**. בים סוף ושם הוצאתי מצרים לרדוף אחריכם רכב וסוס וחיל ועיזוז וכולם יחדיו ישכבו מתים על שפת הים בל יקומו : **[יז]** **כפשתה כבו**. תירגם יונתן כבוצא עמי טפו : **[יח]** **אל תזכרו ראשונות**. הניסים הללו שאני מזכיר לכם שעשיתי במצרים אל תזכרו אותם מעתה כי בגאולה זו תעסקו להודות ולהלל : **אל תתבוננו**. אל תסתכלו בהן אל תתנו להם לב : **[כ]** **תכבדני חית השדה**. מקום שהוא חרב ומרבץ לחיות השדה לתנים ולבנות יענה : **כי נתתי במדבר מים**. כלומר בארץ חריבה אתן ישוב : **[כא]** **עם זו יצרתי לי**. למען תהלתי יספרו : **[כב]** **ולא אותי קראת**. ואתה לא אותי קראת בפנותך אחרי עכו"ם : **כי יגעת בי**. נלאיתם מהר בעבודתי : **[כג]** **לא הבאת לי שה עולותיך**. כ"א לעכו"ם : **לא העבדתיך**. עבודה רבה במנחה קומץ מעט עולה לגבוה וגם הוא לא אמרתי לך להקריב לך חובה אלא נדבה : **[כד]** **לא קנית לי בכסף קנה**. לקטרת לא הוצרכת לקנותה בכסף לפי שהיתה מצויה בארצכם הרבה אמר רבי אבא

קינמניי היתה גדילה בארץ ישראל והיו אוכלין אותה עזים וצביים במדרש איכה : **העבדתני בחטאותיך**. אתם גרמתם לי להיות שמש לעובדי פסילים כמו שראה יחזקאל והנה רוח סערה באה מן הצפון שהיתה חוזרת מרכבת השכינה מבבל שהלכה לכבוש את כל העולם תחת ידו של נבוכדנצר שלא יאמרו ביד אומה שפלה מסר את בניו כדאיתא בחגיגה : **[כה] אנכי אנכי**. אני הוא שמחיתים מאז ואני מוחה אותם גם עתה : **למעני**. לא בזכותך ולא בצדקת אבותיך : **[כו] הזכירני**. כל תגמול שיש לך ולאבותיך עלי : **נשפטה יחד**. נבא למשפט : **[כז] אביך הראשון חטא**. באומרו במה אדע (בראשית טו) : **ומליציך פשעו בי**. אין לך בכל מליציי שאתה סומך על זכותם שלא מצאתי בו פשע יצחק אהב את שונאי : **[כח] ואחלל שרי קדש**. בשביל עונותיכם :

ישעיה פרק-מד

[א] ועתה שמע. לשוב לתורת יעקב עבדי : **[ג] כי אצק מים על צמא**. כמו שאני יוצק מים על צמא כן אצק רוחי על זרעך : **[ד] וצמחו בבין חציר**. בתוך עמלק על ידי גרים שיתוספו עליהם, בין חציר הוא עמלק שנאמר עליו והיתה נוה תנים חציר לבנות יענה (לעיל ד) : **[ה] זה יאמר לה' אני**. אלו צדיקים גמורים : **וזה יקרא בשם יעקב**. אלו קטנים בני רשעים : **זה יכתוב ידו לה'**. אלו בעלי תשובה : **ובשם ישראל יכנה**. אלו הגרים מעכו"ם כך שנויה באבות דרבי נתן : **[ז] ומי כמוני יקרא**. ומי יקרא שהוא כמוני ויגיד ויערוך לי את כל מה שהיה משומי עם עולם ועד עתה : **עם עולם**. כל בריות : **ואותיות**. דברי מופת : **ואשר תבאנה**. ואת העתידות לבא יגידו. כמו שאני עושה עתה שעדיין לא חרב הבית ולא גליתם ולא נולד כורש ואני מבשר אתכם עליו : **[ח] ואל תרהו**. אין לו דמיון ופתרונו לפי הענין כמו אל תחתו מלהודיע את שמי לבין העכו"ם : **הלא מאז השמעתיך**. מהר סיני והגדתי לכם שם שאין אלוהי מבלעדי. ואתם עדי. שפתחתי לכם שבעה רקיעים והראיתי אתכם שאין אחר ואתם עדי בדבר הזה שאין אלוה מבלעדי : **ואין צור בל ידעתי**. תי"י ולית דתקיף אלהן דמן קדמי מתיבה ליה תקיף : **בל ידעתי**. לשון ואדעך בשם (שמות לג) ידע לכתך (דברים ב) אני ידעתיך במדבר (הושע יג) : **[ט] ועדיהם המה**. הפסילי הם עדים על בושתי עובדיהם שהרי אנו רואין שאינן לא רואין ולא יודעין והיו עובדין להם : **למען יבושו**. העובדים להם : **[י] נסך**. לשון יציקה ומסכה והנו"ן בתיבה יסוד הנופל ממנו כגון נו"ן של נשך ושל נגף : **[יא] הן כל חביריו**. של אותו יוצר ונוסך פסילים המתחברים אליו לעבוד את יצירתו ונסכו יבושו : **וחרשים המה**. אותם יוצרים ונוסכים מבני אדם הם קל וחומר ליצירתם שהיא הבל : **[יב] חרש ברזל**. חרש של ברזל : **מעצד**. הוא אחד מכלי הנפחים : **ופעל**. הפסל. בפחם. קרבו"ן בלע"ז : **ובמקבות**. מרטי"ל בלע"ז : **יצרהו**. ל' ציור

ויפעלהו בזרוע כחו גם רעב וגו'. גם הוא היוצר חסר כח וחלש הוא שאם ירעב אין בו כח או אם לא שתה מים ויעף לאלתר קל וחומר שפעולתו אין בה תועלת לעזור : **[יג] חרש עצים.** ואם בא לעשותו של עץ וחרש עצים הוא כך דרכו : **נטה קו.** כדרך הנגרים ועל פי הקו יתארהו בשרד מיישר אותו במסור שקורין דאלאור"א בלע"ז. יתארהו. ייפהו : **יעשהו במקצועות.** ומחליקו ברהיטני ואיזמל, מקצועות ת"י אזמליא : **ובמחוגה יתארהו.** לשון ותאר הגבול (יהושע טו) אם בא לעשו' בו ציורים עגולים מסבב אותו במחוגה קונפ"ש בלע"ז : **כתפארת אדם.** כמין איש : **[יד] תרזה ואלון.** מיני אילני סרק : **ויאמץ לו בעצי יער.** עושה לו חיזוקי בין לחיזוק בין לנוי במיני עצי המשונים זה מזה במראיהן : **נטע אורן.** כשמוצא ייחור ונטע הראוי לכך נוטעו לכך והגשם מגדלו : **אורן.** ל' נטע יונק פרנצו"ן בלע"ז : **[טו] והיה לאדם לבער.** והיה אותו עץ מקצתו לצרכי אדם לבער : **ויקח.** מן העצים ויחם גופו לנגדם : **אף ישיק.** מהם תנור ואופה לחם : **אף יפעל אל.** מן הנותר : **[יט] ולא ישיב אל לבו.** חציו שרפתי במו אש : **ולא דעת ולא תבונה.** בו לאמר זאת : **לבול עץ.** לרקבון עץ : **[כ] רועה אפר לב הותל הטהו.** לבו אשר הותל הטהו לעשות לו רועה של אפר הדמות שנשרף חציו ונעשה אפר השוטה הזה היה אומר שהוא לו לרועה ולמפרנס, דבר אחר רועה אפר ל' ריעות עובד עבודת אחרים ומחבר אליו עבודת אחרים שהיא אפר : **ולא יציל.** הנתעה את נפשו לאמר הלא שקר בימיני ויפרד מעליו : **[כא] לא תנשני.** לא תהיה שכוח מיראתי : **[כב] מחיתי כעב פשעיך.** במצרים ובמדבר גם עתה שובה אלי : **[כג] פצחו.** ל' פתחון פה : **[כד] ויוצרך מבטן.** מאז ויתרוצצו הבנים בקרבה (בראשית כה) הייתי לך לעזרה ובחרתיך : **נוטה.** שמים לבדי : **[כה] מפר אותות בדים.** לפי שאני נטיתי שמים לפיכך אני יכול להפר אותם : **בדים.** הם החוזים בכוכבי ע"י אותות השמים ועל שם שפעמים הרבה שהם מכזבים קורין אותם בדים, שאני מחליף השרים שלמעלה וטועין אלו הנשאלין בהם ולפי שאיצטגניני בבל היו חוזים בכוכבים כמו שהוא אומר (לקמן מז) יעמדו נא ויושיעוך הוברי שמים לכך הוא אומר שיפר אותות בדיהם כי אני הוא שהפרתי אותות בדי מצרים : **[כז] מקים דבר עבדו.** משה : **ועצת מלאכיו.** מלאך אחד אמר ליעקב ישראל יהיה שמך (בראשית לב) וקיימתי דבריו אף כאן אקיים עצת נביאי האומר על ירושלים תושב : **[כז] האומר לצולה חרבי.** האומר לבבל התיבשי : **ונהרותיך אוביש.** לפי שהיא יושבת על נהרות מדמה הריגת אוכלוסיה ליובש נהרות : **[כח] רועי.** מלך שלי :

ישעיה פרק-מה

[א] למשיחו. כל שם גדולה קרויה משיחה כמו לך נתתיה למשחה (במדבר יח) ורבותינו אמרו למלך המשיח אומר הקב"ה קובל אני לך על

כורש כדאיתא במסכת מגילה : **לרד לפניו גוים**. להרקיע ולרדד לפניו גוים, לרד לשטוח : **ומתני מלכים אפתח**. לשון חלשות הוא זה ושבר כח כי חגורת מתנים הוא זירוז כח כמו אזר נא כגבר חלציך (איוב מ) ואתה תאזר מתניך (ירמיה א) ומזיח אפיקים ריפה (איוב יב) ל' שברון כח. לפתוח לפניו. דלתי שערי בבל, שערים הוא חלל פתח השער, דלתים הם הפותחים ונועלין בהן את השער : **[ב] והדורים אישר**. ת"י ושורייא אכבש כמו הדר הדרנה על שם שסובבת החומה את העיר ויש לפרש הדורים אורחות מקלקלות איישר לפניו : **[ג] הקורא בשמך**. עדיין לא נולדת ואני קורא לך שם כורש : **[ד] למען עבדי יעקב**. שתוציאהו מגלות בבל : **ולא ידעתני**. לא עשית רצוני כי אני אמרתי הוא יבנה עירי והוא כשעמד אמר מי בכס מכל עמו רשות נתן להם לילך וכל הטורח פורק מעל צוארו : **[ז] יוצר אור**. לצדיקים : **ובורא חושך**. לבבל וכן עושה שלום ובורא רע : **[ח] הרעיפו שמים וגו'**. צדק האמור במקרא מוסב על הנזל ועל הרעיפה הרעיפו שמים צדק ושחקים יזלו צדק כלומר מאתי יבא הצדק להיטיב להם מן השמים : **בראתיו**. בראתי את הדבר הזה : **[ט] הוי רב את יצרו**. נתנבא ישעיה על חבקוק שעתיד לעמוד ולקרוי תגר על אורך הצלחתו של נבוכדנצר עד אנה ה' שועתי וגו' ותעשה אדם כדגי הים (חבקוק א) והקב"ה אמר לישעיה למה זה בא לריב אתי סבור הוא שאיני שם על לב להושיע את עמי לעת מלאת אשר תרצה הארץ את שבתותיה (ויקרא כו) : **אין ידים לו**. אין מקום לו : **[י] הוי אומר לאב מה תוליד**. כסבור הוא להיות מרחם על הבן יותר מאביו, ד"א הוי בן האומר לאב למה הולדת דומה הוא לזה שהוא רב את יוצרו : **[יא] האותיות שאלוני וגו'**. ה"א נקודה קמץ למדת שאינה תמיהה וכן פירשו אם באתם לשאול לי אתם הנביאים שאלוני על אותות שמיי ומופתי אשר אתם רואים נולדים בארץ עליהם היו שואלים אותי מה הם אבל על בני ועל פועל ידי ישרים שבשבילם יצרתי את הכל אתם באים לצוותי ולקרוא לפני תגר : **תצוני**. תמוה הוא וכי עליכם לצוות על בני אני כבר בראתי להם הישועה במחשבה שעלתה לפני כיצד אנכי העירותיהו בצדק על כורש הוא אומר : **[יב] אנכי עשיתי ארץ**. ונתתיה לאשר ישר בעיני : **[יד] יגיע מצרים וגו'**. הרי הודעתי אתכם במה אושיע את בני מיד בבל כי כורש לכך העירותיהו בצדקי ועוד אני מודיעכם תשועת סנחריב בימי חזקיהו כאשר ישוב (לעיל לז) מעל תרהקה מלך כוש יבא לירושלים וחמדת כל אוצרות כוש ומצרים שילכו לעזור את כוש בידו ויבא עם אותו השלל ויפול בירושלים וחזקיהו ועמו יבזו את הכל כן מפורש בסדר עולם שעל סנחריב נאמר : **אנשי מדה**. גובהי קומה. **עליך**. ירושלים : **בזקים יעבורו**. שהביאם שם סנחריב שלולים בקולרים ולאחר מפלתו עמד חזקיהו ופטר את כל השבויים ונתגיירו והכירו מלכות שמים : **אך בך אל**. יהו מודים שאין אלוה אלא ה' לבדו : **[טו] אכן אתה אל מסתתר**. וכן יאמרו להקב"ה אכן הבנתנו כי לגבות חובותיהן של עמך אתה מסתתר מלהראות נצחונך כביכול אין בך יכולת ובהתעורר רחמיך אתה אלהי ישראל מושיע כך מפורש במכילתא : **[טז] חרשי צירים**. אומני ציורים של פסילים של עכו"ם ומזלות : **[יח] לא תוהו בראה**. כי לשבת יצרה :

[יט] **לא בסתר דברתי**. כשנתתי את התורה ולא אמרתי על תהו על חנם : לזרע יעקב בקשוני כי אם לקבל שכר גדול : **אני ה' דובר צדק**. מאחר שפתחתי להם בדבר צדקי להודיעם מתן שכרן אחר כן הגדתי להם מישרים חוקי ותורתי שקודם מתן תורה נאמר להם (שמות יא) ועתה אם שמוע וגוי' והייתם לי סגולה וממלכת כהנים וגוי' : **[כ]** **התנגשו**. לשון הגשה והנו"ן טפילה בו כאשר יאמר התנגפו : **פליטי הגוים**. אשר נשארו מחרבו של נבוכדנצר : **לא ידעו הנושאים את עץ פסלם**. להבין דעת : **[כא]** **השמיע זאת מקדם**. מי בפסיליכם אשר השמיע מקדם להביא אלהיכם תשועה איש איש לעובדיו : **הלא אני ה' ואין עוד**. שאני מודיע מה אני עתיד לעשות לעמי ואקיים דברי : **[כב]** **פנו אלי**. והניחו פסילכם כל אפסי ארץ ובכך תושעו : **[כג]** **בי נשבעתי**. ויצא מפי צדקה לקבל כל השבים אלי דבר דברתי ולא ישוב מהו הצדקה אשר יצאת מפי כי לי תכרע כל ברך ואני אקבלם כענין שנאמר כי אז אהפוך אל עמים וגוי' (צפניה ג) : **[כד]** **אך בה' לי אמר**. המקרא זה מסורס וכן פתרונו אך לי בה' אמר צדקות ועוז אע"פ שכל הגוים ישתחוו לפניו אך לי לבדי כנסת ישראל בה' הובטח לי צדקות ועוז ולא יבאו מכחישי תורה לחלל כבודי : **עדין יבוא ויבשו וגוי'**. כל הנחרים בהקב"ה יבואו עדיו להתחרט על מה שעשו בחייהם ויבשו : **הנחרים**. המתגרים : **[כה]** **בה' יצדקו ויתהללו**. בהבטחת משען אהבתו ימצאו צדקה ויתפארו במעוז. **ויתהללו**. פרוונטי"ר בלע"ז :

ישעיה פרק-מו

[א] **כרע בל קורס נבו**. אלהותיהם של בבל כרעו קרסו ל' שחוק של עכו"ם הוא כמי שיש לו חולי מעים ואינו מספיק לישב על מושב בה"כ עד שהוא נתרז : **כרע בל קורס נבו אישקרופי"ר בל**. קונקיא"ה נבו. כך שמעתי משמו של רבינו גרשום מאור הגולה : **היו עצביהם**. צלמי צורתם של בל ונבו היו לחיה ולבהמה נדמו להיות כחיה וכבהמה שמזהימין ומלכלכין עצמן ברעי שלהם : **נשואותיכם עמוסות משא**. רעי שבמעיהם כבדות הם לעמוס כמשא לאדם עיף לפיכך קרסו כרעו יחדיו הקריסה עם הכריעה : **[ב]** **לא יכלו מלט משא**. להפליט הצואה שבמעיהם כשאר המוציאין כהוגן : **מלט**. ל' הוצאה ממקום בלוע וכן (לעיל לד) שמה קננה קפוז ותמלט, הוציאה ביצתה וכן (לקמן סו) והמליטה זכר ויונתן לא תירגם כן המקראות הללו : **[ג]** **העמוסים מני בטן**. מאז נולדתם בבית לבן הארמי עמסתי אתכם על זרועותי כי מאז עמדו עליכם עכו"ם בכל דור ודור ולא כעכו"ם שהיו עומסים ונושאים את אלהיהם כמו שאמור למעלה אבל אתם עמוסים ונשואים בזרועותי : **[ד]** **ועד זקנה**. אשר זקנתם וכלה כחכם שאין לכם זכות אני הוא ברחמי ובמדת טובי להושיעכם ולעמוס ולשאת למלט לפי שאמר על יראתם שהיא נסבלת

וגם משאה אינה יכולה למלט אמר אני הסובל אחרים ואת משאם אמלט : **[ה]** ותמשילוני. כמו (איוב ל) ואתמשל כעפר ואפר לי דמיון : **ונדמה**. ונהיה אני והוא דומין זה לזה : **[ו]** הזלים זהב מכיס. לי יזלו מים (תהלים קמז) : **בקנה ישקולו**. הוא קנה המאזני שקורין פלייז'ל בלע"ז : **[ח]** זכרו זאת. אשר אני חפץ לומר : **והתאושו**. והתחזקו כמו לאשישי קיר חרשת (לעיל טז) : **השיבו פושעים על לב**. ומה אני אומר לכם לזכור ולהשיב על לב : **[ט]** זכרו ראשונות מעולם. אשר ראיתם כי אנכי אל ואין עוד, אנכי אלהים ואפס כמוני : **[י]** מגיד מראשית אחרית. גלות מצרים וגאולתה הודעתי בבין הבתרים לפני היותה : **[יא]** קורא ממזרח עיט. מארץ ארם שהיא במזרח קראתי לי את אברה' להיות נמלך בעצתי : עיט כמו התיב עטה וטעם (דניאל ב) אתיעטו כל סרכי מלכותא (שם ו) וגם יש לפותרו בלי עוף קראתי למהר אחרי כעוף הפורח ונודד ממקומו : **מרחק**. קראתי לאיש עצתי ועמו יעצתי בין הבתרים ד' גליות כמו שמפורש בבראשית רבה והנה אימה חשיכה גדולה וגו' : **אף דברתי**. עמו הגליות וגאולתן אף אביאנה : **[יב]** אבירי לב. אשר אמצתם לבנכם ונדבקתם בי : **הרחוקים מצדקה**. אשר ארכו לכם הימים ולא הראיתי אתכם צדקתי לגאול : **[יג]** קרבתי צדקתי. מעתה ולא תרחק :

ישעיה פרק-מז

[א] אין כסא. אין מלכות : **כי לא תוסיפי**. שיקראו לך עוד רכה וענוגה : **[ב]** קחי רחיים. היא עבודה קשה כלומר השתעבדי מעתה למלכי מדי ופרס, ד"א וטחני קמח לצדה לדרך גלותך : **גלי צמתך**. זרועיך ושוקיך דברים המצומת וקשור ומכוסה : **חשפי שובל**. גלי השבילים מן המים שעליהם כי דרך שם תצאי בגולה או גלי שוקך ועברי נהרות : **[ג]** ולא אפגע אדם. לא אבקש פני אדם לקחת נקמתי : **[ד]** גואלנו ה' צבאות שמו. הנביא אומר כל זה הקב"ה עושה לגאלנו משם : **[ו]** על זקן הכבדת עולך. על הזקנים שלא היו יכולים לסבול טורח הכבדת עולך : **[ז]** ותאמרי. בלבבך לעולם אהיה גברת ואין פורענות בא עלי והדבר הזה השיאך עד לא שמת אלה המכות שיבואו עליך אל לבך ולא זכרת אחריתה של רעתך שעשית : **[ח]** עדינה. ת"י פנקתא : **ואפסי עוד**. ואפס מאותי כמו אין זולתי : **[ט]** שתי אלה. שאמרת שלא תשבי אלמנה ולא תדעי שכול תבאנה לך פתאום : **שכול**. מיושבך : **ואלמון**. ממלכך כל קבורת בנים וגלות בני הארץ קרוי שכול : **כתומם**. כולם שלמי בגזרתי השכול והאלמנו' : **חבריך**. לשון כשפים כמו וחובר חבר (דברים יח) : **[י]** חכמתך ודעתך. חכמתך ורוע לבבך היא שובבתך הפכו לבך להיות שובבה אינווייז"א בלע"ז שבבך מדרך שאר הבריות : **[יא]** לא תדעי שחרה. לא תדעין למבעי עלה את פני מי תשחרי למלטך ממנה : **כפרה**. לקנחה ולהעבירה וזהו כל לי כפרה הוא לי קינוח וסילוק : **[יב]** עמדי נא.

התחזקי נא : **אולי תערוצי**. מאים תכלין למיתקף : **[יג] הוברי שמים**. יית כמו צופי שמים דמסכן למזלת שמיא דימהו לברה כחמה (שיר ו) ולברור מללו (איוב לג) וכן חברו מנחם עמהם מבררי הליכת המזלות וכה פתרונו יען אשר לא יוכלון הקוסמים לעמוד על דעת רגעי היום ולילה עד ברור להם השמים לטוהר וגם מיכה אמר בנבואה (מיכה ג) חשכם להם מקסום לימד כי ביום מחשך יחתמו הכוכבים ולא יוכלו לקסום : **מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך**. כי בהתחדש הלבנה רואים בשעת מולדתה מקצת ממה שעתיד לבא ואין יודעין כל הבירור לכך נאמר מאשר וכן הוא אומר במקום אחר (לעיל ח) המצפצפים והמהגים כעופות הללו שמצפצפין ומהגין ואין יודעים על מה : **[יד] הנה היו**. חוזיך כקש : **אין גחלת לחמם**. אין שארית להם כקש הזו שאין בדליקתו גחלים להתחמם לאורם : **[טו] איש לעברו תעו**. איש לדרכו אל עבר פניו :

ישעיה פרק-מח

[א] שמעו זאת. שני שבטים העתידין ללכת בגולה לבבל : **בית יעקב הנקראים בשם ישראל**. הוא שבט בנימין שאינם נקראים על שבט יהודה אלא על שם סתם שבטי ישראל : **וממי יהודה יצאו**. ושבט יהודה שיצאו ונזלו מימי דליו של יהודה כמה דאת אמר יזל מים מדליו (במדבר כד) : **לא באמת**. כמו שאמר (ירמיה ה) ואם חי ה' יאמרו לכן לשקר וגוי כלומר לא הייתם כדי ליגאל אלא על כי מעיר הקדש נקראו והיא גרמה להם שלא גלו עשרת השבטיי בימי סנחרב בחלח וחבור שאין להם גאולה : **[ב] על אלהי ישראל נסמכו**. בימי חזקיהו שנאמר בו בה' אלהי ישראל בטח (מ"ב יח) היא גרמה להם שלא גלו אלא בימי נבוכדנצר שהגלם לבבל ותהי להם גאולה על ידי כורש : **[ג] הראשונות**. שעברו גאולת מצרים ותשועת חזקיהו מיד סנחרב מאז הגדתי מטרם היותם ופתאום עשיתם : **ותבאנה**. כמו שהגדתי תחלה על פי נביאי : **[ד] מדעתי כי קשה אתה**. מאשר ידעתי אותך כי קשה אתה ואם יבא הנס ולא הגדתיו תחלה תאמר עצבי עשאם ולא מאת הקב"ה הם לפיכך אגיד לך מאז בטר' תבא וגוי, מדעתי מ"ם זו משמשת נתינת טעם כמו לפי שידעתי ודוגמתו כי מאהבת ה' אתכם ומשמרו את השבועה (דברים ז) : **[ו] שמעת חזה כלה**. שמעת הראשונות שהגדתי ראה שבאו כולם : **ואתם הלוא תגידו**. ותעידוני אשר לא נפל דבר : **השמעתין חדשות מעתה**. עתה אני חוזר ומשמיעכם חדשות שהם חדשות לכם ולפני הם גלויות מעולם ונצורות ושמורות באוצרותי ואתה לא ידעתם : **[ז] עתה**. נבראו ולא מאז הם : **ולפני יום**. היותם אני משמיעכם : **ולא שמעתם**. עד היום ולפני יום מוסב על השמעתין האמור למעלה : **[ח] גם לא שמעת וגוי**. ת"י אף לא שמעת למילי נבייא אף לא קבילתא אולפן אורייתא אף לפתגמי ברכן ולוויטין קיימי דאקימית עמכון בחורב לא ארכינתא אודנך : **כי ידעתי בגוד**

תבגוד. כשירדתי להצילך מיד מצרים גלוי היה לפני שסופך לבגוד ואעפ"כ שמרתי שבועות אבות וזהו שנא' ראה ראיתי את עני עמי (שמות ג) שתי ראיות רואה אני שסופן לבגוד ומכל מקום ראיתי את עני עמי כך דרש ר' תנחומא : **ופושע מבטן.** משהייתי במצרים כמו שמפורש (ביחזקאל כ) ואודע להם בארץ מצרים וגוי ואומר אליהם וגוי : **[ט] אאריך אפי.** לשון הוה הוא : **ותהלתי אחטם לך.** וזאת היא תהלתי אשר אחטם לך לי חוטם אסתוי חוטמי מצאת עשן נחירי ומקצוף עליך שהכועס יוצא עשן מנחיריו כמה דאת אמר עלה עשן באפו (תהלים יח) וכן כל חרון אף הוא לשון חימום החוטם. חרה אפי וכן ועצמי חרה מני חורב (איוב ל) נחר חוטמי מרוב חימום : **[י] ולא בכסף.** ולא ע"י אור של גיהנם כצורף הכסף באור : **בחרתיך.** בחרתי לך כור עוני כנגד אור כור הוא כלי שמתכין בו כסף וזהב : **[יא] למעני.** ולמען שמי הקדוש : **כי איך יחל.** איך יחולל שמי בהכריתו אתכם. **וכבודי לאחר לא אתן.** שאויבי יאמרו יד גלוליהם רמה : **[יב] שמע אלי יעקב.** שם שקרא לך אביך : **וישראל מקראי.** מאתי נקראת ישראל וי"ת וישראל מזומני : **[יד] ה' אהבו.** לזה שיעשה חפצו של הקב"ה בבבל : **וזרעו.** יראה בארץ כשדים ועל כורש אמר כן : **[טו] אני.** גאלתי ישראל ממצרים ואני אגאל כל ישראל מגלות אחרון ומארבע כנפות הארץ : **אף קראתיו.** לכורש, וי"ת ה' אהבו לישראל אף קראתיו לאברהם וקריאה זו לי גידול להיות מקוראי כמו אלה קרואי העדה (במדבר א) : **[טז] מעת היותה שם אני.** מעידן דאיתפרשו עממיא מדחלתי תמן אנא קריבתי לאברהם אבוכון לפולחני : **ועתה ה' אלהים שלחני ורוחו.** אמר נביא וכען ה' אלהים שלחני ומימריה עירובי דברים מי שאמר זה לא אמר זה, ומדרש אגדה רבי תנחומא פירש שמעו זאת תורת משה שנא' בה זאת התורה לא מראש בסתר דברתי בסיני והנביא אומר מעת היותי לאותו דבר שהוא אומר שם אני, ולמדנו מכאן שכל הנביאי עמדו בסיני ועתי שלחני להנבא אליהם ואף לשון זה ישנו עירוב דברים לא מראש בסתר דברתי אמרה שכינה מעת היותה שם אני אומר הנביא ויש לפתור שלא יהו עירובי דברים קרבו אלי שמעו זאת שאני מתנבא לכם על מפלת בבל וגאולתכם לא מראש בסתר דברתי אותה מעת היותי שגזר הקב"ה להביא' שם הייתי לומד (סי"א למדת) שמשעת הגזירה הקב"ה מעמיד הנביא שעתיד להנבא על הדבר בסוף פמליא של מעלה ואע"פ שעדיין אינו נוצר : **[יט] כמעותיו.** של ים כדגי הים לרוב : **[כב] לרשעים.** לנבוכדנצר וזרעו :

ישעיה פרק- מט

[א] מבטן קראני. משאני בבטן עלתה לפניו במחשבה להיות שמי ישעיה להנבא ישועוי ונחמו' : **[ב] וישם פי כחרב חדה.** להוכיח את הרשעים ולהתנבאו עליהם פורענות : **בצל ידו החביאני.** שלא יוכלו להרע לי :

לחץ ברור. ממורט קליי"ר בלע"ז : **באשפתו**. כלי נרתק החצים שקורין קוייכר"א בלע"ז : **[ד]** **ואני אמרתי לריק יגעתי**. כשראיתי שאני מוכיחם ואינם שומעים : **אכן משפטי את ה'**. הוא יודע שאינה מאתי אלא מאתם : **[ה]** **לו יאסף**. אליו ישוב בתשוב' : **[ו]** **נקל מהיותך וגו'**. מתנה קטנה היא בעיני שתהא לך זאת לבדה שתהא לי עבד להקים את יעקב ולהשיב אלי נצורי ישראל והנני מוסיף לך עוד ונתתיך לאור גוים ולהנבא על מפלתה של בבל שהיא שמחה לכל העולם : **ונצורי ישראל**. כמו (משלי ז) ונצורת לב שלבם מוקף יצר הרהורי עבירה כעיר נצורה מצור הצרים עליה : **[ז]** **לבזה נפש**. נפש בזויה : **למתעב גוי**. למי שהגוי מתעבו : **מלכים יראו**. אותו וקמו : **אשר נאמן**. לשמור הבטחתו שהבטיח לאברהם על המלכות כענין שנאמר והנה תנור עשן וגוי (בראשית טו) : **קדוש ישראל**. הוא ויבחרך : **[ח]** **בעת רצון**. בעת תפלה שאתה מתרצה ומתפייס לפני : **וביום ישועה**. שתהא צריך לישועה : **ואצרך**. ואשמרך : **לברית עם**. להיות עם ברית לי : **להקים ארץ**. ארץ ישראל הבחורה לי בכל הארצות : **[ט]** **לאסורים צאו**. לעת אשר אומר לאסורי גולה צאו : **שפיים**. תרגם יונתן נגדין, נחלי מים : **[י]** **שרב**. חום : **[יא]** **ושמתי כל הרי לדרך**. כלפי שאמר (לעיל לג) על ידי חורבנה שבת עובר אורח עכשיו ישובו וילכו בו עוברים ושבי' : **ומסלותי ירומון**. כלפי שאמר (שם) נשמו מסלות נתקלקלו מאין מתקן אותם עכשיו ומסילותי ירומון יתקנו קילקול הדרכים ויגביה אותם כמשפט בחלוקי אבנים ועפר : **[יב]** **מארץ סינים**. מארע דרומא : **[יג]** **כי נחם ה'**. את עמו : **[יד]** **ותאמר ציון**. היא היתה סבורה ששכחתי : **[טו]** **התשכח אשה עולה**. עולל שלה : **מרחם בן בטנה**. מלרחם על בן בטנה : **גם אלה תשכחנה**. אפילו אם אלה תשכחנה אנכי לא אשכחך : **[טז]** **על כפים**. על כפי רואה אני כאילו את חקוקה על כפי לראותך ולזכרך תמיד, ד"א על כפים מעל ענני כבוד כמו (איוב לב) על כפים כסה אור : **[יז]** **מהרו בניך**. לשוב : **[יט]** **תצרי מיושב**. תהי צרה מרוב יושבים שיבאו לתוכך יהי להם המקום צר מלבנות להם בתים : **[כ]** **בני שכוליך**. בנים שהיית שכולה מהם : **גשה לי**. התקרב לצד אחר בשבילי ואשבה : **[כא]** **גלמודה**. שולדא בלע"ז : **וסורה**. מוסרת מכל אדם הכל אומרים עלי סורו ממנה : **[כב]** **ידי**. נסי סימן להביא גליות : **נסי**. פירקא בלע"ז כמו וכנס על הגבעה (לעיל ל) והוא סימן קיבוץ ונותנין בראשה בגד : **בחוצן**. איישיל"א בלע"ז ודומה לו בעזרא וגם אני חצני נערת (נחמיה ה) : **[כד]** **היוקח מגבור מלקוח**. כסבורים אתם שאי אפשר לקחת מעשו מלקוח שביו של יעקב הצדיק : **[כה]** **ואת יריבך**. ועם מריבך אני אריב : **[כו]** **והאכלתי את מוניך**. הבבליי לחית השדה את בשרם, מוניך לי אל תונו (ויקרא כה) אונאת דברים המקנתריי אותך בגידופיהם : **וכעסיס**. מתק יין : **דמם ישכרון**. כן ישכרו מדמם אותם הרגילים לשתות דם ומי הם אלו עוף השמים כן ת"י :

ישעיה פרק-נ

[ב] מדוע באתי. להתקרב אליכם ואין איש מי מכם פונה אלי : **[ד] נתן לי לשון למודים.** ישעיה היה אומר ה' שלחני ונתן לי לשון הראוי ללמד כדי לדעת לעות את העיפים וצמאים לשמוע את דברי הקב"ה דבר : לעות. מנחם חברו במחלוקת עת לעשות לה' (תהלים קיט) לקבוע להם עתים : **יעיר לי אזן.** מעורר את אזני ברוח קדשו : **לשמוע כלמודים.** במשפט הלימודים האמת והנכוחה : **[ה] פתח לי אוזן.** והשמיעני את מי אשלח (לעיל ו) שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס שלחתי את מיכה וכו' כדאיתא בפסיקתא דנחמו נחמו : **ואנכי לא מריתי.** מלילך בשליחותו ולא נסוגותי אחור אלא ואומר הנני שלחני (שם) : **[ו] גוי נתתי למכים.** הוא אומר לי ישעיה בני סרבנים הם בני טרחנים הם על מנת שלא תכעס עליהם אמרתי לו על מנת כן : **[ז] וה' אלהים יעזר לי.** אם יקומו עלי : **[ח] קרוב מצדיקי.** הקב"ה קרוב לי לזכותי בדין : **[ט] עש. תולעי' הבגדים :** **[י] בקול עבדו.** בקול הנביאים : **אשר הלך חשכים.** אפי' צרה באה עליו יבטח בשם ה' כי הוא יצילהו : **[יא] הן כולכם.** שאינכם שומעים בקול נביאיו : **קודחי אש.** עברתו עליכם : **מאזרי זיקות.** מחזיקי זיקות הן גצין וגחלי אש הנזרקין בקלע ויש לו דוגמא בל' ארמי זיקוקין דנור כך וכך זיקתא פסיק לן : **לכו באור אשכם.** לפי דרככם תלקו : **מידי.** תהא גמולכם זאת לכם :

ישעיה פרק-נא

[א] אל צור חוצבתם. ממנו : **ואל מקבת בור.** שנוקבין וחוצבין בה את הבורות אשר נוקרתם בה, נוקרתם ל' נקרת הצור (שמות לג) יקרוה עורבי נחל (משלי ל) ומי הוא הצור הוא אברהם אביכם ומי היא המקבת היא שרה אשר חוללתכם אשר ילדתכם ל' כי חלה גם ילדה (לקמן סו) : **[ב] תחוללכם.** אשר תלד אתכ' : **כי אחד קראתיו.** כי אחד היה יחידי בארץ כנען אשר הגליתיו שם מארצו וממולדתו, קראתיו רביתו וגדלתו לשון קריאי העדה (במדבר א) וכשם שהוא היה יחיד וגדלתו כן אגדל אתכם שאתם יחידים לי : **[ג] וערבתה.** אף הוא ל' מדבר כמו בארץ ערבה ושוחה (ירמיה ב) אלא שהערבה כבר היה בה ישוב והוחרבה : **תודה.** קול הודייה : **[ד] כי תורה מאתי תצא.** דברי נביאים תורה הוא והמשפטים סופן להיות מרגוע ומנוחה לעמי אשר אהפוך להם שפה ברורה לעבדני : **ארגיע.** אניח : **[ה] ישפוטו.** ייסרו יושטיצ"א בלע"ז : **[ו] שמים כעשן נמלחו.** שרי צבאות האומות שבשמים : **נמלחו.** נתבלו כמו (ירמיה לח) בלויי הסחבות והמלחי', בגד הנשחת, ל"א נמלחו נתבלבלו ל' מלחי הים שמבלבלין המים במשוטות מנהיגי הספינה וכן ממולח טהור קדש (שמות לה) : **והארץ.** שלטוני הארץ : **ויושביה.** שאר

העם : **וישועתי**. לעמי לעולם תהיה ד"א שמים וארץ ממש וכן פתרונו שאו עיניכם והביטו אל השמים ואל הארץ וראו כמה הם חזקים ובריאים ואע"פ כן יבלו וצדקתי וישועתי יהיו לעולם הרי שצדקתי בריאה וחזקה יותר מהם : **[ח] עש**. וסס. מיני תולעים הם : **[ט] עורי עורי**. תפילת הנביא היא : **[י] רהב**. מצרים שכתוב בה רהב הם שבת (לעיל ל) : **מחוללת**. לשון הרג חלל : **תנין**. פרעה : **[יא] ופדויי ה' ישובון**. לשון תפלה ומוסב על עורי עורי : **[יב] מי את**. בת צדיקים כמותך מלאה זכיו' למה תיראי מאנוש אשר סופו למות : **[יג] ותשכח ה' עושך**. ולא נשענת עליו : **המציק**. מושלי אומות העולם המשעבדים בכס : **כאשר כונן**. נזדמן : **ואיה חמת המציק**. מחר בא ואיננו : **[יד] מהר צועה להפתח**. אפי' נקבין קשין עליו וצריך הוא להפתח בהילוך המעים כדי שלא ימות לשחת וכיון שמיהר להפתח צריך הוא למזונות רבים שאם יחסר לחמו אף הוא ימות : **צועה**. ל' דבר העומד להיו' נירוק כמו שאומר במואב שדימהו הנבי' ליין (ירמי' מח) השקט אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי ונא' שם ושלחתי לו צועים וצעהו וכליו יריקו, ד"א מהר צועה אותו האויב המציק שהוא עכשיו חגור מתני' חלוץ כח ימהר להפתח ולהיות חלש : **צועה**. חוגר כמו (לקמן סג) צועה ברוב כחו. **ולא ימות**. המסור בידו לשחת אבל הלשון ראשון מדר' אגד' הוא בפסיקת' רבתי : **[טו] רוגע הים**. לשון עורי רגע (איוב ז) פרונצ"א בלע"ז : **[טז] לנטוע שמים**. לקיימא עמא דאמיר עליהון דיסגון ככוכבי שמיא : **וליסוד ארץ**. ולשכללא כנישתא דאמיר עליהון דיסגון כעפרא דארעא : **[יז] קבעת**. ת"י פילי והוא שם כוס ולי נראה קבעת אלו השמרים הקבועים בתחתית הכלי ומצית יורה עליו כמה שנאמר שמריה ימצו (תהלים עה) : **התרעלה**. הוא משקה המטמטם ומתיש כח האדם כאסור וקשור ומעוטף כמו הברושים הרעלו (נחום ב) והשרות והרעלות שהוא לשון עיטוף ובמס' שבת מדיות רעולוי מין סרביל נאה להתעטף בו. **תרעלה**. אינטומישמני"ט בלע"ז : **מצית**. אגושטי"ר בלע"ז : **[יט] שתים הנה קראתיך**. צרות כפולות שתים שתים : **מי אנחמך**. מי אביא לך לנחמד ולומר אף אומה פלונית היא לקתה דוגמתך : **[כ] עולפנו**. לשון עייפות כמו (עמוס ח) תתעלפנה הבתולות בצמא פשמיי"ר בלע"ז. כתוא מכמר. הפקר כתוא זה שנפל למכמר, תוא כמו ותאו וזמר (דברי' יד) : **[כא] ושכורת ולא מיין**. שכורת מדבר אחר שלא מיין : **[כב] יריב עמו**. אשר ידין דין עמו : **[כג] מוגיך**. מניעיד ומטלטליך כמו והנה ההמון נמוג (ש"א יד) קרושלי"ר בלע"ז. **שחי ונעבורה**. על גביך :

ישעיה פרק-נב

[ב] התנערי. אישקור"א בלעז כמנער את הטלית : **קומי**. מן הארץ מגזרת לארץ תשב (לעיל ג) : **שבי**. על הכסא : **התפתחי**. הוי נתרת :

מוסרי. קריגלייש בלע"ז : שביה. כמו שבויה : **[ג]** חנם נמכרתם. על עסקי חנם הוא יצר הרע שאינו לכם לשכר : ולא בכסף תגאלו. אלא בתשובה : **[ד]** מצרים ירד עמו וגו'. הם המצריים היו להם קצת חוב עליהם שנעשו להם אכסניא וכלכלוי אבל אשור באפס ובחני עשקו : **[ה]** מה לי פה. למה אני שוהא ומשהא בני כאן : יהילילו. מתפארים לאמר ידינו רמה : מנואץ. מתנאץ והרי זה דוגמת וישמע את הקול מדבר אליו (במדבר ח) : **[ו]** ידע עמי. כשאגאלם יכירו כי שמי אדון שליט ומושל כמשמעו : לכן ביום. גאולתם יבינו כי אני הוא המדבר והנני קיימתי : **[ח]** צופיך. צופים שמעמידין על החומות והמגדלים לבשר ולראות מי בא לעיר : **[י]** חשף. גלה : **[יא]** צאו מתוכה. מתוך הגלות כל נחמות האלו האחרונות אינן אלא על גלות האחרון : טמא. אל תגעו, שקץ יהיו לכם מליגי בהם : הברו. הטהרו : נושאי כלי ה'. הכהנים הלויים שהיית' נושאי' כליו (של הקב"ה) במדבר (מכאן לתחיי' המתים) : **[יב]** כי הולך לפניכם. שני דברים שבסוף המקרא הזה מיישבין שני דברים שבראשו. כי לא בחפזון תצאו. מה טעם, כי הולך לפניכם ה' לנחותכם הדרך ומי ששלוחו מקדים לפניו לנחותו הדרך אין יציאתו בחפזון. ובמנוסה לא תלכון. לפי שמאסיפכם אלהי ישראל הולך מאחריכם לשמור אתכם מכל רודף כמו ונסע דגל מחנה דן מאסף לכל המחנות ההולך אחרי המחנה קרוי מאסף לפי שהוא ממתין את הנחלשים ואת הנכשלים וכן הוא אומר ביהושע והמאסף הולך אחרי הארון : **[יג]** הנה ישכיל עבדי. הנה באחרית הימים יצליח עבדי יעקב צדיקים שבו : **[יד]** כאשר שממו. כאשר תמהו עליהם עמים רבים בראותם שפלותם ואמרו זה אל זה כמה משחת מאיש מראהו (של ישראל) ראו מה תארם חשוד משאר בני אדם כן כאשר אנחנו רואים בעינינו : **[טו]** כן יזה גוים רבים. כן עתה גם הוא תגבר ידו וידה את קרנות העכו"ם אשר זירוהו : יקפצו. יסגרו פיהם מרוב תימהון, כי כבוד אשר לא סופר להם על שום אדם ראו בו : התבוננו. אסתכלו :

ישעיה פרק-נג

[א] מי האמין לשמועתינו. כן יאמרו העכו"ם איש לרעהו אילו היינו שומעים מפי אחרים מה שאנו רואים אין להאמין : וזרוע ה'. כזאת בגדולה והוד על מי נגלתי עד הנה : **[ב]** ויעל כיונק לפניו. העם הזה לפני בא לו הגדולה הזאת עם שפל היה מאד ועלה מאליו כיונק מיונקת האילנות : וכשורש. עלה מארץ ציה : לא תאר. היה לו מתחלה ולא הדר : ונראהו ולא מראהו ונחמדהו. וכשראינוהו מתחלה באין מראה היאך נחמדהו, ונחמדהו תמוה הוא : **[ג]** נבזה וחדל אישים. היה, כן דרך הנביא הזה מזכיר כל ישראל כאיש אחד אל תירא עבדי יעקב ואף כאן הנה ישכיל עבדי בבית יעקב אמר ישכיל לי הצלחה הוא כמו ויהי דוד לכל

דרכיו משכיל (ש"א יח) : **וכמסתיר פנים ממנו**. מרוב בשתם ושפלותם היו כמסתיר פנים ממנו חבושי פנים בטמון כדי שלא נראה אותם כאדם מנוגע שמסתיר פניו וירא מהביט : **[ד] אכן חליינו הוא נשא**. אכן לי אבל בכל מקום אבל עתה אנו רואים שלא מחמי שפלותו בא לו אלא מיוסר היה ביסורין : **ואנחנו חשבנוהו**. אנו היינו סבורים שהוא שנאו למקום והוא לא היה כן אלא מחולל היה מפשעינו ומדוכא מעונותינו : **[ה] מוסר שלומינו עליו**. באו עליו יסורי השלום שהיה לנו שהוא היה מיוסר להיות שלום לכל העולם : **[ו] כולנו כצאן תעינו**. עתה נגלה : **הפגיע בו**. נעתר על ידו ונתרצה על עון כולנו שלא החרי' עולמו, הפגי' אשפריאיי' בלע"ז לי תחינה : **[ז] נגש והוא נענה**. נגש הנה בנוגשים ודוחקים : **והוא נענה**. באונאת דברים שורפרלרי' בלע"ז : **לא יפתח פיו**. סובל היה ושותק כמו השה אשר לטבח יובל וכרחל אשר לפני גוזזי נאלמה : **לא יפתח פיו**. מוסב על שה לטבח יובל : **[ח] מעוצר וממשפט לוקח**. הנביא מבשר ואומר כי זאת יאמרו העכו"ם באחרית הימים כשיראו כשנלקח מן העוצר שהיה עצור בידו וממשפי' היסורין שסבל עד עתה : **ואת דורו**. שנים שעברו עליו : **מי ישוחח**. את התלאות אשר מצאוהו כי נגזר היה מתחילה וגולה מארץ חיים היא ארץ ישראל אשר מפשע עמי בא הנגע הזה לצדיקים שבהם : **[ט] ויתן את רשעים קברו**. מסר את עצמו להקבר ככל אשר יגזרו עליו רשעי האומות שהיו קונסין עליהם הריגה וקבורת חמורים במעי הכלבים : **את רשעים**. לדעת הרשעים נתרצה ליקבר ולא יכפור באלהי חיים : **ואת עשיר במותו**. ולדעת המושל מסר עצמו בכל מיני מות שגזר עליו על לא רצה לקבל עליו כפירה לעשות רעה ולחמוס חמס ככל הגוים אשר היה גר ביניהם : **ולא מרמה בפיו**. לקבל עליו עבודת כו"ם : **[י] וה' חפץ דכאו החלי**. הקב"ה חפץ לדכאו ולהחזירו למוטב לפיכך החלה אותו : **אם תשים אשם נפשו וגו'**. אמר הקב"ה אראה אם תהא נפשו נותנת ונמסרת בקדושתה להשיבה לי אשם על כל אשר מעל אגמל לו גמולו ויראה זרע וגו' אשם זה לשון כופר שנותן אדם למי שחטא לו אמינד"א בלע"ז כענין שנא' בפלשתים אל תשיבו אותו ריקם כי השב תשיבו לו אשם : **[יא] מעמל נפשו**. היה אוכל ושבע לא היה גוזל וחומס : **בדעתו יצדיק צדיק**. היה שופט עבדי משפט אמת לכל הבאים לדין לפניו : **ועונותם**. היה סובל כדרך כל הצדיקים שנא' אתה ובניך תשא את עון המקדש (במדבר יח) : **[יב] לכן**. על עשותו זאת אחלק לו נחלה וגורל ברבים עם האבות הראשונים : **הערה למות נפשו**. לשון ותער כדה (בראשית כד) : **ואת פושעים נמנה**. סבל יסורין כאלו חטא ופשע והוא בשביל אחרים נשא חטא הרבים : **ולפושעים יפגיע**. על ידי יסורין שבאת על ידו טובה לעולם :

[א] רני עקרה. ירושלים אשר היתה כלא ילדה : **לא חלה.** לי לידה הוא שהיולדת על ידי חיל וחבלי יולדת : **מבני בעולה.** בת אדום : **[ב] יטו.** למרחוק : **מיתריך.** הם חבלים דקים התלויים בשולי אהלים וקושרי ביתדות שקורין קביל"ס בלע"ז ותוקעין בארץ : **[ג] תפרוצי.** תגברו : **[ד] עלומיך.** נעוריד : **[ו] כי תמאס.** כשתמאס פעמים שכועס עליה מעט : **[ח] בשצף קצף.** מנחם פתר חרי אף ודונש אמר במעט קצף כמו ברגע קטן עזבתיך וכן ת"י : **ובחסד עולם.** שיתקיים עד עולם : **[ט] כי מי נח זאת לי.** שבועה בידי והולך ומפרש דברו כאשר נשבעתי מעבור מי נח וגוי : **[י] כי ההרים ימוש.** אף אם תכלה זכות אבות ואמהות חסדי מאתך לא ימוש : **[יא] סוערה.** שלבה סוער ברובי צרות : **מרבץ בפוך.** רוצף רצפתך מאבני נופך : **[יב] כדכד.** מין אבן טובה : **שמשותיך.** י"ת אמך ומנחם חברו עם ישמשוניה ויש פותרין לי שמש חלונות שחמה זורחת בהן ועושין כנגדו מחיצה במיני זכוכית צבעים לנוי ומדרש תהלים פותר שמשותיך ושמש ומגן (תהלים פד) שיני החומה : **לאבני אקדח.** י"ת לאבני גמר גומרין תרגום גחלים פתר אקדח לשון קדחי אש והם מין אבנים טובות בוערות כלפידי והוא קרבונקל"א לשון גחלת ויש פותרין לי מקדח אבנים גדולות שכל חלל הפתח קדוח בתוכו והמזוזות והמפתן והסף כולן מתוך האבן הם : **לאבני חפץ.** לאבני צרוך : **[יד] רחקי מעושק.** כמו (לעיל נב) התנערי מעפר תרחקי מן העושקי אותך (רחקי מעושק תרחק מלעשוק בני אדם כדרך שעושים רשעים שאוספיי ממון מגזל אבל אתם לא תצרכו לגזול כי לא תיראו מדלות ועניות וממחנה כי לא תבא ולא תקר' אליך אברבנאל) (בצדקה שתעשה תהיה נכונה בגאולת עולם ותהיה רחוקה מעושק בני אדם כי לא תראי אפיי פחד ויראה לא יהיה לך מהם ותהיה רחוקה ממחנה שלא תקרב אליך, איל"ה שלוחי) : **[טו] הן גור יגור אפס מאותי.** הן ירא יירא ויגור מגזרת רעו' אותו שאין אני עמו הוא שעיר : **מי גר אתך.** מי אשר נאסף עליך למלחמה, או מי גר מי שנתגרה בך, ורבותינו פירשוהו בגרים לומי שאין מקבלי גרים לימות משיחנו ואף בפשוטו של מקרא יתכן מי שנעשו גרים אתך בעניותך עליך יפול בעשירותך כמו על פני כל אחיו נפל (בראשית כה) : **[טז] הנה אנכי.** אשר בראתי חרש המתקן כלי ואני אשר בראתי משחית המחבלו כלוי אני הוא שגריתי בך את האוי' אני הוא שהתקנתי לו פורעניות : **ומוציא כלי למעשהו.** לצורך גומרו כל צורכו : **[יז] כל כלי יוצר.** כל כלי זיין אשר ילטשוהו ויחדדהו בשבילך להלחם בך : **יוצר.** לי חרבות צורים (יהושע ה) אף תשיב צור חרבו (תהלים פט) :

ישעיה פרק-נה

[א] הוי כל צמא. הוי זה לי קריאה וזימון וקיבוץ הוא ויש הרבה במקרא (זכריה ב) הוי הוי ונוסו מארץ צפון : **לכו למים.** לתורה : **שברו.** לי לשבור

בר (בראשית מב) קנו : **יין וחלב**. לקח טוב מיין וחלב : **ב** **למה תשקלו כסף**. למה תגרמו לכם לשקול כסף לאויביכם בלא לחם : **ג** **חסדי דוד**. שאגמול לדוד חסדיו : **ד** **לאומים**. שר וגדול עליהם ומוכיח ומעיד דרכיהם על פניהם : **ה** **הן גוי לא תדע תקרא**. לשמושך אם אלי תשמעו לשם ה' הנקרא עליך : **ו** **בהמצאו**. קודם גזר דין בעוד שהוא אומר לכם דרשוני : **ז** **ואיש און מחשבותיו**. ויתפוש את מחשבותי לעשות הטוב בעיני, ומדרש אגדה כי לא מחשבותי וגוי אין דיני כדיני בשר ודם אתם מי שמודה בדין מתחייב אבל אני מודה ועוזב ירוחם (משלי כה) : **ח** **כי לא מחשבותי מחשבותיכם**. אין שלי ושלכם שוות לכך אני אומר לכם יעזוב רשע דרכו ויתפוש את דרכי. **ט** **כי גבהו שמים וגו'**. כלומר כי יש הבדל וחילוק מעלות ושבח בדרכי יותר מדרכיכי ובמחשבותי יותר ממחשבותיכם כגבוה שמים על הארץ אתם נותנים לב למרוד בי ואני נותן לב להשיב אתכם : **י** **כי כאשר ירד הגשם והשלג**. ולא ישוב ריקם אך ייטיב לעולם : **יא** **כן יהיה דברי אשר יצא מפי**. להודיעכם עיני הנביאים לא ישוב ריקם אך ייטיב לכם אם תשמעו להם : **יב** **כי בשמחה תצאו**. מן הגלות : **ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה**. שיתנו לכם פריים וצמחם ויהנו (ירוננו) יושביהם : **יג** **תחת הנעצוץ וגו'**. רבותינו דרשו תחת הרשעים יעלו צדיקים : **נעצוץ**. וסרפד. מיני קוצים הם כלומר הרשעים יאבדו והצדיקים יטלו ממשלתם :

ישעיה פרק-נו

ב **יעשה זאת**. שומר שבת וגו' : **ג** **הבדל יבדילני ה' מעל עמו**. למה אתגייר הלא הקב"ה יבדילני מעל עמו כשישלם שכרם : **ואל יאמר הסריס**. למה איטיב דרכי ומעללי הן אני כעץ יבש מאין זכרון : **ד** **ומחזיקים**. אוחזים : **ז** **לכל העמים**. ולא לישראל לבדם כי אף לגרים : **ח** **עוד אקבץ עליו**. מן האומות שיתגיירו ונלוו עליהם : **לנקבציו**. נוספים על קבוצי ישראל : **ט** **כל חיתו שדי**. כל גירי האומות. אתיו והתקרבו אלי ותאכלו את כל חיתו ביער את גבורי האומות שאמצו את לבם מלהתגייר : **חיתו שדי**. חית השדה אין כחה רב כחית היער חית השדה חלשה ותשות כח מחית היער ועל שאמר עוד אקבץ עליו אמר המקרא הזה : **י** **צופיו עורים כולם**. לפי שאמר דרשו ה' וכל הענין והם אינם שומעיי חוזר ואומר הנה הנביאים צועקים להם ומכריזים על התשובה ותיטיב להם והרי פרנסיהם כעורים כולם ואינם רואין את הנולדות כצופה המופקד לראות את החרב בא להזהיר את העם והוא עור מלראות את החרב באה ואלם מלהזהיר את העם ככלב שמינוהו לשמור הבית והוא אלם מלבנות כך פרנסי ישראל אינם מזהירין אותם לחזור למוטב : **הוזים שוכבים**. פי' דונש נרדמים שוכבין ויונתן תירגם ניימין שכבין ואין לו דמיון : **יא** **והכלבים עזי נפש**. רוצים למלאות כריסם :

והמה רועים. כמו שהכלבים לא ידעו שבעה כן הרועים לא ידעו הבין מה יהיה באחרית הימים : **כולם.** לדרך הנייתם פנו איש לבצעו לגזול את שאר העם שהם ממונים עליהם : **מקצהו.** כמו (בראשית יט) כל העם מקצה מקצה מניינם ועד קצהו כולם נוהגיי כן : **[יב] אתיו אקחה יין.** כך היו אומרים זה לזה : **והיה כזה יום מחר.** במאכל ובמשתה :

ישעיה פרק-נז

[א] הצדיק אבד. כגון יאשיהו : **ואין איש שם על לב.** למה נסתלק : **באין מבין.** אין בנותרים מבין מה ראה הקב"ה לסלקו : **כי מפני הרעה.** העתידה לבא אל הדור נאסף הצדיק : **[ב] יבא שלום.** כי כן אמר הקב"ה יבא הצדיק הזה אל אבותיו בשלום ואל יראה ברעה. **ינוחו על משכבותם.** בהיות הרעה זה שהיה הולך נכוחו ביושרו כמו עשות נכוחה (עמוס ג) : **[ג] ואתם קרבו הנה.** הנותרים משנסתלקו הצדיקים ותקבלו פורענותיכם : **בני עוננה.** בני כשפים : **זרע מנאף.** שהזכיר מנאף, ותזנה הנקבה : **[ד] על מי תתענגו.** מאחר ששבתם מאחרי על מי תשענו להתענג בטובה אילו זכיתם אז תתענגו על ה' אבל עכשיו על מי תתענגו : **על מי תרחיבו פה.** כשאתם מתעתעים ומלעיבים בנביאיו : **[ה] הנחמים באלים.** המתחממין בשי"ז תחת אלה ואלון : **שוחטי הילדים.** לקרבן עכו"ם : **סעיפי.** נקרת הצורים וכן (שופטים טו) אל סעיף סלע : **[ו] בחלקי נחל.** אבנים אשר בנחל : **חלקך.** בהם ירגמו אותך : **הם הם גורלך.** להתעצב בהם למה כי גם להם שפכת נסך : **העל אלה אנחם.** מלהרע לך : **[ז] שמת משכבך.** משכב ניאופך לעכו"ם על ההרים הרמיי : **[ח] ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרוןך.** למי שהוא מדמה אותה לאשה מנאפי אשר נואפי צופים וממתיינים לפני פתח ביתה והיא לבה וזכרונה אל הדלת והמזוזה איך תפתח ותצא אליהם : **כי מאתי גלית ותעלי.** אצלי היית שוכבת וגלית הכיסוי שהיו מכוסיי יחד ותעלי מאצלי : **הרחבת משכבך.** לקבל בו נואפי הרבה : **ותכרת לך.** ברית מהם : **אהבת משכבם.** כשחזית לך יד ומקום להראות להם אהבתך : **יד.** איישיי בלע"ז וכן ראו חלקת יואב אל ידי (שי"ב יד) : **[ט] ותשורי למלך בשמן.** ואני מתחלה גדלתיך והיית מקבלת פני מלכך בכל מיני תפנוקים, ותשורי לשון ראיית פנים כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כד) וכן (שי"א ט) ותשורה אין להביא דורון של הקבלת פנים : **ותשלחי ציריך.** שלוחיך למרחוק לגבות מס ממלכי האומות : **ותשפילי.** את חזקי האומות עד שאול כן תרגמו יונתן : **[י] ברוב דרכך יגעת.** נתעסקת בצרכיך למלאות תאותך להרבות הונך : **לא אמרת נואש.** אתיאיש מאלו ולא אחיש עוד לעסוק בהן כי בתורה ובמצות אתן לב : **חית ידך מצאת.** צורך ידך מצאת הצלחת במעשיך : **על כן לא חלית.** לא נחלה לבך לדאג על עבודתי לעסוק בתורה. **חית.** לשון ערבי הוא צורך : **[יא] ואת מי דאגת.** ממי נתייראת :

כי תכזבי. כי פסקת לך מעבודתי וכזבת בי כמו לא יכזבו מימיו (לקמן נח) כל האדם כוזב (תהלים קטז) פליינצ'יא בלע"ז וכן כל לשון כזב מי שבוטחין עליו והוא כוזב ובוגד : **הלא אני מחשה.** שהחשתי על כמה פשעים שפשעת בי : **[יב] אני אגיד צדקתך.** אני תמיד מגיד לך דברים שאם תעשי אותם תצדקי : **ואת מעשיך.** שאתה עושה שלא ברצוני לא יועילוך בעת רעתך : **[יג] בזעקך יצילוך קבוציך.** יקומו נא קבוצו' אלילי ופסילים ומכחישי תורה אשר קבצת ויצילוך בזעקך מצרתך הלא את כולם ישא רוח ולא יוכלו להציל : **[יד] ואמר סלו סלו.** כה אמר הנביא בשמי לעמי כבשו מסילה סלולה פנו יצר הרע מדרכיכם : **הרימו מכשול.** סלקו האבנים שאתם נכשלי' רגליכ' בהם הם הירהורי רשע : **[טו] מרום וקדוש.** אני שוכן ומשם אני עם דכא ושפל רוח שאני מרכין שכינתי עליו : **שפלים.** נדכאים סובלי עוני וחליים : **[טז] כי לא לעולם אריב.** אם אביא יסורין על האדם אין תחרותי עליו לאורך ימים ולא קצפי לנצח : **כי רוח מלפני יעטוף.** כאשר רוח האד' שהוא מלפני שניתן בו מאתי יעטוף יודה ויכנע על מעלו כמו (איכה ב) העטופים ברעב, בעטף עולל (שם) והנשמו' שאני עשיתי : **כי רוח מלפני.** כי זה משמש בלשון כאשר כמו כי תראה כי תבא כלומר כשרוחו נעטפת והוא נכנע אני מבטל ריבי וקצפי מעליו : **[יז] בעון בצעו.** גזלתו : **קצפתי.** תחלה ואכהו הסתר פני תמיד מצרתו ואקצוף ועל כי הולך שובב בדרך לבו וסרס את המקרא וכן פירושו בעון בצעו וילך שובב בדרכי לבו קצפתי ואכהו : **[יח] דרכיו ראיתי.** כשהוא נכנע מלפני שבאתהו צרה : **וארפאהו ואנחהו.** אוליכו בדרך מרפא, או ואנחהו ל' הנחה ומרגוע : **לו ולאבליו.** למצטערים עליו : **[יט] בורא.** ניב שפתים. בורא אני לו ניב שפתים חדש כלפי שבאתהו צרה עד עתה והכל קראו עליו תגר יקראו לו שלום שלום : **לרחוק ולקרוב.** שניהם שוין מי שנתיישן והורגל בתורתני ועבודתי מנעוריו ומי שנתקרב עתה מקרוב לשוב מדרכו הרעה אמר ה' ורפאתיו מחליו ומחטאיו : **[כ] והרשעים.** שאין נותנין לב לשוב : **כים נגרש.** הים הזה גליו מתגאים לרום למעלה ולצאת חוץ לגבול החול אשר שמתני גבול לים וכשמגיע שם הוא נשבר על כורחו וכל זה גל חבירו רואה ואינו חוזר בו כך הרשע רואה את חברו לוקה ברשעו ואינו חוזר בו ומה הים רפשו וסריותו על פיו כך הרשעים סריותם בפיהם כגון פרעה אמר מי ה' (שמות ה) שנחרב אמר מי בכל אלהי הארצות (ישעיה לו) נבוכדנצר אמר (שם יד) אדמה לעליון : **כים נגרש.** כים אשר נגרש שגורש כל היום רפש וטיט : **[כא] אין שלום.** כלפי שאמר לצדיקים ולבעלי תשובה שלום שלום לרחוק וגו' חזר ואמר אין שלום לרשעים :

ישעיה פרק-נח

[א] **והגד לעמי פשעם.** אלו תלמידי חכמים שכל שגגתם פשע ששגגי תלמוד עולה זדון : **ולבית יעקב חטאתם.** אלו עמי הארץ שאף זדונם שגגה : **[ב]** **ואותי יום יום ידרשון.** כענין שנא' ויפתוהו בפייהם (תהלים עח) : **ודעת דרכי יחפצון.** חפצים לשאול הוראות לחכמים כאילו רוצים לקיימם : **כגוי אשר צדקה עשה וגו'.** כך שואלים אותי תמיד משפט צדק ואין דעתם לקיימם וכשהן צמים ואין נענין אומרים למה צמנו ולא ראית ואני אומר הן ביום צומכם תמצאו חפץ כל חפצי צרכיכם אתם עמלים למצוא ואף בגזל וחמס : **[ג]** **וכל עצביכם.** בעלי חוב שלכם הנעצבים על ידכם אתם נוגשים אותם ביום צומכם : **[ד]** **לא תצומו כיום.** כמשפט היום לשבור לבבכם כדי שישמע קולכם במרום : **[ה]** **הלכוף.** ה"א זו תמיהא כלו' שמא לכוף כאגמון ראשו אני צריך, אגמון הוא כמין מחט כפוף וצדין בו דגים וקורין לו איי"ם בלע"ז : **הלזה תקרא צום.** ל' תמיהא לפיכך ה"א נקודה חטף פתח : **[ו]** **חרצובות.** ל' קישור ואיסור : **מוטה.** הטיית משפט : **וכל מוטה תנתקו.** ת"י וכל דין מסטי תסלקון : **[ז]** **ועניי מרודים.** נאנחים ונאנקים על צרתם כגון עניי ומרודי (איכה ג) אריד בשיחי (תהלים נה) : **ומבשרך.** ומקרובך : **[ח]** **יבקע כשחר.** כעמוד השחר הבוקע בעבים : **וארוכתך מהרה.** ורפואתך מהרה כמו אעלה ארוכה לך (ירמיה ל) : **[י]** **ותפק לרעב נפשך.** בתנחומי דברים טובים : **[יא]** **בצחצחות.** בעת צמאון ובצורת כך ת"י : **יחליץ.** יזיין כמו חלוצי צבא (במדבר לא) : **[יב]** **משובב נתיבות לשבת.** תירגם יונתן מתיב רשיעיא לאורייתא : **משובב.** כמו משיב : **לשבת.** ליישובו של עולם : **[יד]** **נחלת יעקב אביך.** נחלה בלא מצרים כמה שנא' ופרצת ימה וקדמה וגו' (בראשית כח) לא כאברהם שנאמר (שם יג) הארץ אשר אתה רואה ויעקב שמר את השבת שנא' (שם לג) ויחן את פני העיר שקבע תחומין עם דמדומי חמה כך פי' ר' שמשון :

ישעיה פרק-נט

[א] **הן לא קצרה.** את אשר לא נושעתם לא מקוצר ידו הוא : **[ב]** **הסתירו פנים.** גרמו לכם שהסתיר פניו מכם : **[ג]** **נגאלו.** לשון טינוף וכן לחם מגואל (מלאכי א) : **[ה]** **צפעוני.** מין נחש רע : **בקעו.** אישקלורש"ט בלע"ז כלומר מעשים מכועריי שאינם לטובתם עשו : **וקורי עכביש.** איריניי"ש בלע"ז וקורי אורטורי"ש בלע"ז, קורי הם כלי האורג שהשתי מוסך בהן, ומנחם חברו במחברת קורות ע"ש שהעכביש מיסך אריגותיו בקורות : **והזורה.** ת"י משחן לשון חימום שקורין בלע"ז קובי"ר המחממן יוצא מהן כשהוא מבקע הקליפה, ועיקר לשון והזורה לשון עיצור הוא להוציא הבלוע בתוכו כמו ויזר את הגזה (שופטים ו) ועיצורו של זה הוא חימומו : **אפעה.** מין נחש שהוא רע כך לא ישתלמו במעשיהם אלא רעה : **[ח]** **ואין משפט במעגלותם.** כלומר אין במעגל דרכיהם דבר

נשפט באמת כמשפטו. נתיבותיהם עקשו להם. הם העוו את דרכם לעצמם: **[ט]** רחק משפט ממנו. שהיינו צועקים חמס מאויבינו ואין הקב"ה שופט לנקום נקמה. **ולא תשיגנו צדקה**. הנחמות הטובות שהבטיחנו אין משיגות אותנו לבוא: **לנהוגות**. נקוה ובאפלו' נהלך: **[י]** באשמנים. מנחם פתר לשון מחשכיי ורוב הפותריי מודים לו אבל דונש פתר בו לשון שומן והאל"ף נוסף בו כמו אל"ף שבאחותי (איוב יג) ושבאכזב (ירמיה טו) ודרך האתרים (במדבר כא) אף כאן בין האשמני בין החיים השמני אנחנו כמתים וי"ת לשון מסגר איתאחד באפנא כמה דאחידין קבריא באפי מיתיא: **[יא]** הגה נהגה. לשון יללה: **[יג]** דבר עשק. כמו לדבר עשק: **הורו והוגו**. לירות ולהוציא הורו לשון ירה בים (שמות טו) ד"א הורו והוגו הרב והתלמיד שם המקור (סא"א) והוגו כאשר הוגה מן המסילה (שמואל ב כ) הגו סיגים מכסף (משלי כה): **[יד]** והוסג אחור משפט. נקמתינו מאויבינו שהיא תלויה בהקב"ה וצדקתו עומדת מרחוק למה כי כשלה אמת ברחובותינו וכיון שהאמת כשלה מארץ אף משמיי אין הצדק והמשפט באין: **[טו]** משתולל. מוחזק שוטה על הבריות כמו (מיכה א) אלכה שולל והוא מגזרת שוגג דמתרגמינן שלו וכן (ש"ב י) על השל: **וירע בעיניו כי אין משפט**. לפיכך הביא עליהם הפורענות: **[טז]** וירא כי אין איש. ועתה בהנחמו על הרעה לעמו רואה כי אין איש צדיק לעמוד בפרץ: **וישתומם**. ויחרש לראות אם יש מפגיע בעדם ואין מפגיע וישתומם ל' אדם העומד ותוהא ושותק בתמהונו ותי"ו וישתומם כתי"ו של משתולל ושניהם כאן משמשות לשון מתפעל וכן דרך התיבה שיסודה הראשון שי"ן או סמ"ך כשהיא נהפכת ללשון מתפעל נתפעל ויתפעל בא התי"ו באמצע אותיות שרש התיבה נמצא וישתומם לשון שמו שמים (ירמיה ב) משמים בתוכם (יחזקאל ג) נשמו אחרונים (איוב יח) ל' תמהון: **ותושע לו זרועו**. וינקם מאויביו: **וצדקתו**. **סמכתהו**. הוא להשיאו ולאמץ ידיו בנקמתו ואע"פ שאין אנחנו הגונים להושיע: **[יז]** קנאה. אינפרימני"ט בלע"ז לקנאות לשמו הגדול: **[יח]** כעל גמולות. כדת להשיב על גמולות האויבים: **כעל ישלם**. כדת להשיב עליהם ישלם: **[יט]** כי יבא כנהר. צרה על אויביו: **נוססה בו**. נפלאות בו ל' נס, ד"א נוססה בו אוכלת בו כתולעת בעץ כמו (לעיל י) והיה כמסוס נוסס: **[כ]** ובא לציון גואל. כל זמן שציון חריבה עדיין לא בא הגואל סא"א): **[כא]** זאת בריתי אותם. בדבר זה כרתי בריתי להם ואקיים כי אף בגלותם לא תשכח תורתם מהם:

ישעיה פרק-ס

[ד] על צד תאמנה. על גססין, כסלים של מלכים תהיינה אמונות: **[ה]** אז תראי ונהרת. בכך תחזין ותנהרין: **ופחד ורחב לבבך**. ויתמה וירחב לבך: **כי יהפך עליך המון ים**. ארי יתחלף ליך עותר מערבא: **חיל**

גוים. נכסי דפלחי כוכביא : **[ו]** **שפעת**. רוב : **בכרי מדין**. הוגני מדין הם גמלים בחורים וכן בכרה קלה (ירמיה ב) : **ועיפה**. גם הם מבני מדין עיפה ועפר (בראשית כה) : **[ז]** **אילי נביות**. דכרי נביות : **[ט]** **בראשונה**. כמו כבראשונה בימי שלמה כעניין שנאי (מ"א י) כי אני תרשיש למלך בים אחת לשלש שנים תבא אני תרשיש וגו', תרשיש שם הים : **לשם ה' אלהיך**. שנקרא עליך כי ישמעו שמעו ושם גבורתו ויבואו : **כי פארך**. נתן לך פאר : **[י]** **וברצוני**. ובהריצותי לך אימוני'א פייזמני'ט בלע"ז : **[יא]** **ופתחו שעריך תמיד**. ל' פתוח ממשקולת ל' כבד ע"ש שפתיחתן פתיחת עולם פתיחת תמיד כמו שבר מלי שבירה כך מלשון פתיחה טי"ש אובירטי"ש בלע"ז : **[יג]** **ברוש תדהר ותאשור**. מיני עצי יער לבנון : **[יד]** **ציון קדוש ישראל**. ציון דאיתרעי בה קדישא דישראל ציון של קדוש ישראל : **[טז]** **ושד מלכים**. ל' שדים ותינקי יורה עליו : **[יז]** **תחת הנחשת**. שנטלו ממך : **ושמתי פקודתך שלום**. ואשוי פרנסך שלם ושלטוניך בזכו : **פקודתך**. פקידים שלך, ורבותינו אמרו הפקודות שבאו עליך בגלותך והנוגשים שדחקוך יהיו לך לשלום ולצדקה : **[יט]** **לא יהיה לך עוד**. לא תצטרכי לאור השמש : **[כ]** **לא יאסף**. לשון אספו נגהם (יואל ב) הכניסו אורם : **[כא]** **להתפאר**. שאהיה מתפאר במ פורוונטי"ר בלע"ז : **[כב]** **בעתה אחישנה**. זכו אחישנה לא זכו בעתה :

ישעיה פרק-סא

[א] **יען משח**. אין משיחה זו אלא ל' שררה וגדולה : **לקרוא לשבויים דרור**. כלומר לבשר להם בשורת הגאולה : **פקח קוח**. פקח את מלקוחם ושבבים והתירם : **[ב]** **שנת רצון**. שנת פיוס ורצוי : **[ג]** **אילי הצדק**. לשון אילנות כמו (לעיל ב) מאילים אשר חמדתם ומטע ה' יורה עליו : **[ה]** **אכריכם**. מנהיגי המחרישה : **[ו]** **כהני ה'**. נשיאי הקב"ה : **חיל גוים**. נכסי פלחי כוכביא : **תתימרו**. אתם תכנסו תחתיהם בכבוד שנטלו עד הנה : **[ז]** **תחת בשתכם**. שהיה משנה אף הם כלמה ירונו תמיד חלקם כלוי תחת אשר עד הנה תמיד עמי היו רוננים כלמה חלקם יש רנה שהוא אבל כמו (איכה ב) קומי רוני בלילה וכמו (מ"א כב) ותעבור הרנה דאחאב : **[ח]** **כי אני ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה**. לכך אינו מקבל עולות העכו"ם שכולן גזל : **ונתתי פעולתם**. של ישראל שתהא באמת או ונתתי פעולתם שפעלו שכר שסבלו גידופי העכו"ם על כבודי באמת : **[י]** **כחתן**. אשר ילבש לבושי פאר ככהן גדול : **וככלה תעדה כליה**. תכשיטיה : **[יא]** **כי כארץ תוציא צמחה וגו'** :

ישעיה פרק-סב

[א] למען ציון. אעשה ולא אחשה על מה שעשו לה : לא אשקוט. לא יהא שלום לפני עד יצא כנוגה צדקה : **[ב]** יקבנו. יפרשנו : **[ד]** בעולה. מיושבת : **[ה]** כי יבעל וגו'. ארי כמה דמתיתב עולם עם בתולתא כן יתייתבין בגוייכי בנייכי : **[ו]** על חומותיך ירושלים. רבותינו דרשוהו כמשמעו מלאכי המזכירים את ה' על חורבנה לבנותה מאי אמרי אתה תקום תרחם ציון (תהלים קב) כי בחר ה' בציון (שם קלב) כדאיתא במסכת מנחות וי"ת חומותיך אבות הראשונים המגינים עלינו כחומה : **הפקדתי שומרים**. לכתוב ספר זכרונות שלא ישתכח זכותם מלפני : **לא יחשו**. מלהזכיר זכותם לפני : **המזכירים את ה'**. את זכות האבות : **אל דמי לכם**. אל תחרישו : **[ט]** יאכלוהו. מוסב על דגנך : **ישתוהו**. מוסב על תירושך : **[י]** עברו עברו בשערים. אמר נביא עברו ותובו בתרעיא אפנו לבא דעמא לאורח תקנא : **סלו סלו המסלה**. כבשו הדרך בטי"ץ לוקמיי"ן בלע"ז סולו לשון מסלה הוא : **סקלו מאבן**. סקלו המסילה והשליכו אבני מכשול לצדדין, סקלו אישפיריא"ן בלע"ז. **מאבן**. מהיות שם אבן וכנגד יצר הרע הוא אומר, ויש עוד לפותרו על תיקון הדרכים לקבוץ הגליות : **הרימו נס**. כלונס פורקא בלע"ז אות הוא שיקבצו אלי ויביאו לי את הגולים אצלם : **[יא]** הנה שכרו. שמוכן לתת לעבדיו מוכן אתו : **ופעולתו**. שכר הפעולה שפעלו עמו לפניו הוא מוכן לתת :

ישעיה פרק-סג

[א] מי זה בא מאדום. נתנבא הנביא על שעיר ובצרה, אמרו רבותינו שתי טעיות עתיד שר של שעיר לטעות כסבור הוא שבצרה היא בצר במדבר שהיתה עיר מקלט, וטועה משום שאין קולטת אלא שוגג והוא הרג את ישראל מזיד, ועוד יש מדרש אגדה על שהספיקה בצרה מלך לשעיר במות מלכה הראשון וימלך תחתיו יובב בן זרח מבצרה ובצרה ממואב היא כענין שנא' על קריות ועל בצרה : **זה**. (שהיה) הדור בלבשו וצעה ונאזר ברוב כחו והקב"ה משיבו אני הוא שעלתה לפני לדבר בצדקת האבות ובצדקת דורו של צרה וצדקתי גם היא עמהם ונגליתי להיות רב להושיע והם אומרים מדוע אדום ללבושך מדוע בגדיך אדומים : **[ג]** ומעמים אין איש אתי. מתייצב לפני להלחם : **ויז נצחם**. דמם שהוא תוקפו ונצחונו של אדם : **אגאלתי**. כמו נגאלו בדם (איכה ד) : **[ה]** ואביט ואין עוזר. לישראל : **ואשתומם**. ל' שתיקה וכבר פירשתי למעלה וישתומם כי אין מפגיע : **וחמתי היא סמכתני**. חמתי שיש לי על האומות אשר אני קצפתי מעט על עמי והמה עזרו לרעה היא סמכתני חיזקה ידי ועוררה את לבי ליפרע מהם ואע"פ שאין ישראל ראוין והגונים לגאולה : **[ו]** ואבוס. ל' מתגולל בדם ודורך ברגלים כמו מתבוססת בדמיך (יחזקאל טז) וכמו

בוססו את חלקתי (ירמיה יב) : **נצחם**. גבורת נצחונם : **ז** **חסדי ה'**
אזכיר. הנביא אמר אזכיר את ישראל את חסדי ה' : **ורב טוב**. אזכיר
אשר גמל לבית ישראל ברחמיו : **ח** **אך עמי המה**. אע"פ שגלוי לפני
שיבגדו בי מכל מקום עמי הם והרי הם לפני כבנים אשר לא ישקרו :
ט **בכל צרתם**. שהביא עליהם. **לא צר**. לא היצר להם כפי מעלליהם
שהיו ראויין ללקות כי מלאך פניו הוא מיכאל שר הפנים ממשמשי לפניו
הושיעם תמיד בשליחותו של מקום : **י** **והמה מרו**. הקניטו כמו ממרים
הייתם : **יא** **ויזכור ימי עולם משה עמו**. הנביא מתאונן ואומר בלי
תחינה היום בגולה זוכר עמו את ימי עולם את ימי משה ובצרתו הוא
אומר איה משה רוענו המעלנו מים סוף : **את רועי צאנו**. דמיון רועה
המעלה את צאנו איה הוא אשר שם בקרב ישראל את רוח קדשו של
הקב"ה ולמדנו חוקים ומשפטי : **יב** **מוליך לימין משה זרוע תפארתו**.
הקב"ה היה מוליך לימין משה את זרוע גבורתו בכל עת שהיה צריך
לעזרתו של הקב"ה היה זרועו מוכן לימינו : **יג** **כסוס במדבר**. שאינו
נכשל לפי שהיא ארץ חלקה כן לא נכשלו בתהום : **יד** **כבהמה**. אשר
בבקעה תרד ובקעה היא ארץ חלקה ואין בה מכשול קנפניי"א בלע"ז :
תרד. תתפשט כמו (לעיל מה) לרד לפניו גוים כן רוח ה' תניחנו לתהום
ועשה בו דרך כבושה : **כן נהגת עמך**. כן היה הכל כמו שאמרנו נהגת עמך
: **טו** **איה קנאתך**. הראשונה : **המון מעיך**. שהיו רגילים להמות עלינו
כאשר מאז כענין שנאמר (ירמיה לא) על כן המו מעי לו והמון רחמך
הראשונים אלינו עתה התאפקו נתחסנו מהיות הומים עלינו כאשר מאז
: **התאפקו**. כמו ויתאפק ויאמר שימו לחם (בראשית מג) נתאפק ולא
הכירו את אשר נכמרו רחמיו אל אחיו : **טז** **כי אתה אבינו**. ועליך
להביט ולראות בצרותינו : **כי אברהם לא ידענו**. בצרת מצרים : **וישראל**
לא יכירנו. במדבר כי כבר נסתלקו מן העולם ואתה ה' אבינו בכולם
נעשית לנו אב, ורבותינו דרשו בו כמו שדרשו במסכת שבת : **יז** **למה**
תתענו. כי בידך להסיר יצר הרע כמה שנאמר כחומר ביד היוצר וגוי
(ירמיה יח) ואומר והסירותי את לב האבן וגוי (יחזקאל לו) : **תקשיח**. לי
אימוץ לב : **יח** **למצער ירשו עם קדשך**. גדולתם וירושתם זמן מועט
היתה להם : **בוססו**. דוששו : **יט** **היינו**. עתה כעם אשר לא בחרת למשל
בם מעולם וכאילו לא נקרא שמך עליהם. לוא קרעת שמים. וירדת
להצילנו עתה כאשר ירדת להציל מיד מצרים אז מפניך הרים נזולו ברתת
וזיע :

ישעיה פרק-סד

א **כקדוח אש**. את דבר הנימס מלפניו וכאשר המים תבעה האש כשתתן
גחלת או מתכת במים יעלו המים אבעבועות כל זה עשית במצרי' ויהי
ברד ואש מתלקחת בתוכה (שמות ט) אבל י"ת כקדוח אש המסים על

אליהו בהר הכרמל שנאמי' בו גם המים אשר בתעלה לחכה (מלכים א טו)
: **להודיע שמך לצריך**. כענין שנא' באותה מכה ואולם בעבור זאת
העמדתך וגוי' (שם) לו עשית עתה כן אז מפניך גוים ירגזו : **[ב] בעשותך**.
במצרים ובכל האויבים נוראות אשר לא היינו מקוים שתעשה לנו כל
אותן נוראות שלא היינו הגונים לכך : **ירדת**. להר סיני אז מפניך הרים
נזולו כך פ"י דונש בן לברט : **[ג] ומעולם לא שמעו**. כאותן נוראות
שנעשות לאחת מכל העכו"ם לפני כן וגם עין לא ראתה אלהים אחר
זולתך אשר יעשה האלהים למחכה לו מה שעשית אתה למחכה לך כך
שמעתי מר' יוסי והנאני, אבל רבותינו שאמרו כל הנביאים כולם לא
נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה וגוי' משמעו
עין שום נביא לא ראתה את אשר יעשה הקב"ה למחכה לו זולתי עיניך
אתה אלהים : **[ד] פגעת את שש ועושה צדק**. כמו ויפגע בו וימת (שם א
ב) סילקת ממנו והרגת את הצדיקים שהיו ששים לעשות צדק לדרכי
רחמיך היו מזכירים אותך בתפלתם. **הן אתה**. כשקצפת עלינו על כל אשר
היינו חוטאים בהם מעולם נושענו בתפלתם נושענו מעולם : **ונושע**. לשון
הווה : **[ה] ונהי כטמא**. מאחר שנסתלקו הצדיקים ממנו : **וכבגד עדים**.
וכלבוש מרחק כבגד מאוס שהכל אומרים הסר, עדים תרגום של הסרה
: **ונבל כעלה**. ונכמוש כעלה פליישט"ר בלעז : **ועוננו כרוח ישאנו**.
ובחובנא כרוחא איתנטיילני : **[ו] מתעורר**. כמו מתגבר על יצרו : **ותמוגנו**.
ותניענו : **[ז] תחשה ותעננו**. תחריש על העשוי לנו עד כאן תפלת הנביא
ותחלתה חסדי ה' אזכיר :

ישעיה פרק-סה

[א] נדרשתי ללא שאלו. הקב"ה משיבו א"א שלא להנקם מהם כי
נדרשתי מהם להוכיחם על ידי נביאי והם לא היו שואלים : **אמרתני הנני
הנני**. שובו אלי והנני מוכן לקבל. **אל גוי לא קורא בשמי**. אשר לא היה
חפץ להיות נקרא על שמי : **[ב] פרשתי ידי**. כדי לקבלם בתשובה : **סורר**.
סר מן הדרך : **[ג] זובחים בגנות**. מעמידים עכו"ם בגנותיהן ושם
מקטרין בשמים על הלבנים : **[ד] היושבים בקברים**. שתשרה עליהם
רוח טומאה של שדים : **ובנצורים**. הם פגרי המתים שהם כנתונים במצור
שאינם יכולים לצאת : **ומרק פגולים**. רוטב נתעב כמו ואת המרק שפך
(שופטים ו) : **[ה] האומרים**. אל הצדיקים קרב אליך עמוד בעצמך ואל
תגש בי : **כי קדשתיך**. כי קדשתי וטהרתי יותר ממך כן ת"י : **אלה**.
התועבה אשר עשו הנה לעשן חמה באפי : **[ו] הנה כתובה**. חטאתם לפני
כבר נגזר דינם ונחתם : **[ז] עוונתיכם**. שלכם ושל אבותיכם יחדיו אשלם
לכם : **[ח] כאשר ימצא התירוש באשכול**. ת"י כמה דאשתכח נח זכאי
בדרא דטופנא : **התירוש**. זה נח שהיה מתוק : **באשכול**. בדור המשוכל
ויש לפתור כמשמעו : **למען עבדי**. למען כל צדיק וצדיק הנמצא בס :

[י] השרון. שם מחוז שהיה בארץ ישראל : **ועמק עכור**. כמשמעו : **[יא]** **עוזבי ה'**. רשעי ישראל שהחזיקו בעכו"ם ומתו ברשעים : **העורכים לגד**. שם עכו"ם העשויים על שם המזל ובלשון משנה יש גד גדי וסינוק לא : **למני**. למניין חשבון הכומרים היו ממלאים אגנות מזג יין : **ממסך**. יין מזוג במים כמשפטו כמו לחקור ממסך (משלי כג) מסכה יינה (שם ט) ויש פותרים למני לע"ז שמניתם עליכם אבל ומניתי אתכם שלא נקוד ומניתי דגש יורה שהוא לשון מניין : **[יג]** **עבדי**. הצדיקים (של ישראל) : **ואתם**. הפושעים בי : **[טו]** **שמכם לשבועה**. לוקח משמכם קללה ושבועה לדורות אם לא יקרינו כאשר אירע לפלוני : **והמיתך**. מיתת עולם : **ולעבדיו יקרא שם אחר**. שם טוב וזכר לברכה : **[טז]** **אשר המתברך בארץ**. כי תהיה יראתי על כולם ומלאי הארץ דעה והמתהלל ומשתבח בארץ יתברך באלהי אמן יתהלל שהוא עבד לאלהי אמן אלהי האמת שאימן ושמר הבטחתו זאת : **כי נשכחו הצרות**. לכך יקראוני אלהי אמן : **[יז]** **שמים חדשים**. יתחדשו השרים של מעלה ויהיו שרי ישראל שרי עליונים ושרי האומות תחתונים, וכן בארץ ; ויש אומרים שמים חדשים ממש וכן עיקר כי מקרא מוכיח כי כאשר השמים החדשים וגוי' (לקמן סו) : **[כ]** **עול ימים**. נער כמו עולל (איכה ב) עול ימים קטן בשנים : **בן מאה שנה ימות**. יהא בן עונשין להתחייב מיתה בעבירה שיש בה מיתה כך מפרש בב"ר : **יקולל**. בעבירה שהיא צריכה נדוי : **[כב]** **כימי העץ**. ת"י עץ החיים : **[כג]** **יאכל תבן**. ולא יצטרך להשחית בבהמה : **ונחש**. הרי עפר לחמו מצוי לו תדיר, ומדרש אגדה ואריה כבקר יאכל תבן לפי שמצינו שעשו נופל ביד בני יוסף שנאמר בית עשו לקש ובית יוסף להבה וגוי' (עובדיה א) אבל ביד בני שאר השבטים שנמשלו לחיות לא מצינו לכך נאמר ואריה כבקר יאכל תבן אותם השבטים שנמשלו כאריה כגון יהודה ודן כיוסף שנמשל כשור יאכלו אותו שנמשל כתבן :

ישעיה פרק-סו

[א] **השמים כסאי**. איני צריך לבית המקדש שלכם : **איזה בית**. אשר הוא כדאי לשכינתי : **[ב]** **ואת כל אלה**. השמים והארץ ידי עשתה זאת אשר צימצמתי שכינתי בתוכם בהיותכם נשמעים לי לפי שכן דרכי להביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי אבל עתה אין לי חפץ בכם שהרי שוחט השור הכה את בעליו וגזלו ממנו לפיכך זובח השה דומה לפני כעורף את הכלב והמעלה את המנחה הרי הוא לפני כדס חזיר והמזכיר לבונה מקטיר לבונה כמו אזכרתה (ויקרא ה) והיתה ללחם לאזכרה (שם כד) : **[ג]** **מברך און**. מברך אותי בתשורת אונס מברך און מתשיר אונס זהו פירושו ולשון ברכה נופל בתשורה שהיא להקבלת פנים כמו קח נא את ברכתי (בראשית לג) עשו אתי ברכה וצאו אלי : **גם המה בחרו בדרכיהם**. הם חפצים בדרכים הללו הרעים וגם אני אבחר ואחפוץ

בתעלוליה' וא"ת מהו גם כן דרך לשון עברי לומר שני גמין זה אצל זה כמו גם בחור גם בתולה (דברים לב) גם לי גם לך (מלכים א ב) גם אהבה גם שנאה (קהלת ט) לי ולא ימותו גם הם גם אתם (במדבר יח) אף כאן גם הם בחרו וגם אני אבחר : **[ד]** **בתעלוליהם**. להיות עולל במ לשון כי התעללת בי (שם כ) : **ומגורותם**. מה שהם יראים : **יען קראתי**. שמעו שמוע ושובו אלי : **ואין עונה**. לאמר שמעתי : **[ה]** **החרדים אל דברו**. הצדיקים הממהרים בחרדה להתקרב אל דבריו : **אמרו אחיכם**. פושעי ישראל הנזכרים למעלה, ד"א אמרו אחיכם מנדיכם, אשר אמרו לכם סורו טמא (איכה ד) : **שנאיכם מנדיכם**. האומרים קרב אליך אל תגש בי (לעיל סה). **למען שמי יכבד ה'**. בגדולתנו הקב"ה מתכבד שאנו קרובים לו יותר מכם : **ונראה בשמחתכם והם יבושו**. הנביא אומר אבל לא כן הוא כדבריהם כי בשמחתכם נראה והם יבושו למה כי קול שאון שלהם בא לפני הקב"ה ממה שעשו בעירו וקול יוצא מהיכלו ומקטרג על מחריביו ואחרי כן קול ה' משלם גמול לאויביו : **[ז]** **בטרם תחיל**. ציון חיל היולדת ילדה את בניה כלומר יתקבצו בניה לתוכה אשר הית' שוממה מהם ושכולה והרי הוא כאילו ילדתן עכשיו בלא חבלי יולדה כי כל העכו"ם יביאום לתוכה : **והמליטה זכר**. כל יציאת דבר בלוע קרוי המלטה והמליטה אישקמוציי"ר בלעז : **[ח]** **היוחל ארץ ביום אחד**. היבוא חיל ליולדת לילד מלא ארץ בנים ביום אחד : **[ט]** **האני אשביר ולא אוליז**. האני אביא את האשה על המשבר ולא אפתח רחמה להוציא עוברה כלומר שמא אתחיל בדבר ולא אוכל לגמור והלא אני המוליד את כל היולדות ועכשיו שמא עצרתי בתמיה : **[יא]** **משד**. לי שדים : **תמוצו**. שוציי"ר בלעז : **מזיז כבודה**. מכבוד גדול הזז וממשמש לבא לה : **זיז**. אישמובימני"ט בלעז : **[יב]** **וכנחל שוטף**. אני נוטה אליה כבוד גוים : **על צד**. על צדי אומניכם על גיססין : **תשעשעו**. תהיו משועשעין כדרך שמשעשעין את התינוק אישבני"ר בלעז : **[יד]** **ונודעה יד ה'**. בעשותו נקמותיו ונוראותיו ידעו עבדיו את כח גבורת ידו : **[טו]** **באש יבוא**. בחמת אש יבוא על הרשעים : **להשיב**. לצריו בחימה את אפו : **[טז]** **כי באש**. של גיהנם ה' נשפט עם צריו ולפי שהוא בעל דין ודיין נופל בו ל' נשפט שאף הוא טוען טענותיו למצוא עוונם ופשעם וכן ונשפטתי אתו (יחזקאל לח) הנני נשפט אותך (ירמיה כ) לשון וויכוח הוא דרישני"ר בלעז, ופשוטו כי באש ה' וחרבו נשפט כל בשר וכן רבים מסורסים במקראות : **[יז]** **המתקדשים**. המזדמנים אני ואתה נלך ליום פלוני לעבוד לעכו"ם פלונית : **אל הגנות**. שזורעין שם ירק ושם היו מעמידין עכו"ם : **אחר**. אחת. כמה שת"י סיעה בתר סיעה מתקדשים ומטהרים לעבוד סיעה אחר, שגמרה חבירתה את עבודתה : **בתוך**. באמצע הגינה כן היה דרכם להעמיד' : **[יח]** **ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם באה וגו'**. ואנכי מה לי לעשות מעשיהם ומחשבותיהם באה אלי והיא תזקיקני לקבץ את כל הגוים ולהודיע שמעשיהם הבל ומחשבותם שהם חושבין למען (שמי) יכבד ה' יבינו שהוא שקר והיכן הוא אותו קיבוץ הוא האסיף שניבא זכריה ואספתי את כל הגוים אל ירושלים (זכריה יד) : **וראו את כבודי**. בהלחמי בהם במכת המק בשרו ועיניו ולשונו (שם) : **[יט]** **ושמתי**

בהם אות וגו'. פליטים ינצלו מן המלחמה ואני אשאירם כדי לילך לבשר לאיים הרחוקים את כבודי אשר ראו במלחמה ואף באותם פליטים אשים אחת מן האותות שנידונו חביריהם בהם כדי להודיע לרחוקים במגפה זו נגפו הצובאים על ירושלים : **{כ}** **ובצבים.** הם עגלות מטוקסות במחיצות ואהל ודומה לו שש עגלות צב (במדבר ז) : **ובכרכרות.** בשיר משחקים ומכרכרים כמו ודוד מכרכר (שמואל ב ו) טריפיי"ר בלעז ומנחם פירשו לשון כבש כמו שלחו כר מושל ארץ (לעיל טז) : **כאשר יביאו.** מנחה בכלי טהור לרצון כן יביאו את אחיכם למנחת רצון : **{כא}** **וגם מהם אקח לכהנים ללויים.** מן העמים המביאים אותם ומן המובאים אקח כהנים ולויים ולפני גלויים הכהנים והלויים שבהם ואברור אותן מתוכן ויהיו משמשין לפני אמר ה' והיכן אמר הנסתרות לה' אלהינו (דברים כט) כך מפורש באגדת תהלים : **{כד}** **תולעתם.** רמה האוכלת את בשרם : **ואשם.** בגיהנם : **דראון.** לשון בזיון, וי"ת כמין שתי תיבות די ראייה, עד דיימרון עליהן צדיקיא מיסת חזינא :